

Cséplő Ferenc

Az interjút készítette, szerkesztette: Radi Ivett

Pozsony, 2014. szeptember-november

Sokgyermekes magyar református vasutas családból származom; a kilencedik voltam tizenegy közül. Igaz, hogy előttem két kisebb meghalt, úgyhogy ezt a két kicsit nem is szoktuk emlegetni, csak a kilencet, ami megmaradt és felnőtt. Jolán nővérem volt a legidősebb. Utána született István bátyám, következett Zsófia, Etus, Sándor. Lenke nővérem három évvel volt idősebb nálam, és fiatalon meghalt. Én születtem 1920-ban, utánam jött László öcsém, és Géza. Ő az egyedüli még élő tag a családban.

Szülők, nagyszülők

Édesanyámat Harcsa Ágnesnek hívták. Ő Csehiből származik, ott élt eredetileg az anyai nagyapám és a nagyanyám. A nagyapámat nem ismertem, mert hamar meghalt, de édesanyám engem egyszer elvitt nagyanyámékhoz, Alsópélre – ez egész közel van Lévához –, úgyhogy őt még megismertem. Nagyanyám már csak ült a fa alatt a lócán, és valamit varrt, mert öregkorára újra visszakapta a látását. Harcsa Sándorné Czíria Zsófiának hívták.

Édesanyám szülei gazdálkodók voltak Csehiben. Harcsa nagyapának volt két fia - Lajos és Mihály – és három lánya: Ágnes, az édesanyám, Juliska, Mária és Vilma. Pozbán élt a nővére édesanyámnak, Mari néni - Pásztor Jónásné Harcsa Mária. Juliska, Vilma és Lajos az 1910-es években kimentek Amerikába dolgozni. Mikor 1914-ben kitört a háború, a férfiaknak haza kellett jönni, a leányok viszont ott maradtak, így hát anyai ágon rokonaink vannak Észak-Amerikában. Vilma néni amatőr festő lett, kiállítást is tartott, és közben kereskedett. Egyik fia, Frank a második világháborúban meghalt, mint tengerész katona az amerikai hadseregben, a másik fia tanárember volt, és talán még ma is él. Vilma néni kétszer is meglátogatott

bennünket, és elhozta az unokáját is, Gladyst, aki többször is megkeresett minket, hogy állítsuk össze a családfánkat. Amerikában ugyanis a családfa nagy divat, mindenki keresi az ősoket.

Harcza Mihály megmaradt Csehiben, ahol gazdálkodott, ott is halt meg. Volt két fia, de a felesége átállt a szektásokhoz, a jehovistákhoz. Egy ideig még tartottuk a kapcsolatot a fiaival, de közben azok is meghaltak, és az egyiknek a felesége szintén jehovista lett. Lajos bácsi Magyarországra, Budakalászra települt. Földeket vett az Amerikában megspórolt pénzéből, gazdálkodott és fuvarozott. Volt két fia – Laci, aki fiatalon, 28 évesen halt meg egy vonatbalesetben, és öccse Sándor – és két lánya, Ilona és Mária. Ők mind reformátusok maradtak. A háború végén, amikor a nyilasok jutottak hatalomra Magyarországon, és '44 végén szedték össze a leventéket, hogy kiviszik őket Németországba, akkor ez a Sanyi gyerek eljött ide, a pozbai rokonokhoz, és a szőlőkben bujkált a nyilasok elől. Sándornak lett egy fia, Lajos, és egy lánya, Ágnes. Áginak gyermekbénulásos problémái voltak, rosszul járt, úgyhogy a végén trafikot nyitottak neki Budakalászon, ahol újságokat, játékokat árult. Lajos eleivel sofőr volt, átjárt a kamionnal Szlovákián keresztül Németországba. Később elvégezte a gimnáziumot, tovább képezte magát, és a végén vagy háromszor polgármesterré választották Budakalászon. Született két kislánya, egyikből, Veronikából híres dzsessz-énekesnő lett. Lajos az itteni temetésekre majdnem mindig eljött. Egyszer azt mondta, hogy jobban tartja a kapcsolatot a Cséplő rokonsággal, mint a Harcsákkal. De nemrég hallottuk, hogy össze akarja állítani a Harcsa családfát.

Apám, Cséplő Ferenc csúzi. Mivel Csúznak nincs vasútállomása, a postáért kocsist kellett küldeni. Apámnak volt szekere, úgyhogy kocsislegény volt a postán. Később Budapestre ment, ahol segédmunkás, kifutó volt. Ott találkoztak az édesanyámmal, aki akkor fiatal lány volt, és egy üzletessel volt a mindenese. 1885-ben született az édesanyám, tehát 1905-ben, amikor összeházasodtak, húszéves volt. Édesapám hét évvel volt idősebb, ő '78-ban született. Mikor összeházasodtak, édesapám már a Magyar Állami Vasútnál dolgozott.

Gyermekkor

Édesapámat, mint vasutast, sokszor helyezték át más helyre, úgyhogy az első hat testvérem különböző helyeken született. Mihályka meghalt egyévesen, az akkori spanyolnátha idejében, úgyhogy a végén négyen maradtunk meg az ötből, akik Rétén születtek: Lenke, én, Laci és Géza.

Nehéz sors adódott nekem rögtön a születésem után, és ez végigkísért az egész életemen. Alig voltam másfél éves, amikor már orvoshoz kellett vinni, mert csontgyulladás volt a lábamban, és magas lázaim voltak. A család emlegeti, hogy fekete kutyákról beszéltem lázálomban. Szencre kellett vinni, és alig hozták egy kicsit rendbe a gyulladást, szamárköhögést kaptam. Erre az orvos azt ajánlotta a szüleimnek, hogy levegőváltásra kellene vinni engem. Hát a szegény munkáscsaládból hová lehet jobb levegőre vinni? Mivel az édesapám a vasútnál dolgozott, szabadjegye volt a szülőknek, úgyhogy engem elvitt Pozsonyba, Ligetfaluba. Akkoriban az még egy kis falu volt. Sajnos ezek a csontgyulladások végigkísérték az életemet. Nem járhattam a többi fiúval olyankor játszani. A haszna viszont az volt, hogy mivel nem mehettem játszani, otthon kellett maradnom, és én szerettem olvasni. Rengeteget olvastam, és az idősebb nővéreim, akik már akkor dolgoztak Pozsonyban – a legidősebb Jolán, a második Zsófia, harmadik Etus – tudták, hogy szeretek olvasni, így karácsonyra mindig kaptam mesekönyveket vagy ifjúsági könyveket. Úgyhogy lassan aztán megismertem a magyar klasszikusokat, Jókait, Mikszáthot, de megismertem a világirodalomból is Az utolsó mohikánt, Gullivert, Twist Olivért... És ezeket gyűjtöttem, saját kis könyvtáram lett pár év alatt.

Réte

Nagy politizálás nem volt otthon, a szülőkkel való politizálás inkább abban nyilvánult meg, hogy milyen könyveket olvastunk a családban. Minden este olvasott valaki: az idősebb nővérem, Lenke, és később, mikor már harmadikos-negyedikes voltam, én is. Az elején ők hozták a könyveket a községi könyvtárból: Jókait, Mikszáthot, úgyhogy abból mi megtudtuk, mi a magyar, és ki a magyar, hogy mi olyan magyarok vagyunk, amilyenek ott szerepelnek a magyar regényekben, úgyhogy magyaroknak

éreztük magunkat. Az pedig, hogy Csehszlovákiában vagyunk, tudtuk, hogy csak kényszer.

Rétén talán két vagy három szlovák család volt, de azok is magyarul beszéltek. Az egyik a község csordása volt, Slánka, és volt egy vasutas, Sládek, de annak a felesége is magyar volt, a család nyelve is a magyar volt, úgyhogy Réte tiszta magyar falu volt. A nevek szerint persze voltak más nemzetiségek is: valamikor Horvátországból menekültek föl Rétére például az Urbanovicsok, de Slobodák is voltak, a cseh protestánsokból, akik valamikor Rétére jártak. Régen ugyanis úgynevezett türelmi rendeletek voltak érvényben, melyek szerint minden megyében egy vallásból csak egy templomban lehetett protestáns istentiszteletet tartani. Réte is ilyen artikuláris hely¹ lett a Pozsony megyei reformátusok részére – a szomszéd falu, Pusztafödémes pedig az evangélikusok részére –, úgyhogy a cseh testvérek² még Morvaországról is Rétére jártak istentiszteletre, gyalog, két napig. A kilencvenes években aztán fölújították a kapcsolatot, és ma is látogatják Rétét autóbusszal, a réteiek pedig a másik évben mennek oda. Én is voltam. Erről van egy kézzel írott történelmi bizonyíték is, amiről a *Réte – Bástya és menedék*³ című könyvemben is írtam. Abban a könyvben, amit háromszáz évvel ezelőtt vezettek, nyoma van annak, hogy ide jártak Morvaországból. Rögtön az elején van egy bejegyzés az 1703-as évből, hogy „Az idén a cseh testvéreink nem jöttek el, mert meghallották, valószínű, hogy üldözni fogják őket, és idén a látogatásuk elmarad.”

Magyar iskolából szlovákba

Mikor elérkeztem a hatodik évemhez, szeptemberben beírtak Rétén a magyar református iskolába. Mivel édesapám vasutas volt, többször áthelyezték. Most is az lett, hogy mikor a második elemibe kezdtem járni, áthelyezték őt Galántára, és mivel Galántától elég messze voltunk, áttelepült a család Taksonyra, Galántától két kilométerre, ott béreltek lakást. Akkor kezdődött az iskolai kálváriám, mert ott református iskola nem volt, magyar iskola egyedül egy evangélikus iskola volt. Oda kerültem be, mint másodikos elemista. De a második elemista korom se tartott az evangélikus iskolában sokáig, mert mikor elvégeztem a harmadikot, akkor a szlovák negyedik osztályba írtak Taksonyon. Azért kerültem én a szlovák iskolába, mert az édesapámnak a vasúton a főnöke azt mondta: „Cséplő, magának állítólag kilenc

gyereke van, és azok közül egy se jár szlovák iskolába. Ha azt akarja, hogy nálam megérje a nyugdíjkort, akkor valamit gyorsan intézkedjen.” Így engem betettek a szlovák iskolába. A nővéremet, Lenkét pedig a Galántától nem messze lévő Szeredre írták be az első polgáriba, úgyhogy ketten indultunk szlovák iskolába a családból. Amikor én a szlovák iskolába kerültem, nagyon minimálisan tudtam szlovákul. Nem tudom, miért, de nekem ez a szlovák nyelv ellenszenves volt. Az első negyedévben például a bizonyítványra a tanító ráírta, hogy *„pre neznaľosť jazyka neklasifikovaný”* – a nyelv nem tudása miatt nem osztályozható. Legjobban az jellemzi, milyen iskola volt, hogy a szünetekben a felvigyázó szlovák fiútól csak folyton azt hallottam, hogy *„Cicho budz!”* [Csendben légy! – tájszólásban]. Úgyhogy nem is tudom, milyen vidékről voltak ezek a kolonista⁴ gyerekek, de olyan cifrán mondta, hogy ez megmaradt bennem a mai napig.

Kijártam a negyediket, és már megint költöztünk. A szüleim megvettek Rétén, ahol születünk, egy kis házat közel a vasútállomáshoz, hogy onnan könnyen lehessen bejárni Galántára, és Taksonyról megint visszaköltöztünk Rétére. Úgy érzem, az volt a fő ok, hogy Taksonyon nem volt református templom. Ha templomba akart menni az apám, akkor Galántáról kellett menni Selyére, és Selyéről megint mellékvonattal Deákiba. Tény az, hogy visszakerültünk Rétére. Nem ugyanarra a részre, mert azelőtt a temetőhöz közel, a falu végén laktunk, most meg az ellenkező oldalán, közel a vasútállomáshoz. Evvel viszont az volt a szerencse, hogy a ház körül üres terület volt gödrökkel, bokrokkal, fákkal, és a falu tulajdonképpen csak olyan kétszáz méterrel tőlünk kezdődött, úgyhogy nekünk annyi helyünk volt a játékra, hogy a falu széléről is a fiúk odajártak, nekik is az volt a legjobb játszótér.

Mivel a negyedik osztályt szlovákul végeztem, amikor visszakerültünk Rétére, szintén a szlovák iskolába írtak, amit 1928-ban alakítottak ki Rétén. Sok helyen a Slovenská Liga [Szlovák Liga] a magyar falvakban szlovák iskolákat létesített⁵, oda bekényszerítették az állami alkalmazottak – a vasutasok meg más beosztottak – gyerekeit, úgyhogy a szlovák iskolába nem csak én, mint vasutas gyerek kerültem be, hanem több vasutas családból is a gyerekek bejártak. Meg cigánygyerekek. Azokat meg azzal bódították oda szegényeket, hogy minden éven valami ruhaneműt osztottak. Egy fél évig jártam a rétei szlovák iskolába. Alig kezdtem belejönni az ottani életbe, megint probléma lett a lábammal, és az orvosok beutaltak a Magas-Tátrába, a szanatóriumba.

Mintha nem volna közöttünk anyanyelvi különbség

1931, január 8-ára behívtak a szanatóriumba, a Tátrába, ahol különböző szünetek, betegségek meg karantén miatt még egy hónapig, másfélig nem jártam iskolába. Létesítettek ott ugyanis a szanatóriumbeli gyerekek részére egy alapiskolát. A Magas-Tátrába elejével három hónapra utaltak be, de aztán az édesapám kérvényezte, hogy hosszabbítsák meg, mert még mindig nem voltam rendben a lábammal, így a végén nyolc hónapig voltam a Tátrában.

A társaság összetétele a szanatóriumban olyan volt, hogy volt ott a republikának minden nemzetségéből valaki. Én magyar voltam, az egyik szobatárs, Vaszil ruszin volt, később jött egy ostravai német, Menzel Rudi, Prágából, volt a kalapos üzletesnek a fia, Karcsi, később egy asi cseh is odakerült, Nagyszombatból volt egy szlovák fiú, Dunaszerdahelyről akadt egy, aki tudott magyarul – egy vaskereskedőnek a fia –, úgyhogy volt ott mindenféle, de a nyelv, az a cseh volt. Volt egy cifra esetem, amikor azt mondta a szlovák nagyszombati fiú nekem, hogy „*Dones mi židli*” [hozz ide egy széket – cseh]. Én úgy tudtam, hogy a szerdahelyi fiú, az zsidó gyerek, hát odamentem hozzá, hogy gyere, hívnak. Mikor ezt meglátta az a szlovák gyerek, hatalmasat nevetett, mert a židle csehül széket jelent. Szlovákul tudtam volna, mert az stolička-t már ismertem, de a židle-t soha életemben nem hallottam. Szóval így, fokozatosan a nyolc hónap alatt elég jól belejöttem a nyelvbe.

Amikor a szüleim készítették a csomagomat a Tátrába, egy kis Bibliát is betettek. Hangoztatták, hogy minden este olvassak belőle és imádkozzak, és kérjem a Jóistent, hogy gyógyítson meg engem. Ezt én be is tartottam, minden este olvastam, néha többet, néha kevesebbet, attól függően, mennyire voltam álmos.

A távollétem az első időkben persze probléma volt, volt egy kis sírás is, de kiskorom óta szerettem nagy társaságban lenni, ha játszhattam a gyerekekkel. Voltak társasjátékok, úgyhogy hamar megszoktam, és nem is bántam, mikor megtudtam, hogy meghosszabbították a három hónapot, mert addigra már barátokká váltak a szobatársak. Na, de mindenféle probléma volt ott is. Elejével voltak, akik beugrattak engem mint újoncot, volt egy kis birkózás is.

Nappal kijártunk egy szárnyékba⁶ a szabad levegőre. Különböző villákban voltak a különböző betegségu gyerekek. A mi villánk egyemeletes, régi, fürdői stílusú faház

villa volt. Mi voltunk a „csontosok” – lábtöréses, lábfájós, gerincproblémás gyerekek. Fölöttünk volt egy másik villa, ott voltak a „tüdősök” – az volt a Kollár villa –, és volt még egy harmadik, a Šafárik villa, ahol a belgyógyászati problémákkal kezelt gyerekek voltak. Nekünk, csontosoknak meg a tüdősöknek egy fekvőhely volt kialakítva: egy hosszú szárnyék, egy faépítmény, aminek az eleje nyitott volt, hogy szabad levegő legyen. A tüdősök télen is ott aludtak kint, abban a szárnyékban, hogy minél több levegőt szívjanak. Mi, a csontosok csak nappal mentünk oda, ebéd előtt két órát, úgynevezett fekvőkúrára.

Kalandos élet volt a Magas-Tátrában. Nyáron, mikor befejeződött az iskola, akkor voltak a kirándulások, főleg be az erdőbe, össze-vissza, úgyhogy én nagyon jól éreztem ott magamat. A rétei, mátyusföldi télhez képest az a tél egészen más volt. Hóval beborítva minden, az egész világ fehér volt. Mikor kisütött a nap fönt, azt hittem, hogy az felhő, és közben a hegycsúcsok voltak magasan a felhők fölött – a neveiket később szánkázás közben megtanultam. Ott volt a Lomnici-csúcs, a Gerlachfalvi-csúcs meg a többi hegyes csúcs. Az a világ egész más volt a mi síkvidéki világunkhoz képest. A nyolc hónapi tátrai szanatóriumban töltött idő komoly tanulságot adott nekem a további életre, ugyanis a különböző nemzetiségű gyerekek össze tudtak úgy barátkozni, mintha nem volna közöttük semmilyen anyanyelvi különbség. Ez a tanulság a további életemben is megőrződött, mikor a különböző munkahelyeimen, többségében szlovák kollégák között dolgoztam. Ennek ellenére meg tudtam őrizni nemzetiségemet, vallásomat, de ugyanakkor barátokká tudtunk válni más nemzetiségűekkel is.

14-15 évesek voltunk, amikor egy barátommal megalakítottuk a Rétei Sport Klub ifjúsági futballcsapatot, ami Réte felső részének a gyerekeiből állt. Az alvégen pedig, amikor meghallották, hogy a felvég alakított futballcsapatot, ők is alakítottak egyet, a Rétei Torna Klubot. Ők az úgynevezett Cigánygödörben futballoztak, mi pedig a Bikaréten. Két fűzfa volt a kapu, a másik oldalon pedig, mivel nem voltak fák, ruhákból volt a kapufa. Volt meccsünk egy szenci gyerekcsapattal, a Téglagyári Sport Klubbal. Sárfőnek is volt gyerekcsapata, azokkal is játszottunk.

Félárva lettem

Az ötödik elemít végeztem ott a Tátrában. Mikor hazajöttem, kaptam bizonyítványt, tehát nem vesztettem évet, és még valamivel jobb is volt, mint a rétei félévi bizonyítvány. Habár sokat nem tanultunk, mert harminc gyerek volt egyszerre a tanító néninek. A bizonyítványom alapján beírtak a szenci szlovák polgáriba első évre. No, de az se tartott soká, mert amikor a harmadikba kezdtem járni, gyulladással behoztak Pozsonyba az ortopéd klinikára, és ott voltam egészen januárig. Akkor volt az első amputációm: a legtöbb baj mindig a hüvelykujjammal kezdődött, és amputálták a hüvelykujjamat.

De kezdődött a további nyomorúságom, mert amikor hazaengedtek, ugyan begyógyult a lábam, de kezdett betegeskedni az édesapám. Abban az évben volt a konfirmációm, mert már a tizennegyedik évemben voltam. Arra is jártam előkészítésre; a rétei református tanítónő járt ki hozzánk tanítani a hittant. Kítavaszkodott lassan, és április elején már olyan melegek voltak, hogy amíg vártuk a vonatot Rétére a szenci állomáson, addig lementünk, ott voltak a báger tavak.⁷ Megfürödtem, s ennek az lett a vége, hogy újra gyulladásba jött a lábam. A konfirmációra úgy mentem, már lázasan.

Lekonfirmáltam, de rá pár napra vissza kellett mennem a kórházba, ott fogtak május végétől egészen júniusig. Mivel négy hónapig nem jártam iskolába, nem kaptam bizonyítványt. Ráírták, hogy osztályozhatatlan a túl sok hiányzás miatt, úgyhogy nekem a harmadik polgárit kétszer kellett jánom. Nyáron édesapámat rák miatt megoperálták, és ez úgy elromlott neki, hogy július közepén meghalt. Előtte én az eddigi hittantanítások alapján elővettem a Bibliát, és Jób könyvéből olvastam föl édesapámnak. Mert őt már akkor nem érdekelte a világon semmi, enni is már csak úgy tudott, hogy kanállal adták a szájába. Július közepén pedig meghalt, úgyhogy félárva lettem.

Mikor édesapám meghalt, odahaza már csak négyen voltunk. Idősebb nővéreim, Jolán, Zsófi és Etus már Pozsonyban dolgoztak: egyik szakácsnő volt, másik szobalány, a harmadik pedig nevelőnő volt egy gyerek mellett. A legidősebb bátyám, István addigra már megnősült, és külön lakott a faluban, úgyhogy odahaza négyen voltunk, de mi négyen még iskolába jártunk '34-ben. Nehezen ment, mert anyám kis özvegyi nyugdíjat kapott. Nagyon meg kellett neki gondolni, hogy tud minket ellátni

élelemmel és még iskolába jártni. Az volt a szerencséje, hogy valamikor fiatal lány korában Budapesten volt egy üzletnél mindenés, és megtanult főzni különböző dolgokat, úgyhogy minket rendben tudott tartani. Még amikor édesapám sztrájkolt - 1918-ban és 1919-ben – amikor Csehszlovákia elfoglalta azt a részt, és ő a Kun Béla kormány parancsára nem vette fel a cseheknél a vasúti szolgálatot⁸ –, és kereset nélkül maradtunk, akkor is édesanyánk volt az, aki járta a majorokat, fölvásárolt élelmiszereket, amivel bement Pozsonyba, és ott kicserélte ruhákra, varrőeszközökre...

Cserkészlet

A cserkészletbe 16-17 éves koromban kapcsolódtam be a két évvel fiatalabb László öcsémrel együtt, és egészen a háború végéig tagja voltam. Akkoriban leginkább iskolák szervezték a cserkészcsapatokat, a miénk viszont falusi cserkészcsapat volt, amiből kevés volt. A cserkészcsapatunk történetét később a budapesti *Magyar Cserkész* főszerkesztőjének is megírtam, ő pedig visszaírta, hogy ez egy jó példa, ami bizonyítja, hogy nem csak városi cserkészek vannak a világon, hanem a falvakban is meg lehet azt szervezni.

A mi falunkban egy tanítóképzős, Adamec János szervezte meg a csapatot; voltak benne diákok, ipari tanulók, fiatal munkások, úgyhogy az egy érdekes kevert csapat volt. Puskás Laci barátom volt a csapat trombitása. Ugyanazt a cserkészéletet éltük, mint a városiak: voltak őrőrák, ahol összejöttünk, tanulmányoztuk a cserkész törvényeket, szokásokat, nyomolvasást, és a faluvégére jártunk táborüzet rakni. Egyszer egész Jókára mentünk el táborozni. A csapat gyalog ment, én és egy másik fiú pedig biciklivel előre mentünk, fölvertük a sátrat, és lefoglaltuk a helyet az úgynevezett jókai szigeten.

Mikor '89-ben, a bársonyos forradalom után Szlovákiában újra megalakult a magyar cserkészlet, engem beválasztottak a vezetőségbe, mint gazdasági ellenőrt. Amikor ugyanis Komáromban dolgoztam, szintén volt ott egy volt cserkész, Massányi Lajos, a kereskedelmi részleg vezetője. Őt hamarabb megtalálták, mint régi komáromi cserkészt, és később ő ajánlott be engem. Meg is lepődtem, mikor egyszer csak

kaptam egy levelet a Csehszlovák Magyar Cserkészszövetségtől, hogy beválasztottak a vezetőségbe.

Ifjúkor

Kereskedelmi akadémia

Ősszel az iskolában újra harmadikba kerültem. Ott egy szigorú tanító volt szlovákból, Malár. Mikor az első tesztet írtuk, a nyelvtanom olyan gyatrára sikeredett, hogy azt mondta: *„Barátom, úgy látszik, sok babért nem aratsz te énnálam”*. Engem az úgy megsértett, hogy nekifogtam, és úgy megtanultam a szlovák nyelvtant, hogy az év végére csak két diáknak volt egyese szlovákból, nekem meg egy szlováknak. A polgári három évből ált, és a negyedik polgárit úgy hívták, hogy kurzus. Ott gyakorlatibb dolgokat tanítottak, kézimunkát, gépírást, úgyhogy aki kijárta ezt a negyediket, azt már fölvtették irodistának, kishivatalnoknak, mert tudott gépen írni. Elvégeztem a kurzust, és mentem fölvételizni. A szlovák polgáriból lehetett fölvételizni szlovák tanítóképzőbe meg szlovák kereskedelmi akadémiára. Mivel szerettem olvasni, jelentkeztem mind a kettőre. Előbb volt a szlovák tanítóképző felvétel, hát ott persze a magyar nevemmel sokra nem mentem. Sok volt a jelentkező. Mikor énekelni kellett, énekeltem valami szlovák éneket, úgyhogy nagy nehezen megcsináltam a vizsgát, de nem vettek föl. Később volt egy héttel vagy kettővel a felvételi vizsga a kereskedelmi akadémián. Első menetben oda se vettek föl. Akkor elmentem a polgári iskola igazgatójához, hogy írjon nekem valami ajánlást, hogy mégiscsak vegyenek föl, mert szegény családból vagyok. Erre fölvtettek, mert több ilyen kérvény is volt, és egy osztály helyett hármat nyitottak. Ősztől járhattam a kereskedelmi akadémiára.

1937 őszén iratkoztam be a kereskedelmi akadémiára Pozsonyba, de az első évfolyam után, '38 nyarára kezdődtek a politikai viharok. Csehországban a Szudéták forrongtak, tavasszal Bécset elfoglalta Hitler, a német hadsereg megszállta Ausztriát. Szeptemberben igaz, elkezdtem járni a második kereskedelmibe, de megtörtént a müncheni csúcsértekezlet Hitlerrel és az angol Chamberlainnel, és megegyeztek, hogy a Szudéta-vidéket megszállják a németek. Októberben már folytak a tárgyalások a Felvidék részéről Magyarországnak visszaadandó magyar területről.

Ez aztán úgy végződött, hogy nem tudtak megegyezni – mert a magyar külügyminiszter többet akart, a szlovák viszont kevesebbet –, és a végén a német meg olasz külügyminiszter fölülbírálta az egyezkedést, és az úgynevezett bécsi döntésben megállapították a határokat. A nyelvhatár legészakabbik része volt nyugaton Réte, Szenc, Magyarbél. Cseklészt is elejével odaítélték Magyarországnak, és november negyedikén megindult a magyar hadsereg elfoglalni ezeket a részeket, de egy-két hónappal később a cseklésziek kijárták maguknak a szlovák minisztériumban, hogy visszacsatolják őket Pozsonyhoz, úgyhogy Magyarbél volt az utolsó magyar falu délen, Csallóközben meg Somorja.

Ezzel vége szakadt a szlovák kereskedelmi akadémiái tanulmányomnak, mert én ugyan azt képzeltem, hogy majd be fogok járni, valami külön engedéllyel vagy megegyezés alapján, de ez nem úgy ment. A végén kiderült, hogy nekünk, akik Pozsonyban jártunk iskolákba, a középiskolások részére Szencen nyitottak magyar gimnáziumot és magyar királyi felső kereskedelmi iskolát. Szükségem volt valamilyen bizonyítványra Pozsonyból, amely igazolná, hogy már a második évfolyamba kezdtem járni. Galántán volt egy magyar katonai hivatal, amely erre a célra adott ki úgynevezett szabad úti parancsot, amivel át lehetett menni Pozsonyba. Ilyen papirossal mentem aztán el Pozsonyba, az iskolába, ahol megkaptam az igazolást arról, hogy megkezdtem a második évfolyamot. Ezzel pedig beiratkoztam a Szencen kialakított Magyar Királyi Felsőkereskedelmi Iskolába.

Elejével problémáim voltak a helyesírással, de az első három elemibe magyar iskolába jártam, és rengeteget olvastam, úgyhogy az értelmezéssel meg a fogalmazással nem voltak különösebb gondjaim.

Az első írásom még negyedik polgáriban jelent meg, mert az iskolának volt egy lapja. Egy május elsejei esetet írtam meg, amikor édesapám elvitt Pozsonyba megnézni a fölvonulást. A munkástömegek díszített biciklikkel és zászlókkal vonultak föl, azt ordibálva, hogy „*Munkát, kenyeret, fasisztának kötele!*” Majdnem bajom lett belőle, mert a szlovák esperes megvádolt az igazgatónál, hogy ez kommunista propaganda. De szerencsém volt, mert az iskolaigazgató szociális érzésű ember volt, úgyhogy elintézte. A második írásom pedig a felső kereskedelmi időben jelent meg, ahol szintén kiadtak valami újságot, és oda írtam egy vagy két kis karcolatot.

De ez alatt az idő alatt is többször volt problémám a lábammal. Ez kísért tovább, mert azzal, hogy levágták a hüvelykujjamat, még nem szűntek meg a további csontokban a gyulladások. Így kerültem például Budapestre, a MÁV kórházba. Az egy elit kórház volt, mert a Horthy-éra alatt ugyan nem nagyon szerették a szocialistákat, de létezett a Szociáldemokrata Párt, és a MÁV alkalmazottainak volt szakszervezeti társasága, aminek szava volt. Úgyhogy a vasút nagyon törődött az alkalmazottaival: Külön kórháza volt Budapesten a Podmaniczky utcában, közel a Nyugati pályaudvarhoz. Ott a nővéreket madámnak szólították, az ebédet a fekvőbetegeknek kis kocsikban hordták elegánsan, és a szobák maximum kétágyasak voltak. Érdekes eset volt, hogy velem egy szobába került egy nyugdíjas vasúti főfelügyelő, egy vasúti tiszt. Mikor meghallotta a nevemet, azt kérdezte, hogy mikor magyarosítottam. Mondom, nem magyarosítottam, apámtól örököltem. Hát az nem létezik, mondja, hisz Szlovákiából, Cseszkóból jöttem. Kiderült, hogy neki volt magyarosítva a neve, mert azelőtt német neve volt. Szóval intelligens ember léteére nem tudta, hogy Felvidéken magyarok vannak – született magyarok!

Nem vettek fel, mégis tanítottam

Mikor a negyedik polgáriba jártam, a faluban élt egy zsidó üzletos, ahol mi állandó vásárlók voltunk, és mint vasutas család, hitelt is kaptunk. Egész hónapban könyvre vásároltunk, ahová beírták, amit megvettünk, és mikor jött a fizetés a vasúttól, akkor abból fizettük ki a havi fogyasztást. Ennek az üzletosnek volt egy fia, aki nem nagyon járt iskolába, lógós volt. Fel akarták őt készíteni, hogy felvegyék a polgáriba, hát engem kértek fel házitanítónak. Megegyeztünk nem tudom, hány koronában, hogy kapom a díjat a tanításért, de hát azt nem készpénzben kaptam, hanem leírták a könyvből. Ez volt az első tanításom, a második meg, mikor harmadikos felső kereskedelmista voltam. Kerestek házi tanítót Nagysurányból, és engem ajánlott az osztályfőnököm, úgyhogy harmadik és negyedik között én elmentem Surányba egy családhoz, ahol egy velem egykorú fiú akart vizsgázni a kétéves kereskedelmi tanfolyam anyagából. Azt kellett nekem előkészíteni, mint komoly akadémista. Egy-két órát foglalkoztam a fiúval naponta, ezért egy kis pénzt is kaptam, de szép nagy kertjük volt gyümölcsössel, úgyhogy jó nyaralás is volt. És hiába nem vettek fel annak idején a tanítóképzőbe, tanítottam.

A negyedik év tragikus volt a családban, mert a nővérem, Lenke - tüdőgyulladást kapott. Budapesten volt első alkalmazásban. A tüdőgyulladás után megállapították nála a tbc-t, és bekerült a budapesti tüdőszanatóriumba - mint vasutas gyerek - de valamikor május elején az én kedves nővérem meghalt. Akkor voltam 21 éves.

Világháború

Az iskolák itt megszakadtak, mert '41-ben, mire leérettségiztünk, már nagyon feszült volt a helyzet. Lengyelországot megszállta Németország, és '41-ben kitört az igazi nagy háború, mert Németország megtámadta Oroszországot, és július elején Magyarország is hadba lépett.

Munka után kellett nézni, és engem beajánlott az osztályfőnököm, aki akkor már Érsekújvárbán volt, az úgynevezett Futura⁹ gabonafölvásárló központnak a kirendeltségén. Én lettem ott az egyik könyvelő és pénztáros egy személyben. Mivel a háborúban szükség volt az ennivalóra, a gabonára, ezért megúsztam a katonaságot. Másrészt a betegségem miatt nem vettek fel a sorozásnál katonának, csak munkaszolgálatosnak. Mikor munkaszolgálatosként be kellett volna vonulnom, valamikor '41 októberében a komáromi várba – ott gyűjtötték össze a munkaszolgálatosokat –, és mindenki átesett egy újabb orvosi vizsgálaton, nekem szerencsém volt, mert a vizsgáztató orvos rétei ember volt. Annak mikor elmondtam, hogy mi minden baj van a lábammal (leamputált hüvelykujj meg állandó gyulladás), kiírta, hogy nem alkalmas katonai szolgálatra, még a munkaszolgálatra sem. Úgyhogy otthon maradtam.

Legrosszabb akkor volt, mikor jöttek a háborús megszorítások. '41 elejétől kezdve már jegyrendszer volt Magyarországon, úgyhogy a cukrot, a zsírt, a cipőtalpat... mindent jegyre adtak. Lisztet olyan keveset adtak, hogy mi négyen abból már nehezen tudtunk élni, hát anyánk vette a kevert lisztet, amit marhalisztnek mondanak – vöröses liszt volt, keverve a korpával –, de mivel kevés volt a zsír (az is jegyre volt), összeragadt, és mink, fiúk prüszögtünk a mamának, hogy azt nem lehet megenni. És sírva fakadt az édesanyánk, és azt mondta, hogy ilyen tésztából csak ilyen lehet főzni, mert tele spájzból könnyű főzni, de üres spájzból sokkal nehezebb kiállítani valamit. Úgyhogy akkor bizony, amíg munkába nem kerültem, probléma volt az

étkezéssel, mindennel. Az iskolázás alatt is. A nagyszülők messze voltak, és ruha csak akkor jutott új, ha a nővéreink, akik már dolgoztak, besegítettek. Így került például cserkészruha az öcsémre.

Név a templom padján

Érsekújvárbán mindjárt az elején bekapcsolódtam a református egyházba. Valamikor volt ott református egyház, még a törökök alatt, de utána jött az ellenreformáció, és megszűnt a református gyülekezet, csak az első háború után alakult újra. Temploma viszont nem volt. Mikor '41-ben odakerültem, egy Udvaros nevezetű hentesmesternek a helyiségében tartották az istentiszteleteket. Lelkésze se volt a gyülekezetnek, vasárnaponként Ógyalláról járt be Nagy Sándor tiszteletes. Megalakult egy ifjúsági csoport a Soli Deo Gloria,¹⁰ aminek én is a tagja lettem. Mivel a környező falvakból egyre többen költöztek Érsekújvárra, és kezdett bővülni a gyülekezet, fontos volt, hogy legyen temploma és lelkésze is. Érdekes, hogy éppen a háború alatt indult meg az országos gyűjtés a templomra. 1943 környékén megépült a templom, és egyúttal egy modern orgonát is kapott; még Budapestről is jártak ide gyakorolni fiatal orgonisták. Szép kis templom volt, jó helyen, egy kis tér közepén a Török Szalasztó utca végén, aránylag közel ahhoz a lakáshoz, ahol laktunk. A templomépítésnél a tagok is jártak segíteni. Az én Sándor sógorom is eljárt, aki víz- és gázszerelő volt. A templom berendezését is a gyülekezeti tagok vállalták, mégpedig úgy, hogy mindenki vett egy padot, úgyhogy nekem is van ott egy padom a nevemmel a mai napig.

A kulturális életbe is bekapcsolódtam. A valamikori SZMKE - Szlovenszkói Magyar Közművelődési Egyesület, átalakult Széchenyi István Magyar Kulturális Egyesületté.¹¹ A neve változott, de a logó - az SZMKE, megmaradt. Érsekújvárbán is volt helyi szervezete, és annak tagja volt az én volt osztályfőnököm is meg a többi tanár, akik átjöttek Szencről Érsekújvárra tanítani. Ezek a tanárok és a fiatal káplánok alakítottak egy kultúrcsoportot, és a volt tanárom engem is behúzott. Akkor volt divatban az úgynevezett falujárás: kijárni a falvakba, megszervezni a kulturális előadásokat, tanítani, művelni. Egy ilyen falujárásra engem is elvittek, Komjátra. Komját közben szlovák falu lett, pedig valamikor magyar község volt, és reformátusok éltek benne. Még református zsinatot is tartottak – ez volt az

úgynevezett komjáti zsinat¹² –, és nyomda is működött. Ezért is volt érdekes számunkra, hogyan is néz ki most a falu. Azt, hogy miért szlovákosodott el, Kniezsa István,¹³ nagy szlávista tanár magyarázta el nekünk a budapesti egyetemről. A török alatt teljesen kipusztult a falu, de mikor a törököket kiűzték Magyarországról, a református férfiak, akik harcoltak a török ellen, és a faluban voltak birtokosok, visszajöttek. Ők viszont szlovák asszonyokat vettek feleségül, akiket előbb szolgának hívtak be dolgozni a földekre, és így, a házasságok által elszlovákosodtak. Mikor Komjútban elmentünk a temetőbe, láttuk a sírköveken a sok magyar nevet: Szerencsés, Péntes, Juhász, Kanász, és azoknak már szlovákok a leszármazottai.

Az Szemke előadásokat is szervezett, segített a faluban működő amatőr színjátszóknak, néptáncosoknak, tudományos előadásokat szerveztek. Ott kezdtem az újságírást is. Az *Érsekújvár és vidékében*¹⁴ jelent meg egy toborzó cikkem, amelyben agitáltam, hogy a fiatalok lépjenek be a Szemkébe. Kritikus hangot ütöttem meg, mert úgy éreztem, a fiatalok nem nagyon mozognak. Amikor a cikk után elmentem egy előadásra, a volt osztályfőnököm bemutatott más résztvevőknek és tanároknak, akik azt mondták: „*Mi azt hittük, hogy a Cséplő egy álnév, mert úgy csépelte a fiatalokat.*” Ezek a falujárások akkor az egész országban zajlottak. Az volt a jelszó, hogy vissza a néphez, mert a parasztság az ősi megtartóerő a nemzetben, és azoknak kell segíteni a kibontakozásban, előrehaladásban. A Szemkén belül megalakult egy tudományos társaság is, a Zsitva-menti Tudós Társaság, amelynek én lettem a könyvtárosa. Ugyanakkor olvastam a budapesti *Magyar Ifjúságot*¹⁵, aminek a főszerkesztője Muharay Elemér¹⁶ volt – híres néptáncos. Oda is és a *Magyar Útba*¹⁷ is írtam néhány cikket.

Etus nővérem a férjével és kisfiával 1940-ben áttelepült Pozsonyból Érsekújvárra, úgyhogy a nővéremnél laktam. Akkor már megvolt az első fiuk, Sanyika, akivel az elején sokat játszottam. Két évre rá megszületett a másik fiú, Tibor, '44-ben pedig Marika.

Zsidó deportálások

1944. március 19-én Németország megszállta Magyarországot. Szegény öcsém akkor ott volt a komáromi várban, ő volt a szolgálatos és pisztollyal akart nekimenni a tanknak, de szerencsére visszafogták a barátai. Mivel Németország megszállta

Magyarországot, megkezdődött a zsidóknak az összehívása a gettókba, városrészekbe, lakásokba. Nyáron Érsekújvárbán is összeszedték a zsidókat. A nővérem családja akkor egy olyan épületet bérelt, ahol volt egy műhely, mert a sógor saját műhelyt nyitott. Volt még egy része annak az épületnek, ahol egy zsidó gabonakereskedőnek volt az irodája. Mivel ott volt még két-három helység, más zsidó családokat is oda telepítettek. Mielőtt elvitték őket, a sógor beszélt az egyik zsidóval, aki a Zsidó Tanácsnak volt a tagja. Azoknak adták ki a hivatalos rendeleteket. Mikor már úgy volt, hogy másnap elviszik őket, akkor a sógor kérdezte tőle, hogy miért nem szöknek meg. Azt mondta az illető tanácsstag, hogy azért, mert elsősorban, ha ő megszökne, helyette tíz zsidót ölnének meg bosszúból. Másodsorban akárhová is mennének, mindenütt akadnak vad nyilasok vagy megbolondult csendőrök, úgyszólván nincs hová menniük.

Minket egy fal választott el attól a zsidó családtól, és éjjel hallottuk, hogy volt, aki vádolta magát, hogy minek hajszolta annyira az üzletét, úgy is tönkre megy minden. Volt, hogy a családban egymással összevesztek. A harmadik meg imádkozott, hívta a Jahvét segítségül, hogy az üldözött zsidókat mentse meg. Másnap aztán jöttek értük a csendőrök, és elbúcsúztunk tőlük. Hagytak üzeneteket, ha keresik őket. Két idősebb, emberséges csendőr vitte el őket a gyűjtőbe, akik azt mondták nekik, hogy sok mindent ne vigyenek magukkal, mert vagy elveszik tőlük úgy is, vagy maguktól fogják eldobni, ha gyalog kell majd menetelniük. Vigyék csak a legszükségesebbeket. Azokból az emberekből kevés került vissza. Érsekújvárnak az alsó részén, az északi részén, ami Nyitra felé van, volt egy téglagyár, és annak a területén gyűjtötték össze a városból meg a környékbeli falvakból a zsidó családokat, és vitték az érsekújvári állomásra vagonokban Oświęcimbe [*Auschwitz*], a táborokba.¹⁸ Sajnáljuk őket, nem tartottuk helyesnek. Pláne, mikor az a zsidó tanácsstag mondta, hogy hisz tudja, hová mennek, milyen táborokba kerülnek. Ki tudja, hogy mi lesz velük. A sógor azt mondta neki, hogy biztos valami munkára viszik őket, gyárakba. Nem, őket viszik Lengyelországba. Tudták előre.

Bizonyos fokig az ottani magyar nép gondolta, hogy törvényekkel egy kicsit visszaszorítják a zsidókat, mert bizonyos professziókba csak ennyi meg ennyi mehetett, és az egyetemekre korlátozták a felvételiket. De az életükre a magyar kormány addig nem tört, amíg a németek meg nem szállták, és ezt ma a nyugatiak, főleg a liberálisok, a baloldaliak nem akarják elismerni. Ha nem lettek volna a

németek, a magyar nép nem vitte volna el a zsidókat, az biztos. Az már más, hogy a csendőri alakulatokat befogták az összehívásba, és hogy itt-ott voltak vademberek, akik túllihegték a szolgálatot, és rosszul bántak velük. De maga az a tény, hogy őket kiszállították, az csak a német megszállás után volt. A magyar hadsereg és a magyar politika túl jobboldali képviselői és Szálasi együtt akarták ezt. Azok drukkoltak a németeknek, és szót fogadtak. Amikor Horthy Miklós október 15-én a rádióban bemondta, hogy a magyar hadsereg kilép a háborúból, és fegyverszünetet kér az ellenségtől, pár órára rá puccsot végeztek ellene. Szálasiék a német katonasággal átvették a hatalmat, Horthyt leblokkolták, a fiát elfogták és kényszerítették, hogy mondjon le, mert felakasztják Miklós fiát. Utána jött az igazi hadjárat a még megmaradt zsidók ellen. Szerencséje volt a zsidóságnak, hogy nagyon sokan Budapesten bújtak meg. Európában, egy tömbben Budapesten maradt meg a legtöbb zsidó. Ez is tény. Amikor Szlovákiában a Tiso-államban '42-ben kezdték összeszedni a zsidókat,¹⁹ még a szlovákiai zsidók is Budapestre menekültek. Réte akkor határfalu volt, és tudom, hogy azon a határon keresztül szöktek zsidók át Magyarországra. Úgyhogy mondom, ez kényszerhelyzet volt, de persze akadtak túlbuzgók meg nyilas-barát, németbarát emberek itt-ott a faluban. Érsekújvárbán is voltak.

Érsekújvár bombázása²⁰

A zsidók elhurcolása után jött még Magyarországra a csapás, az amerikai-angol légierők állandó bombázása. Érsekújvárbán 1944. október 7-én volt az első légitámadás, akkor még főleg a pályaudvart bombázták az amerikaiak. De itt-ott pottyantottak le bombát bent a városban is, például éppen ahol én és a családom lakott, azzal szemben volt a zsinagóga, az is kapott egy találatot. A lakás ablakait, ahol laktunk, kiverte, és a tetőről lecsapott egy pár cserepet. De ezzel még a belváros akkor aránylag megúszta. Aztán jött az október 14-i bombázás, egy hétre rá, akkor megint az állomás környékét bombázták. A harmadik bombázás pedig 1944. március 14-én volt, amikor aztán a város közepét bombázták. Azt a lakást, ahol mi laktunk, egy légi akna a földig lesöpörte. A család bent volt a pincében, az megmaradt. Én akkor a hivatalomban voltam, két vagy háromszáz méterrel arrébb. És onnan két bombázó hullám között, mikor hallottam valakitől, hogy bombázták azt

a részt is, rohantam haza. Mire odaértem a lakáshoz, az már csak egy rakás téglavolt.

Szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy nem átütő bomba esett oda, ami átütötte volna a pince boltozatát is, hanem úgynevezett légi akna, amelyik mikor leesett, szétrobbant. De nem maradt semmi a házunkból, és a város is akkor rongálódott meg a legjobban. Az új református templomba is belecsapott a bomba, a toronynak egy részét találta el, ahol a modern, új orgona volt. Az orgonából nem maradt semmi, azóta sincs orgona az érsekújvári református templomban, csak harmónium segíti az éneket, vagy szintetizátor. De a padom még megvan. A bombázás után aztán egy-két évbe telt, amíg följújtották a templomot.

Magyarországon a bombázások a legtöbb kárt éppen Érsekújvárban okozták, a három bombázásban együtt négyezer ember halt meg Érsekújvárban. Abból volt ötszáz idegen: katonák, akik a vasúton voltak, és az utasok. Megrongálódott több mint háromezer ház, és hajlék nélkül maradtak majdnem hatezren. Érsekújvár vasúti gócpont volt, a hadi szállításoknak a fő útja, ezért bombázták le.

A sógoromat még '44 őszének elején behívták a hadseregbe. Kikerült a frontra, de az október hetedikéi nagy bombázáskor lebombázták azt az épületet, ahol a sógoromnak a bátyja lakott. Oros Sándornak hívták a sógoromat és Oros György volt a bátyja, aki viszont a vasútnál szolgált. De szerencsére akkor, mikor az a bombázás volt, és lebombázták azt az épületet, ahol ő lakott a nővérével, Gizivel, ő szolgálatban volt, valahol Galántán járt a vonattal. Gizi néni meg valahol máshol volt a szomszédoknál, úgyhogy szerencsére életben maradtak. Ennek alapján kérte aztán a sógorom, hogy engedjék őt haza, mert a bátyját kibombázták, nincs hol laknia, és intézkednie kell. Tíz nap szabadságra hazaengedték a frontról. Különböző utakon keresztül hazaért, és mivel a családot féltette a bombázástól, kitelepültek Csehibe, közel Érsekújvárhoz, ahol élnek rokonaink. Mert az édesanyámnak ott volt a bátyja, a Harcsa Mihály bácsi, és ahhoz a családhoz kivitték a nővéremet az akkor már három gyerekkel. A sógoromnak vissza kellett mennie a csapatához, de nem ért vissza. Úgy volt, hogy január elsején mennek nyugatra egy teherautóval – mert az eredeti csapatuk már Ausztriában volt –, de a sógor lekéste az indulást. Ott maradt még két-három emberrel együtt. A föld alatt bujkáltak, és a családnál, csak a

bombázás után merészkedtek az utcára, mert akkor már elő tudott jönni azzal, hogy a papírai ott maradtak a romok alatt.

A másik nővéremet, Zsófiát januárban feleségül vette ennek a sógornak a bátyja, György, aki özvegy volt, úgyhogy a két testvér felesége is testvér volt. A sógor bátyja kapott egy volt zsidó lakást, ami kiürült. Oda mentünk mi is a bombázás után, amíg nem kaptunk valami tartaléklakást, mert a bombázás mindenünket tönkretette. Az maradt csak meg, ami rajtunk volt, a ruhák, a bútorok, az ágyak, az asztalok... minden szilánkra ment.

Az oroszok bevonulása

Amikor befejeződött a háború, jött a keserv, mert rögtön utána, március 29-én bejöttek az oroszok. Híre volt, hogy az oroszok rabolnak, erőszakoskodnak, úgyhogy rettegtünk tőlük. A legfiatalabbik öcsém, Géza állt őrt a falu szélén, mikor bejöttek. Kora hajnalban a németek fölrobbantották a Nyitra folyón Komárom felé átívelő hidat, hogy az oroszok ne tudjanak rajta átjönni, de azok átjöttek híd nélkül is tankokkal meg kételtű autókkal, és arra ébredtünk egy robbanás után, hogy megy a harc. Az oroszok a Szent István térrel szemben lévő oldalon voltak, annak a tulsó végébe lőttek. A mi épületünk előtt állt egy német tank, egy-két német katona volt mögé bújva, és ment a csetepaté. Egyszer csak felrobbant egy akna közel a tankhoz, mire a német harcosok felugráltak a tankra, és kivonultak nyugatnak. Az oroszok viszont bejöttek. Akkor már reggel volt, és nagy ordítással bejött egy orosz katona, hogy „*Igyi szuda!*” – gyertek ide. A bombázások miatt bent voltunk a pincében. Tudtuk, hogy probléma van, úgyhogy a szomszédok is ott voltak. Akkor az egyik ruszki katona lejött: „*German nyet?*” – keresték a németeket. Az íróasztalokat kiszaggatták, a telefont leszakították, nehogy hadi jelentést adjunk a németeknek. És volt „*Davaj csaszi!*” [*ide az órákkal*], megnézték az emberek kezét, az enyémet is. Nem volt karórám, de volt egy drága, szép Parker töltőtollam, azt elvitték, úgyhogy szépen bemutatkoztak. Megszállták a várost, az egyik iskolában hadikórházat alakítottak ki.

Családom sorsa a háborúban és utána

László öcsém két évvel volt fiatalabb nálam. Amikor elérte a 19 évet, 1943-at írtunk, és ő is bevonult a komáromi gyalogezredhez. A háború végén fogságba került. Sándor bátyám Budapesten élt, a vasútnál volt kalauz. Annak ellenére, hogy a vasútnál szolgálatosokat legtöbbször fölmentették, őt a háború vége felé behívták, mivel fiatal volt, és Csehszlovákiában szintén volt katona. Részt vett az oroszok elleni háborúban, a magyar hadtestben. A legidősebb bátyám, István akkor már családos ember volt, de őt is behívták. Az viszont már az utolsó hónapokban volt.

A végén mind megúszták a háborút, László öcsém viszont fogságba került, de nem a frontvonalon. 1944 végén betegszabadságon volt nálunk, és mikor be akart vonulni Komáromba, addig már a hadtest kivonult Ausztria felé Pozsonyon keresztül. Az öcsém elment utánuk, ilyen becsületes katona volt, és Ausztriában – anélkül, hogy egy puskalövést adott volna le az oroszokra – fogságba került. Utolérték őket az oroszok, és egy éjszaka, amikor ők egy pajtában aludtak, megszállták őket. Kivitték Oroszországba, ott volt két évig hadifogságban. Szomorú élete volt, mert vasbányába vitték őket dolgozni nehéz munkára, és csak annyi enivalót kaptak, hogy éppen bírják azt a munkát, hogy össze ne essenek. Mesélte, hogy be akarták szervezni besúgónak, de nem állt be. Egyszer a konyhában volt, meg akart sütni magának két krumplit, és a szakácsok, akik szintén hadifoglyok, de románok voltak, megverték őt, a fogolytársukat. Úgy került haza '47-ben, hogy egészen lefogyott, disztrófiás lett, az izmai eltűntek, úgyhogy munkaképtelen volt.

A legfiatalabbik öcsém, Géza a háború végén amerikai fogságba került. Egy év múlva hazajutott, de addig „kiélvezte” ő is a hadifogságot. Nem volt rendes lakásuk, és a szabad ég alatt aludtak akkor is, ha jött az eső. Eleivel rossz kosztot kaptak az amerikaiaktól is. Akkor az oroszok beárulták az amerikaiakat, hogy rosszul bánnak a foglyokkal, hát erre valahogy megjavult a kosztjuk.

Amikor engem Prágában operáltak a Károlyi Egyetem kórházában, Géza öcsém akkor szökött ki Nyugatra. Sumavában, az erdőben volt hivatalosan favágáson. Az volt a tervünk, hogy bevárjuk Laci öcsémet is, és együtt megyünk ki, de Laci addigra még nem jött haza – ez '47 elején volt, ő akkor még az oroszoknál volt fogságban –, úgyhogy Géza öcsém elbúcsúzott tőlünk, és egyedül ment ki. Előbb Németországban volt, majd Franciaországban egy szénbányába került. Onnan

Párizson keresztül Dél-Franciaországba, Bordeaux-ba ment, ahol előbb a reptéren dolgozott, aztán valamelyik családnál volt szakács. A barátai, akikkel kiszökött, addigra már Kanadába kerültek, és hívták, hogy menjen utánuk. Kanadában ez a társaság erdőben dolgozott. Mivel az öcsém a francia családnál szakács volt, ő fél napig főzte a társaságra a kosztot, és csak egy fél napot dolgozott az erdőben. A végén az erdei munkát is megunta, és Montrealba ment, ahol bekerült egy gyárba. A mai napig is Kanadában él. Megnősült, művezető lett, valamilyen híres repülőgép gyárnak a motorjait javította, szóval jól keresett.

Lett egy fia, Ferkó – aki Frenky –, tehát ott is van egy Cséplő Ferenc. Frenkynek van egy lánya, Simone, Géza öcsémnek az unokája, aki jó úszó lett; már az egyetemet végzi, és az egyetemet a legjobban reprezentáló úszó. Az interneten rajta van a képe is, Cséplő Simone. Ez egy érdekes család lett, mert az öcsém elvett egy kanadai nőt, akinek a vérében vannak írek és indiánok is. Sajnos, mivel egész nap munkában volt, nem tudott foglalkozni a fiával, úgyhogy a fia nem tanult meg magyarul. A felesége eleivel járt valami nyelvtanfolyamra, de olyan nehéznek találta a nyelvet, hogy abbahagyta, úgyhogy a család nyelve angol meg francia lett.

Az én édesanyám már nem élte meg, hogy kiment a fia. 1945 júliusában hatvanévesen meghalt szívartériás problémák miatt. Azt mondtuk, hogy elmeszesedett a szíve. Megszült tizenegy gyereket, abból kilencet felnevelt, és a végén egyedül maradt. A szüleim ilyen korán haltak meg.

Mikola László református lelkipásztor temette az édesanyámat Rétén. Ő Jókán volt lelkész, de Rétén akkoriban nem volt lelkipásztor. Az öreg lelkész, Galambos László már meghalt, segédlelkész pedig nem volt. Később, amikor már Pozsonyban éltem, és írtam Jókáról írtam egy cikket, közelebbről is megismerkedtünk Mikola Lászlóval, aki hű barátom lett. Jóka után Deákira, majd Garamsallóra került, nyugdíjas korára pedig idejöttek Pozsonyba. Úgy négy éve, hogy meghalt, 96 évesen, de végig tartottuk a kapcsolatot. Együtt jártunk gombázni, horgászni a családdal is: a feleségével, Márti asszonnyal és lányukkal, Anikóval. Volt egy fia is, László, aki szintén református lelkész lett, de fiatalon meghalt, amikor segédlelkészként Rétére tették. Ott ugyanis átépítették a paplakot, és ő az alatt is ott tartózkodott, amikor nem lehetett még fűteni. Megfázott és meghalt.

Élet a háború után

A háború végezetével megszűnt a kapcsolatunk a Futura céggel, ahol korábban voltam, a határt ugyanis lezárták, úgyhogy csak a csempészek segítségével lehetett közlekedni Budapestre. A főnökömmel összeszedtük az iratokat a megbízottaktól, a fölvásárló embereinktől, jegyzőkönyvet írtunk a raktárkészletről, fölmértük, hogy mi maradt a háború végén, és annak alapján vette át az új cég a készletet, mert a szlovákok egy ugyanolyan gabonafelvásárló központnak a kirendeltségét alakították ki Érsekújvárban. Oda kérvényeztem a fölvételemet, amihez csatoltam a szlovák kereskedelmi akadémia bizonyítványát is, hogy lássak, szlovák iskolába jártam. A pozsonyi központ beleegyezett, hogy felvegyenek könyvelőnek, de mint utóbb kiderült, az irat végén volt egy klauzula, hogy ha a helyi hatóságoknak valami kifogásuk lesz ellenem, akkor rögtön el kell engem bocsátani, úgyhogy csak föltételesen vettek fel. A kérvényhez már akkor hozzá kellett csatolnom az úgynevezett megbízhatósági igazolást, hogy nem voltam semmilyen politikai pártban, és megbízható ember vagyok. 1945 nyarán bekerültem az új társasághoz, és ott dolgoztam 1947-ig.

Fekete Árpád volt a főnököm Érsekújvárban a gabonafelvásárló társaságnál. Az irántam való barátságát azzal bizonyította be, hogy amikor Érsekújvár harmadik bombázásánál vége volt a bombariadónak, parancsot adott három munkásának, akik csákányokkal, lapátokkal fölszerelve jöttek minket kiásni, mert hallották, hogy a házunkat bombatámadás érte. Később, ahogy engem, úgy őt is felvették a szlovák gabonások, és előbb Nagymegyeren volt telepvezető, utána pedig Nagyszombatban. Mind a két helyen meglátogattam, úgyhogy tartottuk a kapcsolatot a háború után is. Később jöttek a rendeletek, melyek szerint az úgynevezett fölösleges vagy gyanús elemeket az irodából kítették a munkásszférába, tehát fizikai munkára. Belőle is így lett víz- és gázszerelő segéd. Hozzácsapták egy ilyen csoporthoz, és ott dolgozott, amíg megint változott a rendelet, és attól kezdve az egészségügyi megbízotti hivatal egyik ellenőrzési osztályának dolgozott. Onnan ment aztán nyugdíjba. A végén Pozsonyban laktak, úgyhogy személyesen is tartottuk a kapcsolatot.

Kitelepítések

Eközben az országban megjelent az úgynevezett kassai kormányprogram, amely arról szólt, hogy a magyarok kollektíve bűnösök az első republika fölbomlásáért és a megszállásért.²¹ Ezért mi magyarok elvesztettük az állampolgárságunkat. Ezen kívül volt egy rendelet, hogy a magyarokat el kell bocsátani az állami hivatalokból, és a nyugdíjasoknak sem fizették a nyugdíjat. Később jöttek az úgynevezett Beneš dekrétumok,²² amik még a vagyonuktól is megfosztották a magyarokat. Az volt a cél, hogy kitelepítsék az összes magyart, hogy tiszta nemzeti állam maradjon Csehszlovákia. Még '45 őszén olyan határozatot hoztak, hogy mindenkit, aki valakit beárult, gyanús volt vagy vezető ember, összeszedtek, és Csehországba vitték munkára. Az én főnököm is bekerült. De szerencséje volt, mert az első republikában a katonaságnál alhadnagyi rangot ért el, csehül is jól tudott, úgyhogy betették egy gazdaságba, és a végén ő volt a gazdatiszt, ő irányította a többi földmunkást. Karácsony előtt szabadságra hazaengedték, és már nem ment vissza.

1946 februárjában elindult a magyarok munkatoborzási akciója. A magyar munkásokat családotul vagonokba rakták és vitték Csehországba munkára. Így került az egyik unokahúgom is Csehországba akkor, amikor én megkaptam a táviratot Bátorkesziről, hogy meghalt Józsi bácsi, édesapám ikertestvére. Nagy nehezen eljutottam a temetésére, és amikor a tiszteletes az udvaron búcsúztatta a halottat a rokonságtól, és ott volt az unokahúgom is, akkor jöttek a csehszlovák katonák, és elvitték őt – még a temetési szertartás alatt. A köbölkúti állomáson vagonokba rakták őket, és vitték Csehországba.²³

Csehországba főleg a munkásokat vitték, nem a nagy vagyonosokat. Azokat a kitelepítésekre hagyták. De a munkaképes emberek közül családotul, gyerekestől mindenkit vittek. Volt, hogy útközben megfagytak, mert a marhavagonokban csak akkor tudtak fűteni, ha tűzhelyet is vittek magukkal.

1947-ben kezdődött a lakosságcsere.²⁴ Az egész magyarság kitelepítését ugyanis a nyugati hatalmak nem hagyták jóvá Csehszlovákiának, csak a lakosságcserét engedélyezték, mely szerint amennyi szlovákot be tudnak hozni Magyarországról, akik önként jelentkeznek áttelepítésre, ugyanannyi magyart lehet áttelepíteni Magyarországra. Ez volt az „egy az egyhez” elv. De ezen kívül azokat is kiutasították Magyarországra, akik az anyaországból voltak itt hivatalokban, vagy akiknek

kitaláltak valamilyen problémát, hogy például nagyon elkötelezett volt a magyarok mellett, vagy nyilas volt. Ezeket mind az egy az egyhez elven kívül vitték, úgyhogy Magyarországra körülbelül százezer magyar került, onnan meg csak valami hetvenötezer szlovák jött ide önként.

A lakosságcsere kapcsán az egyik unokatestvéremet, Cséplő Józsit a családjával együtt Magyarországra telepítették. Előbb Nagymarosnál rakták le őket, később Debrecenbe kerültek. A nővérem férje – ők Pozsonyban éltek – német származású volt, burgenlandi, Wusher Rudolfnak hívták. Őket a háború után lágerba tették, mintha németek lettek volna, és két év múlva engedték csak ki őket. Akkor elmentek Túrócszentmártonba, ott épült egy hatalmas nagy gépgyár, oda ment el a férje dolgozni. Így szétszóródtunk, mert később odavitte a feleségét is meg a fiát, úgyhogy ők egy ideig Túrócszentmártonon laktak.

A szlovák főnököm eközben kapott a központból egy levelet, amiben az állt, hogy a Csehországba hurcoltakon és a Magyarországra telepítettekén kívül az itt maradt magyar értelmiségi embereket is át kell telepíteni a magyar határtól északra, legalább száz kilométeres távolságba. A főnököm, aki lojális ember volt, megmutatta nekem ezt a levelet, és azt mondta, hogy választhatok: vagy elmegyek Magyarországra, hisz magyar érettségim van, vagy pedig itt maradok, és fölkerülök északabbra dolgozni. Mint mondta, fiatal vagyok, nem vagyok elkötelezve, talán még párt is találok magamnak, és ott maradok szlovák feleséggel. Erre én azt mondtam neki, hogy ha Magyarországra akartam volna menni, már rég elmentem volna. Én viszont itt akarok maradni, mert itt éltek az őseim, ők tették termékenyvé ezeket a délvidéki mocsarakat. Miért mennék el? Itt maradok, és majd megoldódnak a dolgok. Meg is oldódtak. Az év közepén jött Pozsonyból a parancs, hogy a trencsényi részleghez küldenek engem könyvelőnek. Ott is szerencsém volt, mert egy Mihalec Rudolf nevezetű értelmes úriember volt az igazgatóm, aki úgy mutatott be a többi kollégának, hogy nem büntetésből, hanem a nemzetiségem miatt kerültem oda, és ez olyasfajta üldözés, mint amikor a németek üldözték a rendes szlovák embereket. A társaság befogadott, és ott dolgoztam 1949 elejéig.

Közben 1948 februárjában, Csehországban a kommunista párt átvette a hatalmat. Lemondatták Edvard Beneš, és az elnök a cseh kommunista párt elnöke, Klement Gottwald²⁵ lett. 1949 elejére az üzemekben az igazgatók fölé beültették a

kommunista komisszárokat, hogy ellenőrizzenek, irányítsanak. Elindult a nagy toborzás a kommunista pártba, én is megkaptam a jelentkezési papirost. Eszemben sem volt kitölteni, pedig kétszer is fölkinálták. Akkoriban megkértem a központot, hogy most már helyezzenek vissza. A trencsényi komisszár nagyon könnyen belement az áthelyezésembe, mert már kinézett helyettem egy könyvelőt, aki hajlandó volt belépni a kommunista pártba, úgyhogy én '49 tavaszán visszakerültem Érsekújvárhoz, az ottani kirendeltséghez. Egy év múlva azonban áthelyeztek Komáromba, mert kellett az erősítés.

Akkoriban előírták az úgynevezett kulákoknak a beadandó gabonamennyiséget. Még azt is megadták, hogy hány száz tojást kell leadniuk. A kényszerfelvásárlásokhoz azonban raktárok is kellettek. Amikor már Komáromban voltam, a gabonás társaság igazgatója engem magához vett, és elmentünk a Csallóközbe raktárakat keresni. Így kerültünk Ekelre, ahol a református egyháznak volt egy kis magtára, mivel valamikor az egyházadót természetben adták az egyháztagok. Erre kellettek nekik a raktárak. Ott találkoztam Csémy Lajos László²⁶ fiatal lelkipásztorral. A hivatalos megbeszélések mellett azt is megbeszéltem vele, hogy legközelebb kimegyek hozzá, mert egy-két elejtett szóból észrevettem, hogy ő is nagy irodalmár, és úgy látszik, ő is úgy érezte, hogy lehet velem beszélgetni. Olyan barátságba kerültünk, hogy könyveket is cserélgettünk. Később Csémy megnősült, és mint nős embert felvitték őt Prágába a teológiára előadni. Előbb tanársegéd volt ott, majd a végén a Károly Egyetem tanára lett. Csémy Lajos László máig tartja velem a kapcsolatot. Nagy tudós ember, professzor lett. Neki is jelentek meg könyvei, és benne van a szlovák lexikonban is. Ő is meg a fia is, Tamás, aki nemrég a Cseh Köztársaság kulturális intézetének volt a budapesti igazgatója.²⁷

Az ötvenes évek elején kezdték bebörtönözni a „nacionalistákat”, Clementist²⁸ Husákot.²⁹ Ebben az időben indultak az úgynevezett nacionalisták bűnperei.³⁰ 1953-ban aztán meghalt Sztálin, és ettől kezdve a bíróságokon is másként mentek a dolgok. Később jöttek a rehabilitációk, és paradox módon Husák – akit azelőtt becsuktak – lett Csehszlovákia köztársasági elnöke.

1953 őszén idézést kaptam a komáromi népbíróságtól. Azzal vádoltak, hogy mint a komáromi raktárszövetkezet főkönyvelője gátoltam az ötéves tervet, ez pedig egyetlen jelentett a szabotázzsal. A tárgyalást december 28-ára írták ki, majd jött egy másik

levél, amelyben 1954 áprilisára tették át. Hárman voltunk megvádolva: az egységünk igazgatója, a kereskedelmi részleg vezetője és én, mint főkönyvelő. Előtte engem már kihallgatott a csendőrség. Az egész följelentés alapja tulajdonképpen egy prágai minisztériumi ellenőrzés volt, ahol olyan hibákat írtak be a jelentésbe, amelyek egyszerűen könyvelésileg kijavíthatók voltak, és nem befolyásolták a cég eredményét. Én ezt elmondtam a bíróságon, az igazgató pedig arra hivatkozott, hogy munkáskáder, azelőtt esztergályos volt Vágbesztercén, és ő a politikai elvek szerint vezette a céget. A másik kereskedelmi osztály vezetője is elmondta, hogy csak adminisztratív hiba volt egy jelentésben, amit később kijavított, és az nem befolyásolta a cég gazdálkodását. A végén a bíróság bizonyíték hiányában fölmentett bennünket, bár a népi vádló megtámadta a döntést, és követelte, hogy ítéljenek bennünket börtönre. De ez már Sztálin halála után volt egy évvel. Meggyőzték a népi vádlót, hogy azokkal az adatokkal nem lehet semmire menni, mert azok annyira bagatell ügyek, hogy ez nem képezi börtönbüntetés alapját.

*Csemadok*³¹

'49-ben lehetőség nyílt arra is, hogy az ember visszacapja az állampolgárságát.³² Érsekújvárbán összehívták azokat, akik elvesztették az állampolgárságukat, azon az alapon, hogy aki ott, a gyűlés alatt a hivatalok előtt vállalja a csehszlovák állampolgárságot, annak megadják. Ez már az enyhülés jele volt.

1949 tavaszán megalakult a Csemadok, mi pedig Érsekújváron megalapítottuk az első vidéki Csemadok szervezetet. A volt SZEMKE-sek és más fiatalok jelentkeztünk, 120-an jöttünk össze. A Csemadok egy kulturális szervezet volt, amit a kommunista párt azért engedett meg, hogy jó párttagokat és hazafiakat neveljen ki. A valóság viszont más lett, mert a Csemadok nem politikával kezdett foglalkozni, hanem néptáncsoportokat és kulturális előadásokat szervezett. A Csemadok tagságom egyébként '49-től tart még a mai napig is. Akkoriban a Csemadokba főleg a régi tanárok léptek be, akik hazaértek a hadifogságból vagy a háborúból, de sok parasztfiú is jelentkezett a gazdaságból, vasutasok is, úgyhogy jó nagy társaság került össze. Úgyhogy a párt nagyot csalódott, mert a Csemadok nem a pártnak nevelt tagokat, hanem a magyarság megtartásának volt a lehetősége.

Akkoriban Érsekújvárbán kialakult egy szamizdatot³³ összeállító kis társaság. Ott volt az amerikai fogságból hazajött Hlavicska László,³⁴ aki később felvette írói névnek a Holbai László-t. De ott volt Csicsátka Ottokár³⁵ szobrászművész is, akinek Pozsonyban, Érsekújvárbán, és Bécsben is vannak munkái. Haláláig tartottuk a kapcsolatot – hat vagy hét évvel ezelőtt halt meg. A harmadik volt Décsi Gyula³⁶ fiatal tudós, aki aztán Magyarországon tanult szlavisztikát a híres Knyiezsa professzornál.³⁷ A végén nem szlavisztikával foglalkozott, hanem hungarológiával meg germanisztikával, és az USA-ban a bloomingtoni egyetemen lett tanár, könyvet is írt. Sokáig tartottuk szintén levelezéssel a kapcsolatot.

Holbai máig is Érsekújvárbán él. Én vittem be Komáromba abba a gabonás társaságba tisztviselőnek, ahol én is dolgoztam. Utána átment a komáromi hajógyárba, amiről egy verset is írt. A cikkeit is én kezdtem beadni a Fáklyába és az Új Szóba. Később beiratkozott Pozsonyban a tanárképzőbe szlovák és testnevelés szakra, miközben fölvtették őt Naszvadra, alapiskolai tanítónak. A naszvadi iskolából aztán átkerült az érsekújvári tanonciskolába, úgyhogy kevesebb ideje maradt az írásra. A rendszerváltás után kezdett komolyabban foglalkozni az irodalommal. Ez alatt a húsz év alatt tizennyolc kötetet adott ki, majdnem minden évben egyet. Novellás és verses kötetei is vannak, csak az itteni hivatalos magyar irodalom nem ismeri el. Mindössze egyetlen novellás könyvét támogatta a szlovákiai kulturális minisztérium osztálya, amikor a magyar párt is benne volt a kormányban. Két fia disszidált Amerikába, és ők segítenek neki a könyvek kiadásában a mai napig is. Annyira jó a kapcsolat köztünk, hogy telefonon majdnem minden héten hívjuk egymást.

Egyházi élet a háború után

Mivel a háború alatt lebombázták a református templomot Érsekújvárbán, a református istentiszteletet az evangélikus templomban tartották. Vasárnaponként az ógyallai lelkész, Nagy Sándor járt oda, idővel pedig káplánok jöttek, Erdélyi Pál szintén Ógyalláról, és később Mikó Jenőt³⁸ vitték oda segédlelkésznek. Akkoriban megtudtam, hogy Pozsonyban engedik magyarul tartani a református istentiszteletet, ezért vasárnap egyszer vagy kétszer vonattal fölutaztam Pozsonyba, hogy ott vegyek részt az istentiszteleten.

Amikor Komáromba kerültem, egyszerű dolgom volt, ami a gyülekezeti életet illeti. Komáromban volt a legnagyobb református gyülekezet Felvidéken, kétezer hívő fért el a templomban. A lelkész ráadásul a szülőfalumból való volt. Rétén Galambos László³⁹ volt a lelkész, ő keresztelt engem és konfirmáltatott is, és annak a fia, Galambos Zoltán volt a lelkész Komáromban. Úgy fogadott engem, mint földit.

Pozsony

1953-ban jelentkeztem a közgazdasági egyetemre, és így felkerültem Pozsonyba. Annak idején a középiskola után én menni akartam egyetemre, de a háború alatt nem volt rá alkalom. Most pedig, a háború után, amikor már tulajdonképpen 33 éves voltam, akkor jelentkezett ez a lehetőség. Amikor felvettek Pozsonyba a főiskolára, albérletbe kerültem. Egy volt barátomnak Érsekújvárból, aki akkoriban már Pozsonyban élt, volt egy albérleti szobája, és oda kerültem, mert szerencsére két ágy volt a szobában. A lakás bent volt a város közepén, az Apáca pálya utcában, az iskola pedig azon az utcán volt, ami a várhoz vezet, a Védcsölöp utcában, ahol a Magyar Kulturális Központ is van.

Az iskolába levelező tagozatra kerültem be. Konzultációkra jártunk és ott találkoztam a kollégákkal. Lett egy barátom, Kovalcsik, akinek a sógora, Trnavszky fiatal volt, de akkor már előadott az iskolán. Ez a Trnavszky elvett egy pozsonyi magyar lányt, Kozma órásnak a lányát, Erzsébetet. A végén én a család barátja lettem, és bejártam Kovalcsikékhoz. De voltak nekem Pozsonyban magyar barátaim is: Barta Gyuszi festőművész,⁴⁰ Somogyi Pista gimnáziumi matektanár, és Pilecki Matyi barátom, aki technikus volt, a rádió műszaki műhelyében dolgozott, és azt mondogatta magáról, hogy lengyel örgrófok utódja. De a barátokon kívül ott volt még a gyülekezet is, mert ott is bekapcsolódtam a református egyházba.

Pozsonyi lelkészek

A pozsonyi gyülekezet tulajdonképpen nem volt régi gyülekezet. A reformátusok elejével az evangélikus templomba jártak istentiszteletre, és Somorjáról járt a lelkész. Az 1890-es években Budapestről kinevezték segédlelkésznek Balogh Elemér⁴¹

tiszteletest, és megalakult az önálló magyar gyülekezet. A tagok fölvetették, hogy ha már van önálló gyülekezet, templomra is szükség van, Balogh Elemér pedig bejárta a fél világot, még Amerikában is gyűjtést rendezett a templomra. Rövidesen összejött annyi pénz, hogy Pozsony kellős közepén telket vettek egy valamikori só raktár helyén, amit lebontottak. 1912-ben kezdték el építeni a templomot, mindjárt mellette pedig a paplakot, ami a Széplak utcára nézett. 1913-ban szentelték fel a református templomot, ott volt az akkori Magyarország miniszterelnöke, a reformátusok főgondnoka Tisza István is.

Ebbe a gyülekezetbe kerültem be. Balogh Elemér, aki közben a felvidéki egyetemes református egyház püspöke lett, akkor már nem élt, 1938-ban meghalt. 1939-től '48-ig Szabó Béla volt a lelkész. Rendes ember volt, mert amikor a csehtestvéreknek betiltották az istentiszteleteket, ő odavette magához segédlelkésznek az ottani lelkészt, és megengedte, hogy szlovák istentiszteletet is tartsanak a tagjaiknak a református templomban.⁴² A csehtestvér vezetés ezt azzal hálálta meg, hogy mikor betiltották Pozsonyban a magyar református istentiszteletet, akkor közbenjártak az érdekükben, mert ez a gyülekezet vette őket védőszárnyai alá, amikor őket üldözte Tiso.⁴³ Szabó Béla után '49-től '51-ig volt dr. Štefan Turnský,⁴⁴ akit én nem ismertem, utána Gál István 1951-től '54-ig. Ez a Gál István később kassai lekipásztor lett, és amikor keleten voltunk a rokonoknál, a kassai templomban is hallottam őt prédikálni.

1954-ben egy szlovák lelkészt, Maťašík Andrást helyeztek ide azzal, hogy majd lassan elszlovákosítja a gyülekezetet.⁴⁵ Tudott magyarul, mert a családját valamikor Mátyásnak hívták. Az elején nehezen beszélt magyarul, de a végére már egész jól belejött. A gondnokok viszont majdnem végig magyarok voltak. Kovács Alajos után Jakab András bácsi volt gondnok, utána a fia, Jakab Elemér... úgyhogy a pozsonyi gyülekezet nem szlovákosodott el, mert a vezetésben a magyar többség mindig megmaradt. Mivel keletről sok szlovák református betelepült Pozsonyba, szlovák istentiszteletet is tartottak itt. Igaz, akkoriban kicsi volt a szlovák gyülekezet, 15-20-an jártak templomba. Egy időben volt két szlovák presbiter, akik azt akarták, hogy a szlovákok váljanak ki a gyülekezetünkből, de ez nem sikerült nekik.

Vajda Antal is gondnok lett, aki nagyon jó barátom volt Pozsonyban, barátságunk egészen a haláláig tartott. Együtt jártunk kirándulni a családjával, és a gyerekeink is együtt játszottak. Zsuzsanna lánya lelkész lett; Prágában járt a teológiára, és ő a

mostani lelkészünk felesége. A férje, Peres Imre⁴⁶ Kassa környékéről származik. Eredetileg szlovák iskolát végzett, méghozzá műszakit. Eljött Pozsonyba, ahol Vajda Antalnál lakott, és utólag leérettségizett a Duna utcai magyar gimnáziumban. Mivel Vajdánál lakott, megismerte a lányát, Zsuzsikát, akit aztán elvett feleségül. Érettségi után beiratkoztak Prágába a teológiára. Vajda Zsuzsika első lelkészi helye Érsekújvár volt, Imre pedig Dunaszerdahely környékén kezdte, Padányban. Még Maťašík András idejében visszakerült Pozsonyba segédlelkésznek, 2003-tól pedig ő a lelkész. Az akkori választásoknál nagy harcok voltak, mert a vezetés nem nagyon ajánlotta Peres Imrét, a pozsonyi gyülekezet azonban harcolt érte, mert ismerték őt.

Pozsonyi segédlelkészek

Maťašík András lelkészisége alatt egy keletről származó fiatal segédlelkész került Pozsonyba, Kostyánszky Dániel, aki 1957-ig volt itt. Kostyánszky Danival nagyon jó barátok lettünk. Ifjúsági csoportot is szervezett, ahova elég szép számmal jártak, és a prédikációi is nagyon érdekesek voltak. A hívőkben nagyon megmozgatta a lelkiismeretet, hogy tényleg jó keresztények-e, és úgy élnek-e, ahogy az ige mondja? Voltak, akiknek nem is tetszett. Amikor elhelyezték őt Komáromba, Maťašík engem javasolt a választásokkor presbiternek. Én akkor még nem éreztem magam komoly egyháztagnak, hiszen rövid ideje voltam csak Pozsonyban, ezért levélben beszéltem meg Kostyánszky barátommal, hogy mit szól hozzá, vállaljam-e. Ő azt írta, hogy nyugodtan vállaljam, és így lettem presbiter a pozsonyi református gyülekezetben. Akkor voltam 35 éves. Később beválasztottak az egyházmegyei vezetésbe is, ahol előbb gazdasági számvevő voltam. Amikor Maťašíkból pozsonyi esperes lett, és vizitációkra járt az egyházmegye gyülekezeteibe, olyankor engem is magával vitt. Én ellenőriztem a gyülekezet pénzügyi gazdálkodását.

Kostyánszky Dani barátom – aki máig is él, telefonon tartjuk a kapcsolatot – 16 évesen szerelmi csalódás miatt beállt az orosz hadseregbe, és ment velük egészen Ostravába. Ott aztán ellőtték az egyik lábát. Orosz hadikórházba került, amputálták, úgyhogy az egyik lábát fiatalon, 17 évesen elvesztette. Mikor vége lett a háborúnak, és megszűntek a magyar iskolák, szlovák iskolában fejezte be középiskolai tanulmányait. Édesapja jómódú cipész volt, úgyhogy Dani internátusban lakott. A középiskola után jelentkezett Prágában a teológiára. Lelkészsé képezték, és mint

segédlelkész Pozsonyba került. Később Komáromban Galambos Zoltán bácsinál volt, majd keletre, Vajánba kerül lelkésznek. Ott elvette egy helyi gazdálkodó lányát, Manyikát. Az eljegyzésükön én is ott voltam. Később a Kassa melletti Beszterre került, és ha mi Kassára mentünk a nagyszülőkhöz, mindig kiugortunk megnézni Kostyánszkyékat. Hatan voltak, és színdarabokat játszottak, amit bemutattak nekünk, szóval jól összeforrt, érdekes család volt. Ahogy engem is, a 80-as évek vége felé Kostyánszky barátomat is beválasztották zsinati tagnak.

1993 körül volt egy rendkívüli zsinati gyűlés Kassán, ahol felszólították a lelkészeket, hogy azok, akiknek kapcsolata volt a titkosrendőrséggel, mondjanak le tisztségeikről. Volt, aki lemondott, de nagyon kevesen. Kostyánszky Danit pedig megvádolták, amiért bejárt hozzá a kommunista egyházügyi referens. Igen ám, de ő azért járt be hozzá, mert megbíztak benne, mint volt orosz katonában. Eközben Dani Bibliákat csempészett Erdélybe, egyszer még el is fogták, és kitiltották a határövezetből. Akkoriban ismerkedett meg Dobri János⁴⁷ kolozsvári református lelkésszel, akivel az ő révén én is jó ismeretségbe kerültem, és amikor a családdal Erdélyben jártunk, ott aludtunk náluk, közel a Házsongárdi temetőhöz. De szegény Danit aztán nem választották be újra zsinati tagnak, pedig ő hithűen szolgált és olyan becsületesen, hogy még 70 éves kora után is – nem tartva igényt az állami fizetésre – tovább lelkészkedett, amíg bírt járni, amíg tolokocsiba nem került. Majdnem 80 éves koráig állt a szószéken. Most már ő is nyugdíjas, 85 éves, a hangja viszont a régi. Ott voltam az eljegyzésén és az esküvőjén, és ő esketett bennünket Bárcán. A veje a szlovák reformátusok lelkésze Kassán, az unokája pedig Sárospatakon jár a teológiára.

Az ötvenes években elég sűrűn váltakoztak a segédlelkészek Pozsonyban. Maťašík lelkészsége idején itt szolgált Liptay Lothar,⁴⁸ akit még Érsekújvárból ismertem, mert ott is volt segédlelkész. Vele olyan közös témáink voltak, mint például a keleti vallások irodalma. Pozsonyi káplánkodása után Érsekújvárbán volt lelkipásztor, és amikor ellátogattam a nővéremhez, olyankor vele is találkoztam. Később disszidált Svájcba, és a könyvtárának egy részét rám hagyta. A kommunizmus végén ott is találkoztunk vele, amikor már lehetett kijárni. A legutóbbi találkozásunk azonban szomorú volt. Mikor egy időre elhelyeztek minket Csallóközarányosban a nyugdíjas otthonban, ott találkoztam Liptay Lothárral mint bentlakóval.

A Selye Egyetemen tanító dunaszerdahelyi lelkész, Görözdi Zsolt⁴⁹ apja, Görözdi Miklós is Pozsonyban volt segédlelkész, ő később esperes lett a pozsonyi egyházmegyében. Orémusz Zoltán egy nagyon intelligens, értelmes fiatalember volt – ma kassai lelkipásztor és a kassai egyházmegye esperese –, az ő édesapjával később a zsinati elnökségben találkoztam. Lucskai Andrásnak az apja is zsinati tag volt, és belőle is esperes lett, Varga Zoltán pedig előbb Szádellőben volt lelkipásztor, most pedig Szaláncon van.

Házasság, családalapítás

A Kostyánszky Dani után érkezett fiatal segédlelkészek között volt, akivel majdnem olyan bensőséges barátság alakult ki, mint vele. 1958-ban, egy tornagörgői segédlelkész került ide, Hanesz Sándor. 1959 elején bemutatott nekem egy leányt a szülőfalujából, Ráczhalmi Erzsébetet. Fiatal, 18 éves leány volt. Ő is felső kereskedelmi akadémiát végzett, Bazinban volt valamilyen továbbképzésen, és mivel Bazinban nincs református templom, bejött Pozsonyba istentiszteletre. Ez a leányzó még itt volt egy pár hétig, és többször is beszélgettem vele. Mikor megtudtam, hogy 19 évvel fiatalabb nálam, azt kérdeztem tőle, nincs-e egy idősebb nővére? Mondta, hogy van, és akárhányszor egy szimpatikus emberrel találkozik, mindig a nővére után kérdezik. Később meghívta a hat évvel idősebb nővérét, Ilonát, mindketten bejöttek Pozsonyba, és megismerkedtünk. Akkor én már 39 éves voltam, és még mindig nem nősültem meg, mert még nem találtam meg az igazit. Ebből a találkozásból aztán 1960-ban eljegyzés, és még ugyan abban az évben házasság lett.

Feleségem anyai nagyanyja református lelkészcsaládból jött, anyjai nagyapja viszont – aki jegyző volt Széplakon, Kassához közel – a hegyekből származott, Poprocsról, ami magyarul Jászóminsztent. Poprocsot Szent Péter esernyőjében is említik, úgyhogy az egy ismert név az irodalomban. A feleségem édesanyjának unokatestvére, Lengyel Pál Lakitelken volt lelkipásztor, ők meg is látogattak bennünket itt, Pozsonyban.

A feleségem Ráczhalmi Ilona Tornagörgőn született 1933. november negyedikén. Az édesapja akkoriban egy modernül gondolkodó fiatal földműves volt, aki kántor is volt

a gyülekezetben, és volt idő, amikor postát is vezetett. Az édesanyja kántortanítónő volt, előbb a református iskolában, később, a háború után pár évet az állami iskolában töltött. Színdarabot tanítottak be az egyházi ifjúság körében, ott ismerkedtek meg és házasodtak össze 1932-ben. Két lányuk született, a feleségem Ilona, akit a családban Iluskának hívtak, és a húga, Erzsébet, Zsóka.

1945 után, amikor újraalakult Csehszlovákia, a magyar iskolákat mindenütt bezárták,⁵⁰ mindegy, hogy egyházi volt-e vagy állami. Utána jöttek a hontalanság évei, amikor nem voltak magyar iskolák, mert ezeket csak 1949 után nyitották meg újra. A tiszta magyar falvakban is szlovák iskolákat létesítettek, és oda kényszerítették be a gyerekeket. A feleségem falujába is betettek egy szlovák tanítót, aki véletlenül tudott magyarul is. Annak volt két fia meg egy lánya. A magyar gyerekek, amíg két évig jártak a szlovák iskolába, nem tanultak meg szlovákul, de a szlovák tanító úr gyerekei jól megtanultak magyarul, ráadásul a tipikus palóc kiejtéssel, mintha ott születtek volna.

A hivatal hatodik emeletén volt egy kis kabinet

A likvidációs csoport a gabonatársaságnál, ahol dolgoztam, lassan megszűnt, mert már nem tudott semmit behajtani. Az egyik kollégám, Hronsky Filip viszont beajánlott engem az öccsének, aki a szlovák erdészeti és papíripari megbízotti hivatalban dolgozott. Kelltek nekik egy ember, úgyhogy oda kerültem. Az erdészeti hivatal akkor az SNP tér sarkán volt, ahol most a Népbank van. Közben az a barátom, akivel albérletben laktam, megnősült, egy prágai hölgyet vett el, aki eljött hozzá Pozsonyba, így hát nekem el kellett onnan mennem. Hirdetéseket kerestem, beadtam a kérvényt a városházára lakáskiutalásra, de azzal persze nem siettek. Ekkor kérvényeztem, hogy a hivatalunkban alhassak, a hivatal biztonsági főnöke pedig külön engedélyt adott nekem arra, hogy amíg nem rendeződnek a lakásügyeim, ott alhassak. Az irodában, ahol dolgoztunk, volt egy nagy szekrény, abba bekerült egy matrac és az ágynemű. Reggel mindig korábban keltem, összepakoltam az ágyat, becsuktam a szekrénybe, megmosakodtam a mosdónál, és beültem az íróasztal mögé. Mindig én voltam az első. Ez egy vagy két évig tartott.

Később egy kolléga, akinek a hatodik emeleten volt egy kis kabinetje, azt engedte át nekem. Volt egy heverőm, a függöny mögé fölakasztottam a ruháimat, a bátyám pedig az ablakon vágott egy rést, mert az éjszaka kilélegeztem az összes levegőt. Mivel asztalos volt, csinált nekem egy-két polcot is. Akkoriban én már vegetáriánus voltam, nyers gyümölcsöt, nyers zöldséget és tejtermékeket ettem. Jól jött a polc, mert téltre vettem egy mázsa almát, és azon éltem. Ebbe a kis kabinetbe hoztam a feleséget is. Ennek viszont előnye is volt, mert nem kellett takarítani. Elmehettünk moziba, színházba, mert otthon nem volt mit dolgozni. Szerencsére ez aztán nem tartott sokáig, mert egy ismerősöm szerzett egy kétszobás lakást a Miletics utca sarkán egy kétemeletes házban.

Lányaim

Zsuzsi lányunk 1962. január nyolcadikán született, a másik kislányunk, Julika meg 1963. július 20-án. Mivel ekkor már kétszobás lakásban laktunk, elfértünk a két gyerekkel. Az első gyermek születése után Ráczhalmi nagymama jött egy időre segíteni a lánynak, és az én Jolán nővérem is sokat segített a fürdetésnél, mert közel lakott a lakásunkhoz. Ő volt a család legidősebb tagja. Neki már addigra egy nagy fia volt, katona, úgyhogy nem kötötte le őt annyira.

Amikor Zsuzsi lányunk kétéves lett, szlovák bölcsődébe került Pozsonyban, magyar bölcsőde ugyanis nem volt. A bölcsődéből aztán átkerült óvodába, de az már magyar volt. Mikor olyan 3-4 éves óvodás kislány volt, lejárt az udvarra játszani, ott viszont csak szlovák gyerekekkel játszott, úgyhogy fokozatosan megtanulta a szlovák nyelvet. Julika szintén szlovák bölcsődében kezdte, és magyar óvodában folytatta. Mikor iskolaérettek lettek, a családukban természetes volt a döntés, hogy csak magyar alapiskolába mehetnek. A magyar elemiből aztán magyar gimnáziumba mentek. A pozsonyi Duna utcai magyar gimnáziumba jártak mind a ketten, két év különbséggel. Később Zsuzsi műszaki egyetemre került, elvégezte az elektrotechnikát, az elektrotechnika után pedig még három éves képzőművészeti iskolába járt, ahol filmszerkesztést és vágást tanult. Julika elsőre beiratkozott a szlovák óvónőképző tanfolyamra, később elvégezte a gyermekpedagógiát. Tehát mindketten elvégezték az egyetemet, megcáfolva a felvidéki magyarság között sajnos nagyon elterjedt nézetet, mely szerint csak szlovák iskolával lehet boldogulni

az életben. Bebizonyosodott, hogy az alapszintű és középszintű tanulásban nyugodtan lehet magyar iskolában a gyerek, mert egyáltalán nem marad le a szlovák iskolába járókhoz képest, sőt legtöbbször még jobb eredményeket ér el.

Amikor már el tudtuk vinni a gyerekeket is a templomba, 4-5 évesen jöttek velünk. Az iskolájukban is volt hittan tanítás – valamelyik segédlelkész, vagy lelkész járt tanítani –, alapiskolás korukban pedig jártak az ifjúsági és gyermek istentiszteletekre. Ők úgy nevelődtek, ahogy mi is, és látták, hogy a szüleik is eljárnak a bibliaórákra.

Mikor megnősültem, az egészségügyi problémáim egy időre rendben voltak, mert vegetáriánus lettem, ami segített. De mikor megszületett Zsuzsika, és látta, hogy nem eszem húst, ő sem akart. Ekkor elhatároztam, hogy visszaállok a normális kosztra, ami viszont újra visszahozta a csontgyulladásokat. 1975-ben olyan állapotba kerül a lábam, hogy már bottal sem bírtam járni. Egy magyar orvos, Makai Ferenc, aki akkoriban docens volt az ortopéd klinikán, ajánlotta a lábam amputációját. Rábeszélt, és '75-ben amputálták a lábamat. Előtte való este, egy kis bibliai útmutatót olvastam, amelyben ígék vannak. Vajda Anti barátom lánya, Zsuzsanna küldte nekem Prágából. November 7. volt az a nap, amikor operációra készültem, és én november hatodikán este az ígék között ezt olvastam: *„Az Úr Isten az én erősségem. Hasonlóakká teszi lábaimat a nőstény szarvasokéhoz és az én magas hegyeimben jártat engem.”*⁵¹ Így hát másnap nyugodtan mentem az operációra. Az ígének pedig majdnem szó szerint igaza is lett, mert később a feleségemmel együtt jártunk a Vaskutacskára a hegyre gombázni, úgyhogy tényleg jártam a hegyeket. De a múltákkal is problémák voltak. Volt, amikor a városban jártam, és letört a műláb feje, és taxival kellett hazamennem. Később már jobb anyagból készítették és nem tört le. Viszont tényleg megszűntek a csontgyulladások, igaza lett Makai doktornak, úgyhogy a lányaim szalagavatóján már táncoltam is.

Amikor a Duna utcai iskolába jártak, benne voltam a szülői szövetségben. Részt vettem az iskola bál rendezésében is, amit akkoriban Pozsonyban magyar bálnak hívtak. Ezekre a bálokra elmentünk a feleségemmel, és a Csemadok rendezvényeire is eljártunk. Idővel beválasztottak az óvárosi szervezet vezetésébe, előbb titkárnak, később alelnöknek.

Élet a kommunizmus árnyékában

1956-ban még a szlovák erdészeti hivatalnál dolgoztam a papír és cellulóz főosztályon, mint könyvelő. Szlovák kollegáim voltak, értelmes emberek, akikkel együtt végeztem távúton az egyetemet. Mikor Magyarországon kitört a forradalom, és úgy nézett ki, hogy az oroszok kivonulnak Magyarországról, azt mondta az egyik kolléga: *„Fero, legalább nektek sikerüljön. Valakinek végre sikerüljön kiszabadulni az orosz fennhatóság alól”*. Ők formálisan bent voltak a kommunista pártban, közben viszont vallásos emberek voltak, és drukkoltak a magyar forradalomnak. Persze más volt a helyzet, mikor közbeléptek az oroszok; akkor már csak sajnáltak minket. Akkoriban a csehszlovák kommunista párt együttműködött a magyar kommunistákkal, és segített a forradalom leverésében. Mindenütt a határon készenlétben álltak a csehszlovák hadsereg alakulatai, hogy ha kell, bemennek Magyarországra, és elfojtják a forradalmat. Mikor 1968-ban bejöttek a magyarok az oroszokkal együtt, az itteni magyarság nem üdvözölte a magyar katonákat, hanem lefújozták őket, amiért az oroszokkal együtt jöttek.

Amikor az oroszok '68-ban bevonultak Csehszlovákiába, én a családdal a kassai nagymamánál voltam Bárcán. Az orosz repülőgépek zúgását hallottuk a fejünk fölött, ahogy szálltak le a kassai repülőtérenél. Reggel aztán jöttek a hírek, hogy ez nem hadgyakorlat, hanem az oroszok tényleg megszállták Csehszlovákiát. Pár napig nem is tudtunk eljönni, mert a vasutakat lefoglalta a katonaság. Eközben, mielőtt az oroszok bejöttek, a feleségem a keresztanyjával együtt átment meglátogatni a magyarországi rokonokat, és pár napig nem tudtak visszajönni, amíg meg nem indult a határforgalom. Így jöttünk vissza családotól Pozsonyba. A köztársasági elnök akkor kijelentette, hogy megegyeztek az oroszokkal, akik a belváros központjaiból kivonulnak a városszéli kaszárnyákba. Tőlünk két blokkal arrébb, a Kassai utcán volt a határ vadászok kaszárnyája, és az oroszok, ahogy a tankokkal és a kocsikkal kivonultak a központból, körbevették ezt a kaszárnyát. Előre ugyanis nem akarták őket beengedni, csak mikor már a rádióban elhangzott Svoboda⁵² fölhívása, hogy be kell engedni az oroszokat. Mi a lakásból láttuk a tankok csövét a kaszárnyára irányítva. Attól félttem, hogy valami lövöldözésre kerül sor.

Később hallottuk, hogy azok közül, akik kint voltak a belvárosban, egy szlovák diáklányt és egy másik személyt agyonlőttek. Az orosz kiskatonák meg voltak ijedve,

és mikor a református templom tornyából kirepültek a galambok, géppuskatűzzel az ablakokra lőttek, mert azt hitték, hogy valaki figyelni őket. Turcel Lajos⁵³ barátom - irodalomtörténész mesélte, hogy éppen akkor jöttek le a Sztálin téren, és körülöttük is lőttek, még az irgalmasok templomára is.

Az előző hónapokban már meglazították az újságírás pártutasításait is, és úgy látszott, ha ez így megy, enyhül a kommunista terror. Alexander Dubček,⁵⁴ aki az „emberarcú szocializmus”-ról beszélt, éppen ezt a célt tűzte ki, azonban ahogy bejöttek az oroszok, leállították őt, és jött a Husák féle rendcsinálás.

Egy vagy két hónappal később Prágában a csehszlovák hokicsapat győzött az oroszok ellen. A városokban az emberek nagy tüntetéseken dicsőítették a csehszlovák csapatot, és örömeiket fejezték ki, hogy megverték az oroszokat. Utána való nap engem is behívtak a rendőrségre, hogy részt vettem-e a demonstráción, mert voltak, akik autókkal járták a várost, úgy tüntettek az oroszok ellen, és nekem is volt autóm. Mondtam, én nem vettem részt a tüntetéseken, és ha nem hisznek nekem, hívják be a szomszédokat, azok majd megmondják, hogy az autóm nem mozdult el. Nagy nehezen elengedtek, de megfenyegettek, hogy jól vigyázzak magamra, mert még bajom lehet.

Mikor Husák átvette a hatalmat, a vállalatoknál, a hivatalokban, még a kis cégeknél is jöttek az úgynevezett politikai ellenőrzések. A komisszió az igazgatóból, a pártelnökből, és a szakszervezeti elnökből állt. Az én cégemnél engem is behívtak. Mindenkit leellenőriztek, hogy mi a véleménye Dubčekről, mit csinált aznap, mikor az oroszok bejöttek, tüntetett-e. Nekem igazolva volt, hogy akkor Kassán voltam a családomnál, a kertben ültünk, és hallgattuk a repülőket a fejünk fölött – ennyi volt az én részvételem az oroszok bejövetelében. Dubčekről azt mondtam, hogy jó gondolatai voltak, de talán elhamarkodta. Meghagytak a beosztásomban, de továbbra is ellenőriztek. És persze, be akartak szervezni a pártba. Akkoriban még nem fejeztem be a közgazdasági egyetemet, egy évem volt hátra, úgyhogy ezt elutasítottam, mondván, nekem most tanulnom kell, nem érek rá pártoskodni. Mikor befejeztem az egyetemet, újra jöttek. Akkor meg azt mondtam, hogy 40 éves koromban már nem kezdek politizálni. Ennek ellenére meghagytak a munkahelyemen, sőt amikor később leváltották a gazdasági helyetteset, engem bíztak meg az egész gazdasági osztály vezetésével. Az ugyanis, aki addig volt a helyettes,

amikor a cég eredményeiről kérdezték, mindig azt mondta, hogy majd legközelebb referál, előbb megtárgyalja Cséplővel. Ez többször is előfordult, a vezetőségben pedig megunták, és azt mondták, jöjjön ide az, aki tudja a dolgokat. Aznap, mikor megtörtént a leváltás, én egy tanfolyamon voltam a városban. Utánam jött a párt egyik helyi vezetője, és kihívott az előadásról, hogy menjek be az üzembe, mert komoly kérdést tesznek fel nekem. Bementem, ott pedig megkérdezték, hajlandó vagyok-e átmenni a gazdasági osztály vezetőségébe igazgató helyettesnek. Azt mondtam nekik, hogy ha megbíznak bennem, vállalom.

Besúgók és utazások

Besúgókkal én nem találkoztam. Csak pletyka szinten hallottam, hogy állítólag egyházi emberek, lelkészek is be voltak szervezve, akiknek jelentést kellett adni a híveikről. Később jó barátságba kerültem egy Virág Vince nevezetű csallóközi lelkésszel, aki elmesélte, hogy üldözték őt, próbálták beszervezni, és mindent megtettek azért, hogy elijesszék a híveket a templomlátogatástól. Azt a beszélgetést később a Kálvinista Szemlében is megírtam. Közvetlenül mellettem azonban nem volt ilyesmi. Volt viszont egy akció, amikor külföldre lehetett menni, autóbuzos kirándulásra az üzemből. Nekünk itt Pozsonyban nem volt ilyen akciónk, de volt egy vágújhelyi fiók műhelyünk, ahol megszervezték ezt a kirándulást Berlinbe, Kelet-Németország fővárosába. Én is jelentkeztem. Ezt azonban megtudta a pozsonyi titkosok vezetősége, egyikőjük bejött az üzembe. Engem az igazgató irodájába hívtak, és vallatni kezdtek, hogy miért akarok Berlinbe menni, biztos el akarok szökni. Tudták rólam, hogy van egy öcsém, aki Kanadában él, ezért azt föltételezték, hogy Berlinen keresztül akarok átmenni Nyugat-Németországba. Megmondtam nekik, hogy ha akartam volna, akkor mentem volna, mikor az öcsém is. De akkor is beteg voltam, és most sem vagyok egészséges, mit keresnék én a „vadnyugaton”?

Utazni csak a szomszédos országokba lehetett személyazonossági igazolvánnyal. Eleivel kis vízumot is adtak, amit a határon fel kellett mutatni. '68 után vettem egy Trabantot, és '69-ben elmentünk a családdal egész Erdélyig. Kostyánszky Dani barátom ajánlott egy címet, Dobri Jánosékat. A házsongárdi temetőtől nem messze laktak Kolozsváron, ott volt lelkész. Náluk szálltunk meg első nap, azután

összebarátkoztunk, és később, mikor Csehszlovákiába jöttek kirándulásra, ők is megálltak minálunk.

Erdély nagyon tetszett, csak csodálkoztunk rajta, hogy a híres erdélyi magyarok a vendéglőben nem nagyon mernek magyarul beszélni. Furcsállottuk persze a román feliratokat is. Lementünk Nagyszebenbe, majd Fogarason keresztül egész Brassóba. Megnéztük a Fekete templomot, átmentünk Székelyudvarhelyre, elmentünk a Gyilkos-tóhoz, és onnan mentünk vissza Kolozsváron keresztül. Megnéztünk mindent, amit lehetett, azt a székely múzeumot is, ahol Gábor Áron rézagyúja van kiállítva. Persze jártunk Magyarországra is, ahogy lehetett. Mikor meglett a Trabant, akkor már Kassára is autóval jártunk. A kislányok nem nagyon bírták az autót, olyankor daloltattuk őket, úgyhogy végig daloltuk az utat Kassáig.

A "Visegrádi Négyek"

Az erdészeti hivatal, ahol dolgoztam, a csehszlovák kormány likvidálta. 1958-ban volt egy börze, ahol megkérdezték, melyik gyár milyen munkaerőt igényel, engem pedig beajánlottak főkönyvelőnek egy autójavító üzembe, a CSAO [*Československá Automobilová Oprava*] autójavító cégbe. Mikor elmentem, majdnem rögtön visszafordultam, mert egy piszkos, olajos műhely volt egyszerű berendezéssel, két-három beosztott könyvelővel. Én addig olyan hivatalban voltam, ahol szőnyeg volt a padlón! Nem akartam ott maradni, de az ottani könyvelő, Lilingerová Betka annyira megagitált, hogy azt mondtam, egy-két hónapra maradok. A végén ott maradtam egész nyugdíjig. Először a könyvelésnek voltam a főnöke, és fölöttem volt egy gazdasági helyettes. Mikor őt leváltották, engem tettek meg helyettesnek.

Az igazgatóm egy szerelő munkásember volt, de értelmes ember. Volt egy beosztottja Pikler László, aki fiatalon börtönbe került, mint nacionalista, és kapcsolatot tartott az ausztriai menekültekkel. Nagyon értelmes fiú volt, és segített neki, mert az igazgató levelező tagozaton végezte az iskolát. Nem volt ez az igazgató egy gyűlölködő pártember. Betartotta a szabályokat, de toleráns volt, mert, ahogy mondtam, engem is kineveztek vezetőnek.

1960-ban egy AFIT nevű magyarországi autószerelő cég vezetősége állt meg nálunk Pozsonyban. Prágából jöttek a nagy autójavító cégek nemzetközi összejöveteléről,

és megálltak nálunk, hogy megnézzék, itt hogy megy az autójavítás. A híres Tátra cégnek a teherautóit javítottuk. Persze ki más beszélt velük, mint én, az igazgató mindjárt maga mellé rendelt, hogy tolmácsoljak. Mikor végigjárták az üzemet, és megnézték a technikát, az igazgatók megegyeztek egymás között, hogy legközelebb a mi cégünk küld egy delegációt Magyarországra, Túrkevére. Túrkeve egy kis város az Alföld közepén. Az igazgatót Pap Jánosnak, a főművezetőt Fehérvári Rudinak hívták. Mikor nálunk voltak, elmentünk várost nézni, bemutattuk nekik Pozsonyt. Fölmentünk egész a Szlavínra.

Akkor kezdődött egy kapcsolat, amely nagyon érdekesen fejlődött. Azt is mondhatnám, hogy kicsiben megalakítottuk a Visegrádi Négyek szövetségét, mert a mi cégünk Szlovákiában volt, a főnökség viszont – a Tátra cég – Morvaországban, Észak-Sziléziában, egy Koprivnice nevezetű kisvárosban, ez a magyar cég, az úgynevezett AFIT – Autófelújító Társaság, Túrkevéen.⁵⁵ Közben a mi cégünktől ment egy kiránduló busz a vezetőkkel meg a dolgozókkal Lengyelországba, föl egész Gdanskba, a tengerpartra. Visszafelé megálltak közel a szlovák határhoz, egy nagyobb város, Rzeszów mellett. Volt ott egy nagy autójavító, úgy hívták, hogy Boguchwala. Ott pedig összeismerkedtek az ottani vezetéssel. Később azok jöttek hozzánk Pozsonyba, a mieink pedig mentek Lengyelországba, és miután megismerkedtünk a magyarokkal, őket is összehoztuk a lengyelekkel. Az első kirándulásakor, amikor Magyarországra, az ottani autójavítóba mentünk, engem hívtak meg tolmácsnak magyar barátaink. Hát így alakult ki a „Visegrádi Négyek”: a cseh, a szlovák, a magyar és a lengyel. Természetesen ez a kapcsolat szakmailag volt megalapozva, mert majdnem ugyanolyan típusú gépeket javítottak ezekben az üzemekben, mint mi, volt alkalom gyártási és anyagbeszerzési tapasztalatokat cserélni, sőt ki is segítettük egymást. Kicsit csempésztünk. Ha hiányzott nálunk valami, felhívtuk a túrkeveieket, és ha azoknak volt, akkor átugortunk – majdnem mindig én is velük, mint tolmács –, ami pedig nekik kellett, azt vittük magunkkal.

Titokban még a magyar-lengyel barátságot is felemlgettük, és mikor a szlovákokkal voltunk, akkor ugye a szlovák-lengyel barátságot kellett hangsúlyozni, úgyhogy ez egy rendes társaság volt. Elvittek bennünket például Krakkóba a Wawelba, az ottani székesegyházba, a lengyel vezető pedig elmondta, hogy sok küldöttség jár oda Magyarországról, és ha jönnek, mindig eléneklik a magyar himnuszt. De mi nem énekeltünk, mivel az igazgatónk mellett ott volt a kommunista párttitkár is.

'68 után megindult egy bizonyos nyomás, és nemzeti alapon kezdték támadni az itteni felvidéki magyarokat. Mikor Túrkevéen voltunk, akkor mindig volt egy kis megvendéglés és egy-két kölcsönös éneklés: a mieink daloltak valamit, aztán meg a magyarok is. Én pedig, mivel ismertem ezt is, azt is, daloltam a szlovákokkal is és a magyarokkal is. Igen ám, de ez nem nagyon tetszett a sovinszta munkásoknak, úgyhogy bekerültem az úgynevezett vécé irodalomba. A cégnél ugyanis közös mellékhelyiségek voltak, és az ajtón egyszer észrevettem, hogy valaki kiírta, „*Cséplő egy rühes kutya*” – meg még cifrábbakat is. Később mondtam az igazgatónak: „Igazgató elvtárs, híres ember lettem, bekerültem a vécé irodalomba”. Elmondtam neki, mi történt, erre azt kérdezte, mit csináltam. Mondom, semmit. A kutya ugat, a karaván halad, nem kell vele törődni.

Egy magyarországi kirándulás során, amikor Túrkevéről levittek bennünket Békéscsabára, ott az igazgatóm találkozott két szlovák vezetővel is. Az egyik technikus vezető ember volt, a másik a gyártásban volt. Mikor jöttünk haza autóval, szóba került, hogy örült, amiért ott voltak a szlovákok. Nem tetszett neki viszont, hogy a szlovák művezető bevallotta, hogy magyar iskolába jár a fia. Szlovák elemibe kezdett járni, de a gyerekek kicsúfolták, hát átírták magyar iskolába. Akkor én azt mondtam az igazgatónak: „És az magának ugye nem tetszik, hogy magyar iskolába jár?” – „Nem” – mondja. Velünk volt egy csallóközi magyar szakember is, Kovács Jóskának hívták, ahogy jöttünk Magyarországról, nála álltunk meg elsőnek. Volt két kisgyereke, és az igazgató megkérdezte, hogy milyen iskolába járnak. Mondta, hogy szlovákba. Mikor onnan eljöttünk, megkérdeztem tőle, hogy ugye, ő jól csinálta. Jól, mondja az igazgató, de miért kérdelem? Mondom neki, hogy mikor a szlovák gyereket Magyarországon magyar iskolába adják, az nem tetszett neki, de ha a magyar gyerek szlovákba megy, az már tetszik. Akkor megkérdezte tőlem, hogy az én lányaim milyen iskolába járnak. Mondtam, hogy magyarba. Megkérdezte, nem félek-e, hogy rosszabb lesz nekik? Mondom, nem lesz nekik semmi bajuk. Úgyhogy ez ilyen ember volt, szegény. Sajnálom, mert 55 éves korában szívbénulásban meghalt.

Ez a bizonyos kis Visegrádi Négyek egészen 1982-ig működött, amíg ott voltam a cégnél. Akkor mentem nyugdíjba. Utána még egyszer meghívtak egy közös találkozóra – már mint nyugdíjast –, és éppen a lengyelek szorgalmazták, hogy menjek én is. Azt mondták, hiába van tolmácsuk, én jobban ismerem a belső dolgokat.

Szocialista kereskedelem

Akkoriban nem lehetett csak úgy megvenni a Trabantot. Meg kellett kérvényezni, és akinek nem volt utalványa, az akár évekig is várt. Én az egészségügyi állapotomra hivatkoztam, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy kaptam utalványt, és megvehettem az autót. A pénzügyi részét hozni kellett a családból. Valamit kaptunk a feleségem részéről is, és egyrészt a mi keresetünkből, másrészt abból, hogy fordítottam egy szlovák mezőgazdasági tankönyvet, ezen kívül írtam az Új Szóba, onnan is jött pénzecske, lassan összeraktuk a Trabant árát. '69-ben vettem meg a Trabantot és akkor kezdtünk járni Magyarországra meg Kassára. Jó kis autó volt, sose hagyott cserben. Kétütemű motorja volt, de előfordult, hogy csak egy hengerrel jöttünk haza – de hazajöttünk! Egyszer Kassáról jöttünk haza, a lányok már valamivel nagyobbak voltak, én pedig élveztem a vezetést. Megelőztünk egy Skodát meg ilyen-olyan kocsikat. És a kislányok mondták: „*Hajts apa! Hajts apa! Előzd meg, ne hagyd!*” Ők is élvezték.

Eleivel például karórát sem lehetett csak úgy kapni. Pozsonyban volt egy hivatal, ott adták az engedélyeket. De a legszükségesebb, a ruházat, az ennivaló, az a mi családukban megvolt. A szocialista baráti kapcsolatoknak köszönhetően pedig néha még kirándulni is eljutottunk. Például a túrkevei autójavítónak volt egy szállodája Gyulán, ott voltunk a családdal. Szlovákiában pedig a Vyhne fürdőben. Itt meg az erdészekkel volt jó kapcsolatom, akiknek javítottuk a teherautóikat.

A pozsonyi református gyülekezet a 80-as években és a fordulat után

Mikó Jenő

Mikó Jenő 1981-ben lett pozsonyi lelkész. A választás érdekesen zajlott, a pozsonyi gyülekezethez ugyanis Kostyánszky Dani barátom is jelentkezett volna, de a presbitérium és a gyülekezet a végén nem őt választotta, hanem Mikót, aki akkoriban farkasdi lelkész volt. Kostyánszky ugyanis nagyon szúrósan prédikált, túlságosan megmozgatta a hívek lelkét, sokan túl élesnek találták a prédikációit. A presbitérium néhány tagja, főleg az asszonyok elmentek Farkasdra meghallgatni Mikó Jenő

prédikációját, és tetszett nekik. A választás után engem úgy könyveltek el, hogy én Kostyánszkyt akartam, amikor viszont a presbitérium többsége másképp döntött, azt mondtam, hogy aki lesz, az lesz, én együtt fogok dolgozni azzal, akit megválasztanak. Valószínűleg Mikó Jenő is hallott valamit, mert az elején távolságtartó volt velem szemben, a végén viszont összebarátkoztunk, még a gyerekeink is. Mikó Jenő nagyon művelt volt, sokszor a prédikációiban is idézett a klasszikus magyar irodalomból. Azt is engedte, hogy zenekar játsszon a templomban.

Mikó alatt egységes volt az egyház. A bibliaórák alatt mindenki hozzászólhatott, később Peres Imre alatt viszont az volt a jelszó, hogy a lelkész magyaráz a bibliaórákon. Mikó az istentisztelet után nem csak az ajtóban állt meg kezét fogni és elbúcsúzni a hívektől, hanem a templom elé is kijött, és beszélgetett az emberekkel. A kereszteleseknél pedig mindig kihangsúlyozta az anyanyelvi nevelés fontosságát, hogy az édesanyának az a felelőssége, hogy tovább adja az anyanyelvet – mindezt a kommunizmus alatt. Mikó alatt gondnok voltam, úgyhogy együtt jártunk vizitációkra és egyházlátogatásokra. Én ellenőriztem a gazdasági részt, ő pedig érdeklődött a hitélet és a templomba járás iránt. Autózás közben sokat beszélgettünk. Sajnos eléggé rosszul látott a sötétben. Egyszer jöttünk haza Csallóközből, ő vezetett, és már sötét volt. Nem figyeltünk oda, beszélgettünk, és éppen csak hogy sikerült bevennünk a kanyart. Én kaptam el a kormányt. A végén, mikor már püspök volt, sofőr is járt neki. A sofőrje pedig a veje, Dobai Sándor volt, aki szintén elvégezte a teológiát, és lelkész lett. Sajnos, Mikónak a végén komoly betegsége volt, ezért nyugdíjba ment, és úgy két évre rá meghalt. Halála előtt Komáromban, Őrsújfalun vettek házat. Komáromban is temették el, én is ott voltam a temetésén. A felesége, Bözsike fél évre rá halt meg. Mikor Mikó utolsó évet volt itt Pozsonyban, megválasztottuk presbiternek a feleségét. Erzsébet gyermekorvos volt, és két lányuk született. Az egyikből pszichiáter lett, a másik lány, Andrea pedig tudott orgonálni, úgyhogy a gyülekezetben ő vezette az éneket.

Lévita⁵⁶ akadémia

Már a '89-es bársonyos forradalom előtt is mindenki tudta, hogy nagyon kevés a lelkész a szlovákiai református egyházban. A politikai fordulat után – Mikó Jenő püspök és Takács Zoltán⁵⁷ főkurátor alatt – elkezdték építeni az úgynevezett katechéta képzést Komáromban.⁵⁸ Ez nem teljes egyetemi képzést jelentett, hanem eleivel három-, később négyéves képzést azoknak, akik aztán kimentek olyan gyülekezetekhez, ahol nem volt lelkész. Akkoriban ugyanis egy-egy lelkésznek 4-5 egyházhoz is ki kellett járnia, és az nagyon sok volt. Cserélődtek, de olyan is volt, hogy csak minden második vasárnap jártak a gyülekezetekhez. A Lévita akadémia volt tulajdonképpen az alapja a mai Selye Egyetem református teológiai karának.

Takács Zoltán akkoriban Komáromban élt. Gépészmérnök volt, aki a hajógyárban töltött be vezető funkciót. Amikor megválasztották főkurátornak, beiratkozott Budapesten a teológiára és el is végezte. A végén görögöt adott elő a Selye Egyetem teológiai karán. A Lévita akadémia megalapítása idején a püspöki székhely is Komáromban volt. A háború végén ugyanis Varga Imre⁵⁹ volt a felvidéki püspök, akinek Rimaszombatban volt a székhelye, utána viszont Horváth Zsigmondot⁶⁰ választották meg, aki egy Komárom környéki faluban volt lelkész. Ő Komáromba tette a püspöki székhelyet, oda hurcolták az irattárat és a könyvtárat is Rimaszombatból. Mikor Horváth Zsigmond meghalt, Mikó Jenő lett a püspök.

Az iskolához szükséges engedélyek kijárásában nagy szerepe volt a mostani lelkészünknek, Peres Imrének, aki – mivel pozsonyi segédlelkész is volt – jól ismerte az egyházügyi embereket, úgyhogy személyesen járt intézni az engedélyeket. Emellett ő állította össze a teológia akadémia tantervét is. Ott tanított például Erdélyi Géza,⁶¹ de maga Mikó Jenő püspök is, valamint lelkészek, püspök-helyettesek. A politikai fordulat után az iskola ötéves lelkészképzésre bővült. Mivel véget ért a kommunizmus, már könnyebb volt megszerezni az engedélyeket, úgyhogy elindulhatott a lelkészképzés.

Közéleti és írói tevékenység

A Csemadok működése Pozsonyban a fordulat után

A Pozsony Óvárosi Csemadok szervezetnek Bába Piroska alatt 1200 tagja is volt. Jó kapcsolatai voltak Magyarország felé. Olyan nagyszerű előadókat szervezett be, mint Bánffy György előadóművész, László Gyula régész, történész vagy Balczó András olimpikon. Az óvárosi szervezet volt a patrónusa a JAIK-nak, a József Attila Ifjúsági Klubnak is, ez ugyanis akkoriban önállóan nem létezhetett, muszáj volt csatlakoznia valahová. Sokszor az ő meghívásukra is jöttek előadók a Csemadokba. Akkoriban sok fiatal összejárt, és még házasságok is kötődtek. Bábaéknak volt egy fiuk és egy lányuk. Bába Iván⁶² Magyarországon lett ismert politikus, a lányukat, Ildikót pedig a politikus Nagy László⁶³ vette el. Mivel Piroskáékkal jó barátságban voltam, Nagy Lacit is megismertem. Duray Miklós⁶⁴ is járt a JAIK-ba, és tagja volt az óvárosi Csemadoknak is. Amikor politikai problémák voltak velem, a központi Csemadok kitiltotta őt, így nem járhatott az előadásokra. Emlékszem rá, hogy akkor is eljött, megvárta, amíg eloltották a villanyt, és akkor jött be.

Nagy László meg a Végh Laci⁶⁵ összejártak politizálni, és egyszer engem is elhívtak egy ilyen beszélgetésre. 1989. november 17-én, amikor Prágában volt a nagy diáktüntetés, akkor Vágsellyén volt egy születésnap. Ott volt Nagy Laci és Tóth Karcsi⁶⁶ is, akik azon az éjszakán megalakították az első szabad, nem kommunista politikai szervezetet, a Független Magyar Kezdeményezést⁶⁷ - az FMK-t. Amikor a nagy kulcsöregés⁶⁸ zajlott a téren, mi is ott voltunk a feleségemmel. A lányom már a tévénél dolgozott, ami az akkori Sztálin tér fölött volt. Így az ablakból nézte az összejövetelt. Amikor hivatalosan is megalakult az FMK, Nagy Laci megkért engem, hogy vezessem a párt gazdasági részét. Elvállaltam, de se akkor, se aztán nem léptem be semmilyen pártba. Megalakult az egyetemisták szervezete, a Diákhálózat⁶⁹ is, akiknek szintén én vezettem a könyvelését. Később megalakult a HIFI – Heti ifjúsági Lap – is, amit D. Kovács Jóska,⁷⁰ meg Somogyi Szilárd⁷¹ alapított, akiket szintén jól ismertem. Én szereztem nekik könyvelőnőt. Jól éreztem magam a fiatalok között.

Pozsonyi Casino

A rendszerváltás után Frideczky János megalapította a Pozsonyi Casinót.⁷² Ez a Frideczky János ükunokája volt annak a Frideczky úrnak, aki 1843-ban, amikor Széchenyi kezdte alakítani a kaszinókat, mint művelődési társaságokat, Pozsonyban is megalapított egy ilyen kaszinót. Frideczky János örökölt egy házat itt Pozsonyban a Klarisszák utcájában, a háború alatt azonban az épületnek nem volt gazdája, tönkrement, csak a falak álltak. Elintézte, hogy visszakapja az épületet, rendbe tette, és ott alapították meg a Pozsonyi Casinót, aminek persze én is tagja lettem, még az alakuló évben. Nem csak passzív hallgatója voltam az előadásoknak, hanem volt eset, amikor én vezettem az összejövetelt. Amikor pedig megjelent a könyvem, velem beszélgettek.

A kilencvenes években alakult meg a Szlovák-Magyar Baráti Társaság⁷³ is. Az első ilyen társaság valahol Ipolyságon alakult meg, és ennek mintájára született a pozsonyi is, amelynek volt egy szlovák és egy magyar elnöke. A szlovák elnöke Brocsová Irénke volt, a magyar elnöke pedig Mayer Judit. Eleivel 150-200 tagja is volt, de a végén 40-50 tag maradt. Én, a kálomista például előadást tartottam Szent Lászlóról, de Mátyusföld történelméről is. Az előadásaimat magyarul írtam meg, és Mayer Judit fordította le szlovákra. A lényeg az volt, hogy szlovákok és magyarok megismerjék egymást. Pozsony történelméről például több előadás is volt. Egyszer karácsony előtt Vajda Zsuzsika is tartott előadást a karácsony lényegéről.

Évek óta ősszel, októbertől decemberig tartanak a Pozsonyi Kulturális Napok, ami legtöbbször azzal kezdődik, hogy október hatodikán kimegyünk koszorúzni a kecskekapui evangélikus temetőbe. A Csemadok összvárosi szervezete építi fel a programot, és abban mindig van egy magyar színdarab is.

Publikációs tevékenység

Ahogy megindult az Új Szó⁷⁴ kiadása 1948-ban, majdnem rögtön írni is kezdtem bele. Az akkori cikkeimet irodalmi riportnak nevezték, mert nem csak a tényeket írtam le, hanem kicsit ki is festettem azokat. Írtam például a táncról (*Száll a nóta, ropog a*

tánc), de írtam úgynevezett „vizes riportokat” is, amikor tervben volt, hogy hajózhatóvá teszik a Vágot, én pedig eljártam a vizes mérnökökhöz. Készítettem riportot a jókai és a naszvadi iskoláról, de írtam társadalmi érdeklődésű cikkeket és nagyon sok recenziót is az Új Szóban. Megvásároltam a legújabb érdekes magyarországi könyveket, és azokról írtam, előbb az Új Szóban, aztán a Hét-ben⁷⁵. A Hétbe írtam például egy riportot az öcsém útjáról *Én és a kisöcsém* címmel, amely arról szólt, hogyan került ki Kanadába, és milyen az ottani élet. De írtam a Fáklyába⁷⁶ is, egyszóval minden magyar lapban jelent meg írásom.

Aztán '89 után akkor kezdtem újra írni, mikor D. Kovács Jóska, a Heti Ifjúsági Lap szerkesztője rábeszélte, mert meséltem nekik a vegetarianizmusról. Később recenziókat kezdtem írni, például Tóth László⁷⁷ akkoriban megjelent könyvéről, de írtam Fábry Zoltán⁷⁸ könyvéről is. Ezen kívül voltak írásaim az egyházi lapokban: a Kálvinista Szemlében és egy magyarországi egyházi lapban, a Confessio-ban⁷⁹ is. Előbb a Confessio-t mutattam be a Kálvinista Szemlében⁸⁰ – a Confessio szerkesztősége, mivel riportot írtam az újságukról, egy-két évig küldte nekem a lapot –, a Confessio-ba pedig a szülőfalum egyháztörténetéről írtam, arról, hogy milyen dokumentum van Rétén a cseh testvérekkel való kapcsolatáról. A Kálvinista Szemlében is megírtam, hogy a rétei anyakönyv háromszáz évig megmaradt, most meg sajnos eltűnt, ami nekem nagy bánatom. 1701-ben kezdték írni, annyi évig vezették, most pedig nem tudni, hol van.⁸¹

Az írásaimmal kapcsolatban említem meg Koncsol Lászlót,⁸² akinek Kati lánya egy osztályba járt az én Julika lányommal. Mikor Koncsol kezdte kiadni a Csallóközi Kiskönyvtár keretében szerkesztett könyveit a Csallóközről, és olyan községről írt, ahol a reformátusokat emlegette, azokról a könyvekről recenziókat írtam a Kálvinista Szemlében. Koncsol öt éves időszakokat szerkesztett össze, és látott el jegyzetekkel, 1828-tól 1848-49-ig. Laci barátom azt mondta, hogy sokat dolgozik a könyveken, de nem nagy az érdeklődés. Sem a református lelkészek, sem a parókiák nem veszik a könyveket. Ezért is igyekeztem írni a recenziókat, hogy az emberek megismerjék a könyveket a Szemléből.

Magyaróváron negyedévente kiadnak egy lapot, a Szél-Járást. Oda is küldtem recenziókat, riportokat a községünkről. Ez az aktív újságírói munkám eltartott egész a 90 éves koromig, amíg el tudtam járni a gyűlésekre, előadásokra.

Négy könyvem jelent meg. Első volt az a bizonyos helytörténet – *Réte – bástya és menedék* –, ami 1996-ban jelent meg, majd szintén ebben az évben jött a *Rosszcsontok*.⁸³ Utána jelent meg a *Mátyusföldi rosszcsontok*, 2002-ben,⁸⁴ az *Azok a nehéz idők* pedig 2006-ban.⁸⁵ Az első kimondottan helytörténeti könyv volt. Abban dolgoztam fel ezt a bizonyos rétei anyakönyvet és egy régebbi történetet, amit a pozsonyi levéltárban az akkor kiadott földrajzi könyvekben olvastam. Hozzáfűztem helyi gyerekmondókákat is meg fotókat. Ezt a munkát azért írtam, mert a Csemadok akkoriban felszólította a tagokat, hogy írjanak helytörténeti munkákat. Ezt én megírtam, beadtam a Csemadokhoz, azok kiadták megbírálásra. Az én dolgozatomat Püspöki Nagy Péter⁸⁶ kapta meg, aki történész és író lett, és most Magyarországon ad elő egyháztörténetet az ELTE-n. Ő kiadott egy monográfiát Boldogfáról, amit nekem ajándékba adott, cserében azért, hogy megtarthasson egy példányt az én kéziratomból. De ezzel még nem fejeződött be a történet, mert Magyarországon a Lakitelek Alapítvány⁸⁷ is meghirdetett egy helytörténeti pályázatot, én pedig kiegészítettem az eredeti munkámat, és elküldtem Lakitelekre. A lakiteleki pályázaton ez a munka megért egy emléklapot és a harmadik helyet a közel 490 pályázat közül. Emellett megígértek húszezer forintot is a munka kinyomtatásához. Amikor ezt megtudta Huszár Laci⁸⁸ barátom, a Csemadok egyik fő embere, aki megalapította a Gyurcsó István alapítványt⁸⁹ – ennek a keretében adják ki az úgynevezett Gyurcsó István köteteket –, az alapítvány harmadik köteteként kiadta ezt a munkámat. Még a református pozsonyi egyházmegye is hozzájárult. A *Mátyusföldi rosszcsontok* egy külön karácsonyi almanachban is megjelent Szlovákiában – nagy sikere volt a családi karácsony leírásának –, később pedig kiadták Magyarországon a Szegedi Almanachban is, és a Pátria Rádióban is fölolvasták egy karácsony délután az irodalmi műsorban.

Könyvem az áttelepített rétei családok kezében

Gergely Péterrel hatéves koromtól voltunk barátok. 14 évesen együtt alapítottuk meg a Rétei Sport Clubbot, ő volt a kapitány, én pedig a kapus. A magyarok alatt részt vett a háborúban, és a háború végén, mikor a magyar hadsereg hátrált az oroszok elől, és Kassa környékén jártak, Péter jelentkezett a csehszlovák hadseregnél. Amíg viszont a magyarok Kassa környékén táboroztak, kijárt a szomszéd falvakba

orgonálni a református templomokba, mert ő orgonista és kántor is volt. Amikor a csehszlovák hadsereg vonattal vonult Kassáról Prágába, ő szépen kiszállt Szencen, és otthon maradt. Egy fél évet tanított a szülőfalujában, amíg a kassai törvények alapján meg nem szüntették a magyar iskolákat.

Péter Csekes Katónak, Csekes Béla⁹⁰ lelkész lányának udvarolt. Csekes Béla ismert református lelkipásztor volt, aki Kanadában kezdte szerkeszteni a magyar reformátusok lapját, és amikor hazatelepült, Patason volt lelkipásztor. Elvette a rétei Galambos László lelkipásztorunk lányát, az ő lányuk, Csekes Kató pedig eljárt Rétére a nagynyjához, és innen járt be a pozsonyi gimnáziumba. Így ismerkedtek meg Gergely Péter barátommal, aki előbb szintén a pozsonyi gimnáziumba járt, később pedig a pozsonyi magyar tanítóképzőbe. Utolsó évét a komáromi református tanítóképzőben végezte el. Mikor összeházasodtak, Csekeséket kitelepítették, és ő is velük ment Magyarországra. Gödöllőn telepedett le, ahol megválasztották kántortanítónak. A tanítóképző után az egyetemet is elvégezte és olyan szakember lett a fizikában, hogy országos tanfelügyelőnek választották.

Amikor kezdtem érdeklődni a községünk történelme iránt, fölvettem Péterrel a kapcsolatot, amit azóta is tartottunk, ha lehetett, személyesen is. Ha Pozsonyba jött, meglátogatott. Mikor '88-ban megszerveztük a rétei bejáró öregdiákok találkozót, annak az egyik főmozgatója ő volt; mindig jelentkezett az év elején, hogy megszervezzük-e. Szerette a faluját, és mikor megjelent a könyvem, a *Réte – Bástya és menedék*, 20-30 példányt küldtem neki, amit ő az áttelepített rétei családok között terjesztett. Gergely Péter barátom olyan jól tartotta magát, hogy 90 évesen még autót vezetett és biciklizett. Tavaly tüdőgyulladást kapott, komplikációk léptek fel, és két-három hónap alatt elment az örök mindenségbe. 94 éves volt. Rá egy évre a felesége is meghalt.

A rétei bejáró öregdiákok találkozóin az elején 33-an voltunk, de ha most összejönénk, talán hárman sem lennénk. Még a legrégebb barátom Gergely Péter is meghalt.

Gyerekek, unokák

Zsuzsi lányom nem ment férjhez a mai napig, de Julika 1991-ben férjhez ment egy Braunsteiner Tamás nevezetű fiatal baleseti sebészhez. Két fiuk született, Kristóf és Áron. Kristóf 22 éves, és a bécsi műszaki egyetemen tanul vegyészetet. Előtte természetesen a Duna utcai magyar alapiskolában járta ki a kilenc évet, és ott végezte el a gimnáziumot is. Érettségi előtt egy évvel azonban a család kiköltözött az Arab Emirátusokba. Tamás vejemet ugyanis – aki akkor a bécsi egyetemi kórházban dolgozott – kiküldték Abu Dhabiba, ahol új kórház alakult, hogy segítsen bevezetni a traumatológiát. Áron már az ottani angol gimnáziumban kezdett, Kristófit pedig a második osztályba írták be. Azt ő be is fejezte, de utána hazajött, és a Duna utcai iskolában leérettségizett magyarul is. A magyar érettségi alapján aztán fölvtették őt a bécsi egyetemre. Áron a nyár végén végezte el az angol gimnáziumot, és ő is levizsgázott magyarból itt Pozsonyban. Fölvtették Abu Dhabi egyetemére, ahol angolul folyik a tanítás. Ez egy olyan speciális egyetem, amilyen a világon nincs, 110 nemzetből vannak ott diákok. Áron teljes stipendiumot [*ösztöndíjat – a szerk.*] kapott, és fizikát fog tanulni. Egyikőjük sem ment orvosira, mert az apjuktól nem hallottak sok jót az orvosokról. Sokat dolgozik, éjjeli szolgálatokat vállal, úgyhogy leintő véleménye van a szakmáról a docens úrnak. Mert ő docens, a professzori titulust csak azért nem szerezte meg, mert nincs rá ideje. Tamás apja is magyar iskolát végzett, magyarnak tartotta magát, de anyai vonalon pozsonyi németek voltak az ősei. Tamás viszont gyerekkorában nézte a bécsi tévét, és a tévén keresztül tanult meg németül, úgyhogy a gyerekeket kétnyelvűen nevelték. A család nyelve magyar, de az apjukkal csak németül beszélnek.

Julika csak nyáron jár haza. Amikor az édesanyja beteg volt, eljött karácsonykor is. De mire van a modern technika? Ma már nincs távolság a világban, Skype-ozunk, majdnem minden este beszélgetünk velük. A vejemnek pedig februárban lejár a kinti szerződése, és költöznek haza, Pozsonyba vagy Bécsbe. Még nem tudni, hogy a lányom is vele marad-e Bécsben, vagy Pozsonyba jön. Neki még van tíz éve a nyugdíjig, neki valamit még csinálni kell. Ott kint nem volt munkája, ott ő nagysága volt. A főzésen kívül mást nem kellett neki csinálni, mert vannak munkások, akik mosnak, takarítanak. Ha a szülők visszaköltöznek, Áron kint marad. Ezek a gyerekek már világpolgárok lettek. Ezért is forszíroztuk, mi is, és az édesanyjuk is, hogy

végezzék el a magyar gimnáziumot, hogy tanuljanak magyar történelmet, magyar irodalmat.

Jelen

A 90-es évekig presbiter voltam. Amikor betöltöttem a 80. évet, azt mondtam, jöjjenek a fiatalok. És jöttek is, például az én unokaöcsém Cséplő Ferenc, aki egészen mostanáig volt gondnok.

A 90. születésnapom után befejeződött a közéleti tevékenységem is. A Csemadoktól megkaptam az életműdíjat. Velem együtt a közismert Dobos László,⁹¹ aki nemrég halt meg, szintén életműdíjat kapott. Ugyanabban az évben megkaptam az úgynevezett Pátria díjat is, a helytörténészek szövetségétől, az addigi irodalmi munkásságomért, amit úgy ítélték meg, mint helytörténetit. A *Rosszcsontokat* és a *Mátyusföldi rosszcsontokat* ugyanis a szülőfalumról, Rétéről írtam, a *Réte – Bástyá és menedék* című könyvem tényleges helytörténeti munka volt, az *Utolsó nehéz évek*-ben pedig a háború alatti és közvetlenül a háború utáni életet írtam meg.

A Csemadokban a városi bizottság tiszteletbeli tagjává választottak, és még ma is megkapom a jegyzőkönyveket. A Csemadok óvárosi szervezetének továbbra is passzív tagja vagyok, fizetem a tagsági díjat, és az elnöknőtől kapom az információkat arról, mi történik. Viszont 3-4 éve teljesen megszűnt a kapcsolatom a Pozsonyi Casino-val. A közéleti tevékenységet azért hagytam abba, mert megromlott az egészségügyi állapotom. Már csak a lakásban tudok járni két mankóval, és sajnos, ugyanígy járt a feleségem is. Kicserélték a csípőforgóját, amit viszont a szervezete nem vett be, és így ő is már csak mankóval jár bent a lakásba. Annyit tud csak mozogni, hogy segítsen a főzésnél, amit aztán Zsuzsanna leányunk csinál meg. Isten áldása ő nekünk, akinek talán az a sorsa, hogy ne menjen férjhez, hanem velünk törődjön. Továbbra is végzi a munkáját a tévében – mint vágó napi 8-10 órát, de délelőttönként körülöttünk segédkezik. Sajnos az istentiszteletekre sem tudunk eljárni a templomba, ezért a budapesti tévén vagy a rádión keresztül sugárzott istentiszteleteket nézzük, hallgatjuk, vagy a református istentiszteleteket, de ha az nincs, akkor más protestáns istentiszteleteket. Isten áldása, hogy járni ugyan keveset járok, viszont szellemileg még rendben vagyok.

Jegyzetek

¹ **Artikuláris helyek:** az 1681:26. törvénycikkben meghatározott helységek, melyekben az evangélikusok és reformátusok hivatalosan is gyakorolhatták vallásukat. (Forrás: http://www.kislexikon.hu/artikularis_helyek.html)

² **Csehtestvér Egyház:** A cseh-morva reformációs törekvések már a 14. században elkezdődtek, majd pedig rendkívüli hatást nyert ez a spirituális mozgás Husz János közsismert munkásságában. Véres háborúk után létrejött a cseh nemzeti egyház, amit a két szín alatti úrvacsorai gyakorlat következtében utraquista névvel illettek. Ebből vált ki a radikálisabb elveket valló „testvérek közössége”, amely nem csatlakozott a lutheri vagy kálvini reformációs irányhoz, de nyitott volt mindkét reformatori tanítás iránt. A két cseh-morva felekezet közösen dolgozta ki az 1575-ben megjelent hitvallást (Confessio Bohemica), majd erre építkezve 1609-ben egy egyháztestben egyesültek, felvéve az elszórt lutheránus és református közösségeket is. Ezután is többnyire cseh- vagy cseh-morva testvérek néven emlegették őket. II. Rudolftól vallásszabadságot nyertek, amit azonban 1620-ban, a fehérhegyi csata után elvesztettek. Egy 1624-ben kiadott rendelet szerint a hitvallásukhoz hű protestáns lelkészeknek és közösségeknek menekülniük kellett. A Rákóczi-család pártfogása hosszú távon érvényesült a diaszpórában élő cseh-morva testvérek közösségeinek megmaradásában. I. Rákóczi György fejedelem, felesége Lorántffy Zsuzsanna, majd a Habsburgok ellen többször zászlót bontó Bethlen Gábor is erősen támogatta a cseh-morva protestánsokat, akiknek papjai közül számosan kaptak menedéket Erdélyben. Cseh-morva menekült csoportok folyamatosan érkeztek a 17. század első felében Rákóczi magyarországi birtokaira, ahol jelentős kedvezményekkel kaptak letelepedési lehetőséget, lelkészeik, tanítóik képzésében támogatást. A cseh-morva diákok rendszeres tanulói voltak a gyulafehérvári, váradi és pataki református kollégiumoknak.

A cseh-morva atyafiak közül, akik csak II. József türelmi rendelete (1781) után térhettek vissza hazájukba, sokan a diaszpórában töltött másfél század alatt is megőrizték nemzeti-vallási azonosságukat és nyelvüket. Zárt közösségekben éltek, egyes csoportjaik egészen Miskolcig és környékéig, a Tiszáninnyi Református Egyházkerület területére lehúzódtak, ezért 1781 után ennek az irányításával a pataki és debreceni diákok lettek a cseh protestáns egyház újjáépítői, mely nagy munkába a Tiszán-innyi cseh-morva közösségek is tevékenyen bekapcsolódtak. A 18-19. század fordulóján a Csehtestvér Egyház megsegítésére újabb magyar lelkészek érkeztek Csehországba. A cseh és morva énekes- és imakönyvekben a mai napig megtalálható munkásságuk eredménye, amely a cseh protestantizmus újjászületésének is alapjául szolgált. (Források: Dienes Dénes: I. Rákóczi György és a cseh-morva atyafiak; http://www.patakarchiv.hu/wa_files/cseh-morva.pdf, <http://reformata.cz/udvozoljuk>)

³ Cséplő Ferenc: Réte – bástya és menedék. Helytörténet két egyházi könyv köré építve. (*Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 3.* Dunaszerdahely, 1995.)

⁴ **kolonista:** A csehszlovák hatóságok Trianon után a déli határvidék etnikai jellegét korábban példátlan etnikai alapú telepítésekkel, az 1919-ben meghirdetett földreform keretében zajló ún. kolonizációval igyekeztek megváltoztatni. A földreformmal a csehszlovák kormánzatnak kettős célja volt. A magyarlakta területeken élő szlovákok gazdasági súlyának növelésével párhuzamosan egyrészt gazdaságilag igyekezett meggyengíteni a magyarságot: földbirtokainak kisajátításával a magyar birtokos réteget, a földek elosztása során pedig a magyar parasztságot, mivel földjuttatásban a magyarlakta területeken is elsősorban szlovák és cseh-morva telepések részesültek. Ezen családokat nevezték kolonistáknak. (Forrás: Popély Árpád – Trianon etnikai következményei Felvidéken. http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2003.1_2.szam/06.Popely_Arpad.pdf)

⁵ „A Szlovák Ligát 1920. október 22-én hozták létre Pozsonyban. A nemzeti terjeszkedés vágyától égő radikális szlovák értelmiségieket tömörítő szervezet hivatalosan csupán azt a célt tűzte maga elé, hogy Szlovákiának azokon a vidékeken, ahol a szlovákság kisebbségben vagy szórványokban él, szlovák óvodákat, elemi és polgári iskolákat létesítsen és tartson fenn, hogy ezáltal, úgymond, megóvja a szlovák gyermekeket az elnemzetietlenítés veszélyétől. A Szlovák Liga tevékenysége azonban jóval túlment ezen a célkitűzésen, mivel – amint később nyilvánvalóvá vált – fő törekvése a nemzeti kisebbségek által lakott területek szlovákosítása lett. Az egyesület – élvezve az államhatalom hathatós politikai, erkölcsi és anyagi támogatását – gyors fejlődésnek indult. Központja Pozsonyban volt, de körzeti titkárságai működtek a jelentősebb vidéki városokban is. Szívós szervező munkája eredményeként 1938 októberében már 440 helyi szervezete volt Szlovákia-szerte, s ebből 231 működött magyar vidéken. A Szlovák Liga a nemzeti kisebbségek által lakott városokban és falvakban, persze leginkább a magyar nyelvterületen, sokszor már 8-10 "csehszlovák" iskolaköteles gyermek számára megszervezte az államnyelvű iskolát. A tanítás a díszes, modernül felszerelt iskolában tehát többnyire csak néhány gyermekkel indult. Ezután

következett a szegényebb sorsú magyar szülők gyermekeinek beédesgetése a szlovák iskolába. A Szlovák Liga iskoláiban ugyanis ezeket a gyermekeket ingyen ellátták tankönyvekkel, sőt még ruhával is, biztosították számukra az ingyenes iskolai étkeztetést stb. Az anyagi előnyök biztosítása és a látványos propaganda bizony sok magyar családot rávette arra, hogy gyermekeit a Szlovák Liga iskoláiba írassa be. Az ilyen lélekvasárlás nem mindig és nem mindenütt érte el célját, sokszor megtörtént azonban, hogy a Szlovák Liga iskolája sikeresen hódított a magyar falvakban. S természetesen, ahogy izmosodott a szlovák iskola, úgy sorvadt a magyar. A szlovák iskola térnyerése sok helyen eredményezte végül is a magyar iskola megszűnését. Így aztán voltak olyan 70-80 százalékos magyar többségű községek, amelyekben egyáltalán nem maradt magyar iskola, ellenben virágzott a szlovák”. (Popély Gyula: Magyar népiskolai oktatás Csehszlovákiában (1918-1938); http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf66.pdf)

⁶ **szárnyék:** legtöbbször félkör, „V” vagy „Y” alaprajzú, nádból, vesszőből, deszkából vagy más anyagból készített falazat, amely a legelőn tartózkodó állatok széltől való védelmére szolgál. (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

⁷ báger tó: bányató. A szó eredetileg kotrógépet, markológépet jelent. A 19. század közepén kezdtek el kavicsot bányászni Szenc határában, a Galánta–Pozsony vasútvonal kiépítésekor. A város már 1919-től a turisták kedvelt üdülőhelyévé vált, akkoriban szlovák Tahitinek becézték a „szönci bágert”. (Forrás: Neszméri Tünde: Séta a Napfényes tavak városában. Szabad Újság, 2013.08.07.)

⁸ 1919-ben a kommunisták kerültek hatalomra Magyarországon. A kommunisták hatalomátvétele meglepte és kissé meg is rettentette a környező államokat és a Párizsban ülésző békekonferenciát. Néhány napos bizonytalankodás után ezért engedélyezték a román hadsereg támadását, mely 1919. április 16-án kezdődött. A Vörös Hadsereg nyugaton a Garam völgyéig, északon a Besztercebánya – Rozsnyó - Bártfa vonalig hatolt. A békekonferencia követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését és ígéretet tett a Tiszántúl visszaadására. A Tanácsköztársaság végül elfogadta a diktátumot és a Vörös Hadsereg június 30-án megkezdte a Felvidék kiürítését. A döntés hátterében a diktatúra bázisainak összeszűkülése állt. A hangulatváltást jól tükrözte, hogy május 15-e és június 15-e között kétszer annyi ellenforradalmi cselekményre került sor, mint a megelőző két hónapban együttvéve. Ezek közül az egyik legveszélyesebb a június eleji dunántúli vasutasstrájk volt. (Forrás: Romsics Ignác: Magyarország története 782-788 oldal. Akadémiai Kiadó 2010)

⁹ **Futura: Magyar Szövetkezetek Áruforgalmi Részvénytársasága.** Almási Balogh Elemér alapította, 1919-től 1946-ig működött. A vállalkozás lefektetett célja volt, hogy a kötelékébe tartozó szövetkezetek központi irányítás mellett rendszeresen végezzék a mezőgazdasági termények összegyűjtését, raktározását és részben értékesítését. Járulékos célként tűzték ki, hogy a „keresztény magyar középosztály ifjúságát gyakorlati kereskedőkké képezzék”. Azt az alapelvet tartották a legfontosabbnak, hogy minden esetben meg kell találni a „legrövidebb utat a termelőtől a fogyasztóig”.

A kormány már megalapításától kezdve országos jelentőségű gazdasági események lebonyolítását bízta a Futurára. Ennek egyik legjelentősebb területe a gabonagyűjtés volt, aminek köszönhetően a vállalat megalapítását követő néhány héten belül már 1114 tisztviselő és több mint 2000 átvevő állt rendelkezésre. Ugyancsak kormány megbízások hatására indult be az 1920-as években a mezőgazdasági gépek és munkaeszközök értékesítése, a gyapjúgyűjtés, a papír-behozatal. Az 1920-as évek második felében a vállalat termény-, gyapjú- és tollkereskedelmre korlátozta üzleteit (a tollat később átadta a Hangya Szövetkezetnek). Külföldön és Magyarországon egyaránt a legnagyobb vállalatok lettek a vevőik, egyebek közt magyar búzát szállítottak Ausztriába, Csehszlovákiába, Olaszországba, Németországba, Angliába, Franciaországba, Görögországba, Törökországba, Lengyelországba, Svájcba, Egyiptomba, illetve Kis-Ázsiába. A gazdasági világválságot követően a Futura folyamatosan bővítette bevásárló hálózatát. 1936-ra – az egész országot lefedve – a vállalatnak hét kirendeltsége, 128 bizományosa, 200 albizományosa és 129 bevásárlója lett. Bekapcsolódott az oktatásba is, különböző tanfolyamokat szervezett, amelyeknek elsősorban az volt a célja, hogy a vállalat számára kineveljék az ifjú gabonakereskedő nemzedéket. A második világháborút követően a Magyar Kommunista Párt befolyásával felszámolták a régi szövetkezeti központokat, így a Futurát is rövid időn belül beolvasztották a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központba.

(Forrás: Viszket Zoltán: A magyar szövetkezeti mozgalom múltja – Források a „Futura” történetéből; http://archivnet.hu/gazdasag/a_magyar_szovetkezeti_mozgalom_multja_forrasok_a_futura_tortenetebol.html?oldal=1)

¹⁰ **Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom (SDG).** A név jelentése: Egyedül Istené a dicsőség. 1921-ben fiatal teológusok alapították azzal a céllal, hogy megújítsák magyar református egyházat. Egyik jelmondatuk ez volt: „Evangéliumot Magyarországnak”. (Forrás: <http://sdg.org.hu/node/6002>) A Soli Deo Gloria Diákszövetség 1928-ban megvásárolta a balatonszárszói Nefelejts-villát, majd további vásárlásokkal bővítették a területet, ahol nyaranta a konferenciákat tartották. Előadók között püspökök, egyetemi professzorok, írók, lelkészek találhatók. 1940-től, a Kabay Márton Kör megalakulásától új lendületet vettek a szárszói SDG-konferenciák, s központi kérdésükké a „Mit tehet az ember, ha magyar?” gondolata vált. Az 1942-es szárszói konferencián a parasztságot Veres Péter, a munkásságot Nagy István, az értelmiséget Darvas József képviselte, s ekkor hangzott el Németh László első szárszói beszéde is. 1943 augusztusában a Magyar Élet Könyvbarátainak társasága a Soli Deo Gloria szövetséggel közösen rendezte a szárszói Magyar Élet Tábort. A 600 fős küldöttséget az értelmiségi református ifjúság mellett a katolikus fiatalok, írók és költők valamint a parasztság és munkásság képviselői alkották. Az 1943-as szárszói konferencia egyben a népi írók mozgalmának szellemi összegzésévé is vált.

A Soli Deo Gloria Szövetség munkája a konferenciákon túl a főiskolák és középiskolák ifjúságának bevonására is irányult. Az SDG rendszeres középiskolai tevékenysége az egész országban egységes kollégiumi munka keretében 1929-ben indult meg. A Felvidék, Észak-Erdély és a Délvidék visszacsatolása után a Szövetség teljes erővel igyekezett ezeken a területeken is megszervezni a diákmunkát. Míg a Felvidék minden nagyobb városában – Léván, Érsekújvárott, Kassán, Rozsnyón, Ipolyságon – ez eredményes volt, az erdélyiek nem akarták a náluk kisebbségi sorsban kialakult és eredményesen működő IKE (Ifjúsági Keresztyén Egyesület) munkáját feladni, a Délvidéken pedig csupán Újvidéken indult meg a szervezés. (Források: <http://sdgszarszo.hu/az-1943-szarszoi-konferencia>, Görömbei András: A magyar népi irodalom; http://www.origo.hu/attached/2005022806gorombej_06.rtf., Havas Gábor, Kulifay Albert: A Soli Deo Gloria szövetség története. Budapest, 1992.

¹¹ **Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület (SZMKE):** magyar kulturális és közművelődési szervezet, amely 1925-1940 között működött Csehszlovákiában (1939. után Szlovákiában). A trianoni döntést követően több kísérlet is történt országos magyar kulturális szervezet létrehozására Csehszlovákiában, az 1920-ban létrehozott és a közművelődés mellett politikai célokat is kitűző Szlovenszkói Magyar Népszövetség, illetve az 1924-ben alapított Felvidéki Egyesületek Szövetségének hivatalos bejegyzését azonban az illetékes szervek elutasították, így ezek a kezdeményezések idő előtt elhaltak. Az SZMKE-t részben ezen szervezetek, részben pedig az ellenzéki magyar pártok Központi Irodáján belül megszervezett Kultúrreferátus tapasztalataira alapozva hozták létre 1925. július 22-én Komáromban. Megalapításában elsősorban a komáromi szellemi élet képviselői vettek részt, különösen fontos szerepet játszott benne a Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület elnöke, Alapy Gyula. A csehszlovák hatóságok csupán 1928-ban engedélyezték az SZMKE bejegyzését.

Az SZMKE virágkora az 1930-as évek második felében volt. Míg korábban leginkább csak Komárom környékére terjedt ki a szervezet működése, ekkor már valóban országos jelentőségűvé vált, amelynek hat körzeti szervezete jött létre: a csallóközi, a mátyusföldi, a Garam–Ipoly-völgyi, a gömöri, a kassai és a bodrogi. Népszerűségét mutatja, hogy 1938-ban több mint másfélszáz településen működött helyi szervezete. Sajtóorgánuma az 1934-től tíz éven át megjelenő *Magyar Vasárnap* c. havonta megjelenő folyóirat volt, amelyen kívül rendszeresen adott ki ún. Munkafüzeteket. Az egyesületen belül folyó tudományos tevékenység fóruma a kéthavonta megjelenő *Nemzeti Kultúra* c. lap volt. Az SZMKE tevékenysége elsősorban arra irányult, hogy a magyar népi és magasabb kultúra terjesztésével Szlovenszko magyar lakosságának nemzeti öntudatát erősítse. A hangsúlyt a helyi szinten szervezett színelőadásokra, felolvasóestekre, kulturális akciókra, megemlékezésekre helyezte, de nagyobb szabású országos akciókat is szervezett. Ilyen volt az 1938. augusztusában Léván megrendezett szabadtéri játékok, melynek mintegy 40 ezer nézője volt. Mozgó könyvtárakat is fenntartott, s több községben kezdeményezte kultúrházak építését. Nagy hangsúlyt helyezett a népművelésre: különféle témájú szakelőadások és szabadegyetemek mellett rendszeresen szervezett többhetes népfőiskolákat. Működésében helyet kapott a karitatív tevékenység is: rendszeres támogatást nyújtott a hátrányos szociális helyzetű főiskolai hallgatóknak, a szegény és beteg gyerekek támogatására pedig létrehozta a Csehszlovákiai Magyar Gyermekvédő és Gyermeknyaraltató Egyesületet.

Az 1938-as első bécsi döntés után az SZMKE helyi szervezeteinek nagy része Magyarországhoz került – ezek működése formálissá vált –, Szlovákiában mindössze kéttucatnyi alapszervezete maradt, ám ezek sem működhetek tovább, mivel a szlovák hatóságok, más magyar társadalmi szervezetekhez hasonlóan, az SZMKE-t is betiltották. 1940 tavaszán a szervezet *Széchenyi Magyar Kulturális Egyesület* néven újraindította működését. Elnöke Schubert Tódor, ügyvezető elnöke gróf Révay István, főtitkára pedig Szombathy Viktor lett. A szervezet az SZMKE korábban kiépített hálózatára alapozta működését, és két új körzetet is kialakítottak Érsekújvár és

Losonc központtal. A *Széchenyi Magyar Kulturális Egyesület* 1945-ben szűnt meg. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/szlovenszkoj-magyar-kulturegyesulet/>)

¹² **Komjáti zsinat:** A komjáti zsinatra 1623-ban került sor. Nagy vita folyt rajta arról, hogy a protestáns jobbágyok a katolikus földesurak alatt is maguknak követelhetik, és protestánsná tehetik-e falujuk kegyúri jogú templomát. Ezzel szemben a földesurak a saját vallásuknak megfelelően használták az elvet és akár erőszakkal is kényszerítették a jobbágyaikat a vallásuk követésére. A komjáti zsinat kánonjait a dunántúli és dunamelléki területeken érvényesítették. Ugyanezen a komjáti zsinaton hozták létre a kálvinista egyházak belső életét szabályozó „komjáti” kánokat, amelyek megalkotásához Samarjai neve fűződik és 1890-ig életben maradtak. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Samarjai_M%C3%A1t%C3%A9_J%C3%A1nos)

¹³ **Kniezsa István:** nyelvtörténész, szlavista. Trsztenában született, irodalmat, történelmet és szlavisztikát tanult az ELTE-n. 1949-től haláláig (1965-ig) a budapesti egyetem szláv filológiai tanszékének tanszékvezető tanáraként tevékenykedett. Fő kutatási területe a magyarság 10–15. századi településtörténetével szorosan összefüggő hely- és személynévkutatás volt. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kniezsa_Istv%C3%A1n)

¹⁴ **Érsekújvár és vidéke:** Független hetilap, első száma 1881-ben jelent meg. 63 éven át jelentős szerepet töltött be Érsekújvár és környéke lakóinak hiteles tájékoztatásában. (Forrás: Strba Sándor – Az érsekújvári hírlapírás története)

¹⁵ A *Magyar Ifjúság, Képes lap a serdültebb ifjúság számára* c. lapot 1884-ben alapította első főszerkesztője, Kürthy Emil.

¹⁶ **Muharay Elemér** (1901-1960): színész, rendező, dramaturg. Iskoláit nehéz körülmények között, megszakításokkal végezte. 1922-ben elvégzi a Mattyasovszky-Bolváry Színész és Rendező Iskolát, 1926-28 között Francia- és Németországban él, követi és tanulmányozza az ottani színházi életet. Már akkor érlelődik benne a gondolat a népművészetek és a modern művészeti törekvések összekapcsolásában rejlik, a nemzeti kultúrákat megtermékenyítő lehetőségekről. 1928-ban végleg hazatér és vidékre szerződik színésznek és rendezőnek. 1931-től rövid ideig a pesterzsébeti Erzsébet Színház igazgatójaként, majd a Magyar Színházban dolgozik. 1934-ben bekapcsolódik az Új Thália színház szervezésébe. 1934-36 között a Magyar Írás folyóirat szerkesztőségi bizottságának tagja, színi- és filmkritikusa. A Prágai Magyar Hetilap cikkírója. 1935-37-ig a Kelet Népe folyóirat szerkesztője. 1936-ban létrehozza a Művész Stúdiót, melynek célja Bartók és Kodály szellemében a magyar játékszín és tánc kifejllesztése "a modern magyar színművészet megújítása érdekében". Közben intenzív néprajzi tanulmányokba és gyűjtésbe kezd. 1938-ban elindítja a faluszínház mozgalmat, 1941 májusában megrendezi a nagyszabású Csiksomlyói Szabadtéri Játékokat több mint húszezer néző előtt. 1943-ban a Szárszói Konferencián "Népi kultúra, közösségi kultúra" címmel tart előadást. 1945 márciusában belép a Nemzeti Parasztpártba. A Budapesti Nemzeti Bizottság tagja. Létrehozza a Szabadművelődési Akadémiát, a Magyar Szabadszínház Országos Szövetségének elnöke, majd 1945. március 15-én elindítja népi színház csoportját, melyet ma is a nevével emlegetnek (Muharay Együttes). 1948-tól a Szabad Művelődési Tanács tagja lesz. Időközben megszervezi a Népi Együttesek Művészeti Kollégiumát mely később beolvad a NÉKOSZ-ba. 1951-től a Népművészeti (majd Népművelési) Intézet Néprajzi Osztályát vezeti 1960-ban bekövetkezett haláláig. (Forrás: <http://www.muharay.hu/index.php?menu=134>)

¹⁷ **Magyar Út:** 1934-1940 között – 1936. decemberéig havilapként, ettől kezdve pedig hetilapként – jelent meg. A haladó református ifjúságnak, ezen belül is elsősorban a Soli Deo Glóriának és a népi gondolat ötvöződésének volt a fóruma. 1941. januárjától átvette a lapot az akkor alakult Turul Szövetség Könyv- és Lapterjesztő Kft. Ezzel ugyan a Magyar Út SDG-hez kötődése végleg megszűnt, de nem szűnt meg a szerkesztőknek és a szerzőgárdának a kálvinizmushoz kötődése. Változás, némi jobbra tolódás csak évekkel később következett be. A Magyar Útnak - írja méltatója, Salamon Konrád */ - "elévülhetetlen érdeme, hogy olvasók - elsősorban az ifjúság - tömegeit fordította a népi-falukutató mozgalom irányába. (Forrás: <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/4-magyar-ut>)

¹⁸ Az **érsekújvári zsidókat** 1944. májusában a belvárosban létrehozott gettóba költöztették össze, míg Galánta és Vágsellye, valamint a környékbeli települések, köztük Csúz, Nagysurány, Szene, Udvard és Verebély zsidó lakosságát Érsekújvár külterületén, a Kurzweil-téglagyárban tartották fogva. A deportáló transzportok 4843 elhurcolt zsidó áldozattal június 12-én, illetve 15-én indultak el Érsekújvárról Auschwitzba. (Forrás: Randolph L. Braham: A népiirtás politikája – a holocaust Magyarországon. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1997.)

¹⁹ 1939. március 14-én, Csehszlovákia szétesésével létrejött a hivatalosan független Szlovák Állam, melynek vezetője, Jozef Tiso miniszterelnök, katolikus lelkész volt. A Szlovák Államban már 1939-ben elkezdődött az árjásítás folyamata, majd 1941-ben a nürnbergihez hasonló zsidótörvényeket vezettek be, számos zsidót munkatáborba zártak. A deportálások igen hamar, a "végső megoldást" megfogalmazó wannsee-i konferencia után mindössze két hónappal (1942 márciusában) megkezdődtek. 1942 októberéig, alig fél év alatt hatvanezer zsidót deportáltak Auschwitzba; ekkor azonban azt főként nemzetközi nyomásra Tiso leállította. (Forrás: Kollai István - Háborús bűnösök Kelet-Európában: igazságtétel Szlovákiában http://mult-kor.hu/20061222_haborus_bunosok_keleteuropaban_igazsagtetel_szlovakiaban?pid=1)

²⁰ A második világháborúban a mai Szlovákia területén Érsekújvár volt a legbombázottabb város; angol és amerikai gépek összesen három alkalommal bombázták. Két bombázás volt 1944 őszén – október 7-én és 14-én –, melyek közül a második szőnyegbombázással a vasútállomás teljes környékét megsemmisítették. A letragikusabb a harmadik bombázás volt 1945. március 14-én (két héttel az oroszok bevonulása előtt), amikor az angol-amerikai repülőgépek 700 bombát dobtak a városra. Érsekújvár kétharmad része elpusztult, a bombázások következtében 4000 lakos halt meg, 6 000 lakos maradt fedél nélkül, és 3 394 házból 2 023 pusztult el. Az elpusztult épületek közé tartozik a városháza, az Arany Oroszlán Szálló, a várkapitány háza, az érseki kastély, mely a török pasák és II. Rákóczi Ferenc székhelye volt, a neológ zsinagóga 1858-ból, a Zserotin téri zsidó polgári iskola épülete. A Fő tér régi épületei közül csak a két templom és a ferences kolostor maradt meg. A bombázások során keletkezett romokat még 1946-ban is takarították. (Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%89rsek%C3%BAjv%C3%A1r>)

²¹ **Kassai program:** a második világháború utáni első csehszlovák kormány programja, amelyet 1945. ápr. 5-én Kassán hirdettek ki. Moszkvában dolgozták ki, a moszkvai kommunista emigráció és a Beneš elnök köré tömörülő csoportok közötti kompromisszumként. A kormányprogram a csehszlovák gazdaság- és belpolitika radikális átalakítását hirdette meg, a külpolitikában pedig kimondta az ország Szovjetuniótól való függését. A szlovákiai magyarok szempontjából a legfontosabb eleme a szláv nemzetállam megteremtésének meghirdetése volt. Ennek érdekében (az antifasiszta és a csehszlovák államhoz lojális személyek kivételével) kollektíven háborús bűnösnek nyilvánította a köztársaság német és magyar nemzetiségű lakosságát, s meghirdette jog- és vagyonfosztásukat, az országból való eltávolításukat. A kormányprogram V. fejezete kimondta, hogy a nemzetiségek által lakott településeket a szlovák etnikai területeken érvényes demokratikus választásoktól eltérően nem választott, hanem a Belügyi Megbízotti Hivatal által kinevezett, az északi szlovák etnikai területről iderendelt, ill. a helyi szlovákok közül kiválasztott tisztviselők irányítják. A VIII. fejezet kijelenti, hogy a magukat németnek, ill. magyaroknak valló polgároktól megvonják a csehszlovák állampolgárságot, s miután az állam javára elkobozták minden ingó és ingatlan vagyonukat, „örök időkre” kitiltják őket a Csehszlovák Köztársaságból. Az így hontalanná vált németek és magyarok vagyonáról a XI. fejezet rendelkezik, amely kimondja, hogy ezt a vagyont csakis szláv nemzetiségű személyeknek utalhatják ki. A német és a magyar kultúra megsemmisítésének folyamatát ismerteti a XV. fejezet. Ez a szláv tudat megerősítése érdekében megszüntette a német és a magyar nyelvű oktatást, s elrendelte a már működő nem szlovák tanítási nyelvű alapiskolák bezárását. A kassai kormányprogram rendelkezései az 1945–1948 között kiadott magyar- és németellenes törvények alapkövének tekinthetők. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/kassai-kormanyprogram/>)

²² **Beneš dekrétumok:** Az 1940–1946 között Edvard Beneš köztársasági elnök által a londoni emigrációban, majd Prágában aláírt jogszabályok. Noha Beneš elnök 1938 okt.-ében köztársasági elnöki tisztségéről lemondott és külföldre távozott, a Csehszlovák Köztársaságnak a német agresszió következtében bekövetkezett 1939. márciusi megszűnését követően ismét köztársasági elnöknek tekintette magát, ideiglenes kormányt és államtanácsot hozott létre. A hiányzó törvényhozói hatalmat elnöki rendeletek által pótolta, s az emigrációban, majd a felszabadulást követően Csehszlovákiába visszatérve összesen 144 dekrétumot bocsátott ki, amelyeket az ideiglenes csehszlovák nemzetgyűlés 1946-ban visszamenőleges hatállyal törvényerőre emelt. A dekrétumokat – tartalmukat és céljukat tekintve – két csoportba lehet osztani. Az első csoportba tartoznak a második világháborút követően újrászerveződött Csehszlovák Köztársaság működését biztosító elnöki rendeletek. A másodikba a szláv nemzetállam megteremtését biztosító, a köztársaság német és magyar lakosságát kollektíven háborús bűnösnek nyilvánító és diszkrimináló, s ennek alapján őket az állampolgárságuktól, valamint ingó és ingatlan vagyonuktól is megfosztó, az ország elhagyására kötelező elnöki rendeletek. A nemzetiségi megkülönböztetést az alábbi rendeletek szolgálták: 12/1945 – elrendelte a németek vagyonának az elkobzását, amelyet csak szláv nemzetiségűeknek lehetett kiutalni. Ez a rendelet csak a cseh országrészekben volt hatályos. 27/1945 és 28/1945 – a belső telepítések feltételeit szabta meg. A dekrétum értelmében a (kollektíven) bűnös német és magyar személyek elkobzott vagyonába szláv (szlovák, cseh, ruszin) kérelmezőket ültettek. 33/1945 – a német és a magyar nemzetiségű polgárok teljes jogfosztását, a csehszlovák állampolgárságuk elvételét rendelte el. 71/1945 – a munkanélküliekre vonatkozó kötelező közmunkarendelet, amely csak a cseh országrészekben

volt hatályos. 108/1946 – a német és magyar nemzetiségűek teljes ingó és ingatlan vagyonának az elkobzását elrendelő dekrétum. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/benes-dekretumok/>)

²³ **belső telepítések:** Az 1945–1948 között Csehszlovákiában végrehajtott belső telepítések a köztársasági elnök 27/1945-ös számú rendelete szerint olyan, az egész államot érintő, a szláv nemzetállam megteremtését szolgáló folyamatot szolgálták, amely „visszahelyezi a szláv elemet a tőle közel ezer esztendeje elvett területekre”. A telepítéseket a belügyminisztérium mellett létesített országos bizottság irányította. Végrehajtói Szlovákiában a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal és a Szlovák Telepítési Hivatal volt. A magyarlakta járásokat érintő belső telepítésben résztvevő szlovákokat a hivatalok több csoportba osztották: speciális, a földbirtokokra települőktől bizonyos fokig elkülönülő, a központi költségvetésből fizetett állami alkalmazottak, valamint a szabad foglalkozásúak csoportjába, akiket zömmel a kiűzött, ill. kitelepített magyarok vagyonába ültettek. A földműves belső telepesek – akiket hivatalosan is kolonistáknak neveztek – egyik csoportját az 1919-es földreform alapján a dél-szlovákiai magyar nagybirtokokra betelepített, 1938-ban azonban onnan önként vagy kényszer hatására eltávozott morva és cseh kolonisták alkották. A belső telepesek következő csoportját a Hadügyminisztérium és a Belügyi Megbízotti Hivatal által szervezett, irányított és anyagiakkal is támogatott partizánok alkották. 1948 tavaszáig Nyugat- és Közép-Szlovákia magyarlakta településeire 1640 partizán család költözött be, s 16 ezer hektár földet vett át a hozzájuk tartozó lakóházakkal, gazdasági épületekkel s ezek élő és holt felszerelésével. A szlovák hivatalok külön kezelték az árvai és lešti telepeseket, akiket a szlovák állam (első Szlovák Köztársaság) által megkezdett közérdekű állami építkezések (az árvai vízi erőmű és a lešti katonai kiképzőközpont) miatt költöztettek ki a lakóhelyükről. Ezek zöme a Dunaszerdahelyi és a Somorjai járásba, ill. a Pozsony környéki járás német településeire került. Az ún. árvai akció 42 magyar községet, ill. 6165 ha földet érintett. A belső telepesek csoportjába tartoztak a cseh országrészekbe kényszerközmunkára elhurcolt magyarok vagyonába ültetett bizalmiak is. Közülük a betelepítési övezet 16 járásának 257 településére 2767 családot telepítettek be. A Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1949. jan. 28-án kiadott összegezése szerint a belső telepítések 260 magyar többségű települést érintettek, ahol 1811 házba 5011 család, 23 027 személy költözött be, s egyben átvett 44 822 hektár földet. Ezenkívül a betelepítési övezetben lakó 12 274 szlovák családnak is kiutaltak 706 házat és 26 786 hektár földet, s így a belső telepesek és a helybeli szlovákok 71 608 hektár termőföld tulajdonosai lettek. A belső telepítések jelentősen hozzájárultak Szlovákia etnikai viszonyainak megváltoztatásához. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/belso-telepiteselek/>)

²⁴ **lakosságcsere:** A II. világháború után a csehszlovák és a magyar kormány lakosságcsere-egyezményt írt alá, melynek értelmében a két ország áttelepítés révén kívánta rendezni a második világháború után ismételen felmerülő kisebbségi kérdést. A tervek szerint annyi magyart költöztettek volna ki Csehszlovákiából, ahány magyarországi szlovák kinyilvánította távozási szándékát. Az áttelepítés első hulláma 1947 decemberéig tartott, majd 1948 tavaszától – számos megszakítással – 1949 nyaráig további transzportok keltek át a csehszlovák-magyar határon. Prága egyáltalán nem törekedett a kvóta betartására: annak ellenére, hogy mindössze 60 000 szlovák jelezte áttelepülési szándékát, a határ túoldalán több mint 76 000 embert kényszerítettek otthonuk elhagyására. A lakosságcsere gyakran többgenerációs együttélést szakított meg, hosszú barátságokat cserélt fel gyűlöletre, miközben a terv látszólagos haszonélvezője, a csehszlovák kormány sem érte el célját, ugyanis a homogén nemzetállam ábrándját így sem tudta megvalósítani. (Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1946_februar_27_a_csehszlovak_magyar_lakossagcsere_egyezmény_alá_irasa/)

²⁵ **Klement Gottwald:** cseh kommunista politikus, 1948-tól 1953-ig Csehszlovákia elnöke. Gottwald sztálini mintára államosította az ipart, kereskedelmet és kollektivizálta a mezőgazdaságot. Munkatáborokat állított fel, és uralma alatt mintegy kétszáz ezer politikai elítélt került ide vagy börtönbe. Kétszázharminc halálos ítéletet hoztak, melyek közül 180-at végre is hajtottak. Sztálinhoz hasonlóan Gottwald többször végzett tisztogatásokat a kormányban és a párton belül. A romló egészségű csehszlovák államfő alig kilenc nappal Sztálin halála után, mestere temetéséről hazaérkezve szívrohamban halt meg. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Klement_Gottwald)

²⁶ **Csémy Lajos László** (sz. 1923.): egyháztörténész, református lelkész, egyetemi tanár. Komáromban a bencés gimnáziumban érettségizett (1942), teológiai tanulmányait Pápán és Pozsonyban (1942–1947), majd Prágában végezte (1947–1948). Kassán és Ekelen volt lelképásztor, 1954-től a prágai Károly Egyetem Comenius Teológiai Karának, 1990–1993 között a prágai Károly Egyetem Evangélikus Teológiai Karának tanára, 1994-től a komáromi Kálvin János Teológiai Akadémia tanszékvezetője volt. Egyháztörténeti tanulmányai magyar, cseh és német nyelven jelentek meg. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/csemy-lajos-laszlo/>)

²⁷ **Csémy Tamás** (sz. 1957.): szakíró, diplomata. Prágában érettségizett (1976), s ugyanott, a Közgazdasági Egyetemen szerzett oklevelet (1982), ezt követően az Energetikai Kutatóintézetben dolgozott. 1979–1981-ben a prágai Ady Endre Diákkör elnöke, 1990–2000 között A Csehországi és Morvaországi Magyarok Szövetségének alapítója és első elnöke. 2001–2003 között a budapesti Cseh Kulturális Intézet igazgatója volt. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/csemy-tamas/>)

²⁸ **Vladimír Clementis** (1902-1952): szlovák kommunista politikus, 1948-51 között külügyminiszter. 1935-ben lett a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1935-38 között nemzetgyűlési képviselő volt, 1939-ben emigrált. Hazatérte után 1945-től külügyminisztériumi államtitkár volt, majd az 1948-as kommunista fordulat után külügyminiszter. Részt a magyar-szlovák lakosságcsere levezénylésében. 1951-ben burzsoá nacionalizmus vádjával letartóztatták, Rudolf Slánsky kirakatperében 1952-ben halálra ítélték, és kivégezték. 1963-ban rehabilitálták. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Vladim%C3%ADr_Clementis)

²⁹ **Gustáv Husák** (1913-1991): szlovák kommunista politikus, 1975-1989 között Csehszlovákia államfője. 1954-ben „burzsoá nacionalizmus” vádjával halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1960-ban szabadult ki, három évvel később rehabilitálták. 1968-ban eleinte támogatta Alexander Dubčeket, majd ellene fordult, és 1969-ben ő lett Dubček utódjaként Csehszlovákia Kommunista Pártjának első titkára, majd 1975-ben Csehszlovákia államelnöke. 1987-ben váltották le a párt éléről, 1989-ben mondott le államelnöki funkciójáról. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Gust%C3%A1v_Hus%C3%A1k)

³⁰ Csehszlovákiában 1948-1954 között a pártba beforakodott ellenség felszámolása címén Közép-Európa legnagyobb vérfürdőjét rendezték a Szovjetunió kívüli legnagyobb, 5-6 évig tartó koncepciós persorozatban. 233 halálos ítélet született, melyből 178-at hajtottak végre (ugyanabban az időszakban Magyarországon 50 végrehajtott halálos ítélettel végződtek a koncepciós perek). 1948 nyarán kezdődött el az ún. burzsoá nacionalizmus elleni boszorkányüldözés, amelynek célpontjaul elsősorban a szlovák emancipáció híveit, Clementist, Husákot, Novomeskyt, D. Okálit szemelték ki. 1949-től kezdődően folyt ellenük az „adatgyűjtés”. Husákot 1951-ben tartóztatták le, de miután nem vállalta magára a neki kirótt szerepet, csak 1954-ben ítélték el, előbb halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre. A fő per Rudolf Slánský, a CSKP 1949-től hivatalban lévő főtitkára ellen folyt, akit 13 vádlott társával együtt 1952 decemberében végeztek ki. (Forrás: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SiwjdLcDpcQJ:allamszocializmus.lapunk.hu/tarhely/allamszocializmus/dokumentumok/csehszlov/cs_48_92_3.ppt+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu)

³¹ **Csemadok** - Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség 1949. március 5-én alakult Pozsonyban, Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesület név alatt. Innen eredt a Csemadok elnevezés. A szövetség célja szervezni a szlovákiai magyarság közművelődését és védi érdekeit, fejleszteni a szlovákiai magyarság anyanyelvi kultúráját, ápolni természetes kötődését az egyetemes magyar kultúrához, hozzájárulni a szlovákiai magyar kulturális, művészeti és tudományos élet kiteljesedéséhez, az anyanyelvű oktatás fejlesztéséhez, támogatni a szórványban élő magyarság felzárkózását, állást foglalni az aktuális társadalmi és közművelődési kérdésekben, valamint részt vállalni a megoldásokban. (Forrás: <http://csemadok.sk/orszagostanacs/alapszabaly-2012/>)

³² 1948-ban a csehszlovákiai kommunista hatalomátvételt követően a Szovjetunió többszöri közbelépésére lezárta a beneši dekrétumokhoz kötődő kisebbségellenes periódust. Az 1948. október 25-i 245. számú törvény, hűségeskü letétele után biztosította a magyar nemzetiségű személyek részére az állampolgárság visszaadását. (Forrás: Szarka László – A kollektív bűnösség elve a szlovákiai magyar kisebbséget sújtó jogszabályokban 1944 és 1949 között <http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/421.pdf>)

³³ **szamizdat**: a II. világháború után a Szovjetunióban és Közép- és Kelet-Európában cenzúrázatlanul, függetlenül, illegálisan megjelent politikai és irodalmi-művészeti kiadványok. A szamizdat aktivistái a hivatalos cenzúrával, a kommunista propagandával és a politikai elnyomással dacolva hozták létre az ellenzéki gondolkodás és a szabad sajtó szigeteit. (Forrás: Sükösd Miklós - A szamizdat mint tiposzféra http://www.mediakutato.hu/cikk/2013_02_nyar/01_szamizdat_tiposzfera.pdf)

³⁴ **Holbay (Hlavicska) László** (sz. 1923): pedagógus, író, költő. Pedagógiai főiskolát végzett, Naszvadon és Érsekújvárott tanított. 1945–1948-ban egykori diáktársaival irodalmi kört hozott létre, és írógéppel sokszorosított versfüzetet is összeállított. Az 1990-es évektől kezdve publikál rendszeresebben. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/holbay-laszlo-hlavicska/>)

³⁵ **Csicsátka Ottokár:** (1914-1993): szobrász. Pozsonyban szobrászatot, Komáromban rajzot, majd 1934–1938-ban a prágai Képzőművészeti Akadémián figurális és monumentális szobrászatot tanult. Művészeti tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán fejezte be 1939–1942 között. Készített monumentális emlékműveket, foglalkozott épületszobrászattal és portrészobrászattal is. Számos köztéri szobra és domborműve található Érsekújvárott, Pozsonyban (Carlton és a Devín szállodákban), Párkányban stb. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/csicsatka-ottokar/>)

³⁶ **Décsy Gyula** (1925–2008): nyelvész. A Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriumának vezetője, később az Indiana Egyetem professzora, az ELTE honoris causa egyetemi tanára volt. Életének csaknem kétharmadát külföldön töltötte, mindvégig élénk hazai kapcsolatokkal. Pályája az MTA Nyelvtudományi Intézetében indult, majd a forradalom vérbefojtása után Németországban keresett és talált menedéket. Ettől kezdve megszakítás nélkül oktatott, szívesen és sok tárgykörben. Nevéhez fűződik a finnugrisztika tematikai (újra)alapozása Hamburgban, ahol kultúrtörténeti disszertáció vezetését is vállalta. Bloomingtonban a nyelvtudomány módszertani alapjait oktatta. Tudósként – eredeti képzettségének megfelelően – szlavistának indult, de igazi működési területe a finnugor nyelvtudomány lett. (Forrás: http://www.c3.hu/~magyarnyelv/09-2/tarsasagi_ugyek.pdf)

³⁷ **Kniezsa István** (1898-1965): nyelvész, nyelvtörténész, szlavista, a 20. századi magyar nyelvtörténeti kutatások egyik legjelentősebb alakja. Szlovák nemzetiségű családban született. Jogi tanulmányok után 1924-től nyelvészetet, irodalmat, történelmet és szlavisztikát tanult. 1928-ban megszerezte bölcsészdoktori oklevelét. Ezt követően 1935-ig szlavisztikai tanulmányokat folytatott Berlinben, Varsóban, Krakkóban és Lvovban. 1934-ben magántanári képesítést szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol 1938-tól már nyilvános rendkívüli tanárként oktatott, egyúttal a debreceni Tisza István Egyetemen és – 1940-től teljes állásban – a kolozsvári tudományegyetemen is oktatott. 1941-1944 között az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója volt. 1949-től haláláig a budapesti egyetem szláv filológiai tanszékének tanszékvezető tanáraként tevékenykedett, az 1956/1957-es tanévben a bölcsészettudományi kar dékánja is volt. Számottevő tudományos eredményeket ért el a Kárpát-medencei hely- és személynévanyag vizsgálatában, a magyar nyelv középkori állapotának és írásgyakorlatának kutatásában, valamint szláv eredetű jövevényszavaink feltárásában. Jelentősen hozzájárult Magyarország középkori népesség- és településtörténetének ismeretéhez, egyszersmind a korszerű történeti névtan és helynév-tipológia megteremtéséhez. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kniezsa_Istv%C3%A1n)

³⁸ **Mikó Jenő** (1931-2004): szlovákiai református püspök. Református lelkészi oklevelét Prágában szerezte, később Bázelen folytatott posztgraduális tanulmányokat. 1954-ben kezdett lelképásztori szolgálatát a rimaszombati, érsekújvári, vágfarkasdi és a pozsonyi református gyülekezetekben végezte. 1990 és 1996 között a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház püspöke volt. A felvidéki magyarság politikai képviselőjét az Együttélés parlamenti képviselőjeként látta el 1990 és 1994 között. 1991-től a Csehszlovákiai Egyházak Ökumenikus Tanácsának az elnöke és a Magyar Református Világszövetség alelnöke volt. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Mik%C3%B3_Jen%C5%91)

³⁹ **Galambos László** (1860-1942): 1893-tól 1941-ig, a rétei Református Gyülekezetet leghosszabb ideig szolgáló lelkésze volt. A bécsi protestáns teológiai fakultásra került. 1922-től Budapesten, leányiskolákban lett hitoktató. 1923-ban döntenie kellett állampolgárságáról, ekkor került Losoncra református teológiára docensnek. 1924-ben két hónapig káplán volt Komáromszentpéteren, egy hónapig Vágfarkasdon és december 4-től komáromi második segédlelkész. 1925-től 1971-ig Komáromban volt lelkész. 1925–1929 között a losonci Református Teológiai Akadémián oktatott. 1949-ben vezetésével hozták létre az Országos Református Lelkészegyesületet. Írt a Hoongaarische Herautba, 1953-ig a Kálvinista Szemle és a Kalvínske hlasy főszerkesztője volt. Szerkesztette a Kis tükör helyi egyházi lapot. Fia Galambos Zoltán (Réte, 1894. június 22. – Komárom, 1973. január 29.) református lelképásztor, lapszerkesztő, teológiai fordító. (Forrás: <http://csemadok.sk/emlekhelyek/galambos-laszlo-reformatus-lelkesz-sirja/>)

⁴⁰ **Barta Gyula** (1922-2008): felvidéki magyar festőművész. 1922-ben született Párkányban, ahol élete legmeghatározóbb ihletője már gyerekkorában a Duna volt. "Nemcsak maga folyó, hanem a túlsó part sejtelmes titka, Esztergom látképe, későbbi elérhetetlensége, majd az évtizedekig csonka Mária Valéria-híd szomorú jelképe, végül az újjáépítése is része volt egy hosszú élet meghatározó élményeinek" - mondta néhány hónappal halála előtt. Iskoláit Érsekújváron, Esztergomban és Dunaszerdahelyen végezte, a II. világháború alatt Gallé Tibor budapesti festőiskolájának volt a hallgatója, végül az ötvenes évek elején a pozsonyi képzőművészeti főiskolán szerzett diplomát. Élete során számos országban volt kiállítása, képei a világ több köz-és magángyűjteményében megtalálhatók. 1989-ben érdemes-művész lett, 80. születésnapján szülővárosa, Párkány

Pro Urbe díjjal tüntette ki. (Forrás: <http://www.parameter.sk/rovat/kultura/2008/09/12/elhunyt-barta-gyula-szlovakiai-magyar-festomuvesz>)

⁴¹ **Balogh Elemér** (1866-1938): református lelkész, püspök, egyháztörténész. Székesfehérváron született, teológiai tanulmányait Edinburghban végezte, majd három éven át a budapesti skót misszió segédlelkésze volt. 1895-től élt Pozsonyban, ahol először lelkész, majd 1912-től püspök volt. Csehszlovákia megalakulása után, 1921-től haláláig a Dunáninnyi Református Egyházkerület püspöke volt. Jelentős szerepe volt a Szlovákiai Református Egyház szervezeti kiépítésében és egyházi alkotmányának kidolgozásában. Egyházirányító és lelkészi tevékenysége mellett rendszeres tudományos munkásságot is folytatott: történelemmel, nyelvészettel, művészettörténettel foglalkozott. Egyháztörténészként elsősorban a protestáns gályarabok történetét kutatta, számos dokumentumot publikált. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/balogh-elemer/>)

⁴² „A szlovákiai magyarság a csehekkel, akik Szlovákiában maradtak, a legszívélyesebb társadalmi érintkezésben élt az egész háború alatt. Külön fejezetet érdemelne az a cselekedet, amely a pozsonyi magyar református egyház nevéhez fűződik, s amely a cseh-magyar megértés egyik legszebb megnyilatkozása. 1940 szeptemberében a szlovák belügyminiszter betiltotta a történelmi hírű Csehtestvér Egyház működését Szlovákiában, s rendőrökkel bezáratta és lepecsételtette imaházukat Pozsonyban. A cseh egyház küldöttsége nemsokára felkereste a pozsonyi magyar református egyház lelkészét, Szabó Bélát, s megkérte, terjessze a presbitérium elé kérésüket: ők, a csehek nem a szlovák lutheránusokhoz, hanem a magyar kálvinistákhoz fordulnak segítségért, már csak a hitbéli egyezés miatt is. Kérjük, tegyék nekik, az üldözötteknek, lehetővé, hogy istentiszteleteiket ezentúl is anyanyelvükön tarthassák meg a magyar református templomban, és egyházi életüket is minden vonatkozásban ezen keresztül fejthessék ki. A magyar lelkész összehívta a presbitereit, s eléjük tárta a kérést. S a presbitérium a lelkéssel együtt nagy többségével megindító keresztény szolidaritással teljesítette a csehek kérését. Azontúl a pozsonyi csehtestvér egyház egész 1945 tavaszáig a magyar templomban tartotta istentiszteleteit, s a magyar reformátusok között őrizte meg függetlenségét a republika visszatértéig. Hasonlóan viselkedett a magyar reformátusság a szlovák reformátusok ügyében, minden sovén erőszak ellenében hozzájárulván a szlovák reformátusok jogaihoz, s békésen megegyezve velük egy magyar és egy szlovák egyházmegye tekintetében”. (Szalatnai Rezső: Memorandum (1945-1946-ben írt kézirat). A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között címmel közli *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 1. évf. 2-3. szám, 1990. április-július)

⁴³ 1945-ben a Szlovákiai Református Keresztény Egyház tagjának 111 696 fő vallotta magát, a hívek mintegy 90%-a magyar nemzetiségű volt, a fennmaradó része szlovák. A csehszlovák kormány a magyarok, s így a magyar reformátusok egységét reszlovakizációs akcióval akarták megbontani. Sajnos, egyes vidékeken az ügyes propaganda és ígéretek azt a reményt ébresztették fel, hogy a reszlovakizáltak megkapják az állampolgárságot, megmaradnak földjeik stb. s így akadt olyan gyülekezet, ahol a református magyarok többsége reszlovakizált. Ezt az államhatóság azonnal kamatoztatni akarta azzal, hogy ilyen helyeken szorgalmazta a szlovák nyelvű református istentiszteletek tartását. Így például a verebélyi (Vráble) járási hivatal megtiltotta a tőhői (Tehla) leányegyházközösségben a magyar, és elrendelte a szlovák nyelvű istentisztelet tartását. A keleti egyházmegyékben több vegyes nemzetiségű gyülekezetben a magyar nyelvű istentiszteleteket néhány év leforgása alatt teljesen megszüntették.

1945. augusztus 22-én a pozsonyi csehtestvér egyház és a magyar református egyház közös memorandummal fordult Ladislav Novomeský oktatás- és népművelésügyi megbízotthoz, emlékeztetve arra, hogy amikor a szlovák hatóságok 1940-ben betiltották a pozsonyi csehtestvér egyházat, a magyar reformátusok az üldözött cseheket testületileg befogadták a református egyházba, s 1945 áprilisáig templomukat is megosztották velük. Kérték, hogy a pozsonyi magyar református gyülekezet a tilalom ellenére továbbra is megtarthassa magyar nyelvű istentiszteleteit. Novomeský először ígéretet tett a kérelem teljesítésére, ám a később újra beterjesztett kérvényt személyi titkára szeptember 24-én elutasította. (Források: Szabó Antal: A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története I-II. *Regio - Kisebbségtudományi Szemle*, 1990. 1. évf. 3-4. szám <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00003/pdf/09.pdf>, Jan Pešek: A protestáns egyházak Szlovákiában 1945–1989 között. In. *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után* (szerk. Balogh Margit). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2008., <http://adatbank.sk/kronologia-cimke/egyhaziak-reformatus/page/2/>)

⁴⁴ **Štefan Turnský** (1915-1973): pályini, majd 1949-1951 között pozsonyi lelkész. 1947-től a Szlovákiai Református Keresztény Egyház élén álló – az állami hatóságok támogatását élvező – Szervezőbizottság (Organizačný výbor) jegyzője volt. 1952-től Prágában a Csehtestvér Egyház teológiai fakultásán folyó református lelkészképzés keretében rendszeres teológiát adott elő. (Források: <http://reformatusokklubja.network.hu/blog/reformatusok-klubja-klub-hirei/szlovakiai-reformatus-keresztyen->

<http://adatbank.sk/kronologia-cimke/turnsky-stefan/>, Peres Imre: A pozsonyi református gyülekezet története; http://www.refblava.szm.com/pdf/A_gyulekezet_tortenete.pdf)

⁴⁵ „Bár a [Szlovákiai Református Keresztyén] egyházat elsősorban magyar nemzetiségű hívek alkották, élén [1945 után] hivatalosan tiszta szlovák vezetőség állt. A kálvinisták egyházi elöljárója Ján Tomašula kassai lelkész, helyettese Andrej Matašik szenior lelkész, a Szlovák Nemzeti Tanács demokrata párti képviselője, míg világi elöljárója Vojtech Ozorovský lett. Az egyházat a nemzeti vonal mentén osztották fel: 3 szlovák és 6 magyar egyházmege között. Néhány kivételtől eltekintve a lelkészeknek nem volt állampolgárságuk, így az egyházon belül nem tölthettek be hivatalos funkciókat; 1947 végén a 166 aktív lelkészből csak 21 volt szlovák nemzetiségű. Már 1947 végén le kellett volna zárulnia annak az átmeneti időszaknak, amikor az egyházat a teljesen szlovák Szervezőbizottság képviselte. Lezajlottak az alkotmányozó szinódusi választások, ám azt lehetetlen volt összehívni, mivel a küldöttek nagy része nem tudta igazolni állampolgárságát, ezért a provizórium továbbra is fennmaradt. Problémát jelentett az államhatalom azon követelménye is, hogy az államnyelv legyen az istentiszteletek nyelve, hiszen a kálvinisták azt hangsúlyozták, hogy azon a nyelven kell prédikálni, amit a hívek értenek. Az ilyen követelések az erőszakos kitelepítés indokául szolgálhattak, ezért az egyház tagjai nagyon óvatosan jártak el. (...)

1952 végén még újraosztották a gyülekezeteket az egyházmegek és egyházkerületek közt oly módon, hogy az egyházszerkezeti egységek (egyházkerületek, egyházmegek, gyülekezetek) határai összhangban legyenek az állam kerületeivel és járásaival. (...) Az egyház területi átszervezésének következtében új funkcionáriusokra lett szükség, és az államhatalom az állami hozzájárulás megadásával vagy megtagadásával „kizárhatta az ellenséges elemeket” és „megbízható funkcionáriusokat” juttathatott a hivatalokba”. 1952–1953 között a református egyházban is lezajlott a „személyi átalakítás”. (...) Ebben az időszakban a hatalmi elit szempontjából másodlagos volt a nemzetiségi kérdés, hiszen a legfőbb hangsúlyt a lojalitásra fektették, és ilyen vonatkozásban a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházzal nem voltak gondok. (...) 1952-ben lemondásra kényszerítették az addigi szlovák nemzetiségű vezetőket, és attól kezdve magyar nemzetiség lelkészek és laikusok képviselték az egyházat, Varga Imre a főszenior helyetteseként (mint az egyház lelkészi képviselője), Soós Imre pedig a főgondnok helyetteseként (mint az egyház világi képviselője). (...)

1953 közepétől (...) 7 egyházmege létezett. A múlttal (9 egyházmege, ebből 6 magyar és 3 szlovák) szembeni alapvető változás az volt, hogy ettől kezdve csak nemzetiségileg egyes egyházmegek léteztek. Élükön, a gyülekezetekhez hasonlóan, a rezsim képviselőinek bizalmát élvező személyek álltak. 1953 őszén a szinódus Varga Imrét a szinódus lelkészi elnökévé és egyúttal püspökké választotta, főkurátorrá pedig Csáji Bertalant; 1953 októberétől voltak ugyanis érvényben a református egyház vezető tisztségviselőinek megváltozott elnevezései, ekkor vezették be a főszenior helyett a püspök megnevezést. Az (...) egyházra „megbízható” vezetőséget kényszerítettek mind a központban, mind a szervezeti struktúra alacsonyabb szintjein. A hatalom szavaival élve: „csatlakoztak az új társadalom építéséhez” és többé-kevésbé problémátlanul működtek így egészen a kommunista rendszer 1989-es összeomlásáig”. (Jan Pešek: A protestáns egyházak Szlovákiában 1945–1989 között. In: *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után* (szerk. Balogh Margit). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2008.)

⁴⁶ **Peres Imre** (sz. 1953): egyetemi tanár, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékének tanszékvezető tanára, oktat az egyetem pedagógia szakán is. 1978-ban végezte teológiai tanulmányait a prágai Károly Egyetem Teológiai Fakultásán, teológiai doktorátust 1998-ban, andragógiai és pedagógiai doktorátust 200-ban, illetve 2008-ban szerzett. A magyar és a szlovák Bibliatársulat tagja, a Magyar Tudományos Akadémia közbülső köztestületi tagja. 1990-1994 között a Református Egyház Katechetikai Szemináriumában (Komárno), 1994-2004 a Calvin János Teológiai Akadémián (Komárno) és a Selye János Egyetem Pedagógiai Karán (Komárno) tanított. 2007 óta oktat a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen. A pozsonyi gyülekezet lelkésze volt 2003-2007 között. (Források: <http://www.drhe.hu/oktatok/peres-imre>, Peres Imre: A pozsonyi református gyülekezet története, Pozsony, 2004.)

⁴⁷ **Dobri János** (1914-1990): erdélyi magyar református lelkész. 1939-ben végzett a kolozsvári református teológián, 1940-ben a Magyar Cserkészszövetség erdélyrészi megbízottja lett és az 1937-ben betiltott csapatok újraélesztésén munkálkodott, melynek érdekében örsvezetőképző tábort szervezett Kolozsváron. Tevékenysége más téren is megnyilvánult. Kolozsváron sok székelyföldi és kalotaszegi fiú és lány cselédeskedett, akiknek megszervezte, hogy vasárnaponként a piarista gimnázium dísztermében találkozzanak. A mesemondás, népdaléneklés, néptánc vonzotta a fiatalokat, akik végül olyan tömegesen jöttek, hogy alig fértek a tágas teremben. Vezetőképző tábort és csapattáborokat is szervezett Besztercén és Kolozsvár környékén. 1944-ben

tábori lelkészként orosz hadifogságba esett, ahonnan 1948-ban került haza. A kolozsvári Bolyai Egyetem megbízásából fordítói munkát vállalt, később pedig a református teológián kapott tanári állást, ahol keleti egyháztörténetet és orosz nyelvet tanított. 1951-ben „közlázítás” címén a kolozsvári hadbíróóság 6 hónapi elzárásra ítélte, majd 1953-ban újra letartóztatták. 1957-ben 16 társával együtt szervezkedés vádjával 6 év börtönbüntetésre, teljes vagyonekzárásra, valamint 3 év jogfosztásra ítélték. Börtönéveit Szamosújváron és a Duna-csatornai kényszermunka-telepen töltötte. 1963-ban szabadult, és a későbbi Napochim gyárban, majd esperesi titkárként dolgozott. 1969-ben a kerekdombi egyházközség megválasztotta lelképásztornak, itt 1980-ig templomot, 1985-ben parokiális épületet építtetett. (Forrás: http://www.geocities.ws/djcses/Dobri_hu.htm)

⁴⁸ **Liptay Lothar** (sz. 1933): református lelkész, vallástudományi szakíró. Komáromban érettségizett (1953), majd a prágai Károly Egyetem Hittudományi Karán teológiát végzett (1959). 1962–1979 között Rimaszombatban, Perbetén, Pozsonyban, Vajánban, Érsekújvárott végzett lelképásztori szolgálatot. 1979-ben Svájcba emigrált, ahonnan csak a rendszerváltás után tért haza. Tanulmányai, cikkei szlovák, magyar, német nyelven is megjelentek. Fő műve: A keresztyénség viszonya más vallásokhoz (2003). (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/liptay-lothar/>)

⁴⁹ **Görözdi Zsolt**: a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karának tanszékvezető oktatója. Kutatásai elsősorban a homiletika, katechetika, ekkleziológia-ekkléziasztika területeire terjednek ki. 2003 óta dunaszerdahelyi református lelkész. Édesapját, Görözdi Miklós esperest (1930-2012) váltotta fel a lelképásztori szolgálatban, aki mintegy másfél évtizeden keresztül szolgálta a dunaszerdahelyi református gyülekezetet.

⁵⁰ A csehszlovákiai magyar iskolák sorsa már a II. világháború befejezése előtt megpecsételődött. Az 1943-ban, a Szovjetunióban alakult Szlovák Nemzeti Tanács 1944/6. számú rendeletével kimondta a magyar és a német nyelvű iskolák feloszlását, kivéve azokat a népiskolákat, amelyek 1938. okt. 6-a előtt is léteztek. Az 1945. ápr. 5-én kihirdetett kassai kormányprogram az egész német és magyar kisebbség iskoláikat kivétel nélkül bezárta. Dél-Szlovákia falvai és városai többségében 1944 őszétől 1947 szept.-éig szünetelt a tanítás. 1948. nov. 11-én határozat született a magyar nyelvű oktatás megszervezéséről. Néhány szlovák iskolában magyar osztályokat nyitottak. A magyar iskolákat csak az 1960-as évek végére, a 70-es évek elejére sikerült szakképzett pedagógusokkal ellátni. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/kozoktatas-19451989/>)

⁵¹ „Az Isten, a ki felövez engem erővel, és tökéletessé teszi útamat:/Olyanná teszi lábamat, mint a szarvasé, és az én magas hegyeimre állít engem”. (Zsolt, 18, 33-34)

⁵² **Ludvík Svoboda** (1895-1979): cseh politikus, dandártábornok, 1968-1975 között Csehszlovákia elnöke. Az első világháború idején a Csehszlovák Légiónak egyik elismert és megbecsült katonája volt, majd hivatásos katonai pályára lépett, s a második világháború idején ő lett a parancsnoka a Szovjetunióban megalakult csehszlovák hadtestnek, amely a szibériai Buzulukból indulva egészen Prágáig részt vett a fasiszták elleni harcokban. A háború utáni koalíciós időkben védelmi miniszter volt. Bár szorosan együttműködött a kommunistákkal, 1950-ben rövid időre börtönbe került, majd egy földműves szövetkezetben kötött ki. 1954-ben Hruscsov személyes közbelépésére került ismét vissza a közéletbe. Politikusi pályafutásának csúcsa Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállása után következett el, amikor elutasította Moszkva követelését, hogy nevezzen ki szovjetbarát munkás-paraszt kormányt, amely segítségként értelmezné a Varsói Szerződés hadainak bevonulását Csehszlovákiába. Ugyancsak Svoboda volt az, aki elérte, hogy Moszkva az akkori hivatalos csehszlovák vezetéssel tárgyaljon, beleértve a reformok jelképének számító Alexander Dubcek pártfőtítkárt. Mindezek ellenére Svoboda a későbbieknek teljes mértékben elismerte Csehszlovákia megszállását, és nem állt ellen a Dubcek 1969-es bukása után hatalomra került és a szovjeteket teljes mértékben kiszolgáló Gustáv Husáknak. 1975-ben lemondásra kényszerítették államfői tisztségéről. (Forrás: <http://multkor.hu/cikk.php?id=15712&print=1>)

⁵³ **Turczel Lajos** (1917–2007): irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató. A budapesti Pázmány Péter Egyetemen szerzett jogi oklevelet. 1942–1945-ben katona, majd hadifogoly, 1947–1951-ben egy állami gazdaság intézője volt. 1951–1954-ben a komáromi magyar gimnázium tanára, igazgatója. 1954–1959-ben a pozsonyi Pedagógiai Főiskola magyar tanszékén oktatott, 1959-től nyugdíjba vonulásáig (1987) a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének adjunktusa, docense volt. Kritikái, cikkei, irodalomtörténeti tanulmányai az 1950-es évektől jelennek meg a szlovákiai magyar és magyarországi lapokban, folyóiratokban. Számos egyetemi jegyzetet írt, irodalmi antológiát is szerkesztett. Kutatási területe a két világháború közötti csehszlovák magyar irodalom és szellemi-kulturális élet története. (Forrás: <http://adatbank.sk/bibliografiak/turczel-lajos-szemelyi-bibliografia/>)

⁵⁴ **Alexander Dubček** (1921-1992): szlovák kommunista politikus, a „prágai tavasz” jelképe. Tizenkilenc évesen lett az illegális kommunista párt tagja, 1944-ben részt vett és súlyosan megsebesült a szlovák nemzeti felkelésben. A háború után munkásként dolgozott, majd 1951-ben megkezdődött pártkarrierje. 1963-ban a Szlovák KP KB első titkára lett. 1967-ben nyíltan fellépett a keményvonalas vezetéssel szemben. 1968-ban választották meg a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkárának. A gazdasági reformokat összekötötte a politikai decentralizálással, kiváltva ezzel a Szovjetunió nemtetszését. 1968. augusztus 21-ére virradóan a Varsói Szerződés csapatai bevonultak az országba. Dubčeket Moszkvába vitték, ahol kényszerből engedett a szovjet követeléseknek. Megkezdődött a "normalizálás", a reformok felszámolása. A szovjet csapatok az országban maradtak, a pártot és a közeletet megtisztították a "kompromittálódott elemektől". Dubčeket 1969 áprilisában váltották le párttisztviseléséből. (Forrás: http://mult-kor.hu/20111127_90_eve_szulett_alexander_dubcek)

⁵⁵ **AFIT** (Autófenntartó Ipari Tröszt) 1965-1982 között működött Magyarországon. Székhelye Budapesten volt, de számos vidéki városban voltak telephelyei. Túrkevéen a teherautó-javítás fellegvárának számító XVII. számú AFIT telep működött. (Forrás: <https://lnvr.eleveltar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=9345>)

⁵⁶ **lévita**: lelkészi végzettséggel nem rendelkező személy (pl. kántortanító), aki korlátozott lelkészi szolgálatot végezhet, azaz ígét hirdethet a református gyülekezetben

⁵⁷ **Takács Zoltán** (1925-2009): mérnök, 1984-1996 között a Szlovákiai Református Keresztény Egyház főgondnoka. A komáromi bencés gimnáziumban érettségizett 1944-ben, majd Budapesten szerzett gépészmérnöki oklevelet. 1950-ben házasságot kötött Kiss Mariannával. Munkáját fiatal mérnökként a komáromi hajógyárban kezdte. Munkája mellett szakelőadóként működött az akkoriban alakult Komáromi Magyar Tannyelvű Ipariskolában. Tudását nemcsak a technika terén igyekezett átadni a jövő generációnak, hanem jó erkölcsre, irodalom-, művészetszeretetre is nevelte diákjait. Már fiatalon diakónusként szolgálta egyházát, majd évekig presbitere volt a Komáromi Református Egyházközségnek. Később az egyházmegye vezetőségének és a zsinati tanácsnak is tagja lett. Az 1984 és 1996 közötti években az egyetemes főgondnoki tisztséget töltötte be a Szlovákiai Református Keresztény Egyházban. Az egyházi szolgálat hatására teológiát végzett, és 1997-ben teológiai doktori címet is szerzett. A politikai fordulat után egyike volt azoknak, akik Komáromban nagy küzdelmek árán létrehozták a katechetikai szemináriumot, majd a Kálvin János Teológiai Intézetet, amellyel alapjait tették le a mai egyetemi és ezen belül a teológiai képzésnek. A teológiai intézetnek előbb az igazgatói, majd az igazgatóhelyettesi tisztségét töltötte be. (Forrás: <http://csicsso-nagy.uw.hu/fo-o-Csicsso-NAGY-A/takacs.htm>)

⁵⁸ A Szlovákiai Református Keresztény Egyház vezetése 1990-ben indított Komáromban – 1992-ben Kassán is – a katechéta (hitoktató) képzést, 1994-től pedig a teológusok képzése is megindult, előbb a komáromi Calvin János Teológiai Akadémián, majd 2004-től a Selye János Egyetemen. A szlovákiai református lelkészképzés korábban a csehtestvér egyház prágai teológiáján folyt. A Calvin János Teológiai Akadémia (CJTA) első igazgatói Peres Imre és Takács Zoltán voltak, a vallástudomány és filozófiai tanszéket Molnár János vezette, akit 1997-2004 között a CJTA dékánja volt. 1998-tól intenzívvé vált a kántorképzés, az első kántori oklevelet 2002-ben adták ki. Forrás: Csicsay Alajos: Jó napot!-től Jó napot!-ig (interjú Molnár Jánossal); <http://katedra.sk/2014/10/23/csicsay-alajos-jo-napot-tol-jo-napot-ig-2/>)

⁵⁹ **Varga Imre**: (1905 - 1980): református püspök. Teológiát Losoncon és Halléban tanulta. 1929-től Munkácson missziói segédlelkész, 1930-tól püspöki káplán. 1931-től haláláig rimaszombati lelkipásztor. 1932-1938 között a losonci Teológiai Szemináriumban az újtestamentumi tárgyakat adta elő. Fokozatosan beépül a politikai életbe is, 1938-ban fogadja a bevonuló magyar hadsereget. Felszólal a zsidók elhurcolása ellen, de mentett partizánokat is, a bevonuló szovjetek pedig a város polgármesterének teszik meg. A népbíróság később megdorgálja, ami akkoriban egyet jelentett a felmentő ítélettel. 1953-tól a Szlovákiai Református Egyház püspöke. Tisztségét 27 éven keresztül tölti be, egészen 1980. december 10-én bekövetkezett haláláig. A prágai Comenius Fakultás 1955-ben díszdoktorává avatta. A Református Világszövetségnek két cikluson át volt az alelnöke. (Források: <http://reformata.sk/mutat/emlekkiallitas-nyilt-varga-imre-egykori-puspok-eletebol/> <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16241/16433.htm>)

⁶⁰ **Horváth Zsigmond** (1914-1993): református lelkész, püspök. Teológiai tanulmányait a losonci teológiai szemináriumban fejezte be 1938-ban. 1941-ig segédlelkészként szolgált Hontfüzesgyarmaton, Vágfarkasdon, Vámosladányban és Búcsón. 1941-ben a hontfüzesgyarmati gyülekezet lelkipásztorául választotta meg, ahol 1948-ig szolgált. Majd a búcsi reformátusok hívták meg az egyházközség élére, ahol 1949-től 1972-ig szolgált. Az ő szolgálata alatt ez volt Szlovákiában az első gyülekezet, amelyik emléket állított a második világháborúban elesett leventéknek. 1964 és 1971 között a dél-nyitrai egyházmegye esperese volt. A komáromi gyülekezet 1973-

ban választotta meg lelképásztoraúl, s itt szolgált egészen haláláig 1988-ig. 1972-ben a Szlovákiai Református Keresztény Egyház első püspökhelyettesé választották, Varga Imre püspök halála után pedig a püspöki teendőket látta el egészen az új választásokig. Tekintettel széles teológiai látókörére és egyéni adottságaira a Komáromban 1984. május 4-én üléselő Zsinat püspökké választotta. (Forrás: <http://reformata.sk/mutat/2052/>)

⁶¹ **Erdélyi Géza** (sz. 1937): református lelkész, püspök. 1958-ban teológiát végzett a prágai Comenius Egyetemen, majd a zsinati iroda sajtóelőadója lett. A prágai Károly Egyetemen 1975-ben művészettörténész diplomát szerzett. 1988-ban teológiából doktorált, 1989-ben megvédte habilitációs munkáját. 1992 és 1996 között a Károly Egyetem Teológiai Fakultásán és Komáromban gyakorlati teológiát adott elő. 1996 májusában a Szlovákiai Református Keresztény Egyház Zsinata püspökké választotta. 2009 óta tiszteletbeli és nyugalmazott püspök. (Forrás: http://archiv.evangelikus.hu/lapszemle_2009-2011/doberdo-peldaja-2013-erdelyi-geza-nyugalmazott-puspoek-a-bekeben-valo-epitkezest-szorgalmazza/?searchterm=None)

⁶² **Bába Iván** (sz. 1950): szerkesztő, politikus, tanár. A pozsonyi Comenius Egyetemen diplomázott. 1974-ben pedig az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát magyar nyelv és irodalom, valamint angol nyelv és irodalom szakon. 1974 és 1976 között szerkesztőként dolgozott a pozsonyi Madách Könyvkiadóban, majd ezután a Magyar Rádió Irodalmi Főosztályán volt szerkesztő 1983-ig. Főszerkesztőként dolgozott a Dátum című független napilapnál és a Magyarok című kulturális havilapnál 1989 és 1990 között. 1990 és 1994 között a Külügyminisztériumban volt főosztályvezető, majd helyettes államtitkár. 1994-től 1998-ig a MDF önkormányzati képviselője volt a XIII. kerületi önkormányzatban. 1998-tól 2000-ig a Magyar Köztársaság varsói nagykövetségének, majd két éven át a Külügyminisztérium közigazgatási államtitkáraként dolgozott. 2002-től 2006-ig a Fidesz külügyi hivatalának vezetője volt 2008-tól 2010-ig a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium tanára volt. (Forrás: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/kozigazgatasi-allamtitkarsag/az-allamtitkar>)

⁶³ **A. Nagy László** (sz. 1948): pszichológus, politikus. A pozsonyi Comenius Egyetem BTK pszichológia-filozófia szakán szerzett oklevelet (1972), ugyanott doktorált (1982). 1967–1970-ben a József Attila Ifjúsági Klub elnöke, 1968-ban a Magyar Ifjúsági Szövetség egyik alapítója. 1972–1989 között előbb a Kultúrakutató Intézet, később a Vezetéstudományi Intézet, majd a Felsőoktatási Kutatóintézet munkatársa. Az 1980-as években részt vett a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának munkájában. 1989-ben egyik alapítója és első szövívője volt a Független Magyar kezdeményezésnek (FMK). 1991–1998-ban az FMK, majd a Magyar Polgári Párt (MPP) elnöke. 1990-ben kooptálták a Szlovák Nemzeti Tanács képviselői közé, majd 1990-1992 között parlamenti képviselő és a Nemzeti Tanács alelnöke volt. 1994–1998-ban az MPP, 1998-tól a Magyar Koalíció Pártja (MKP) parlamenti képviselője, az emberjogi bizottság elnöke. 2009-ben átlépett az újonnan alakult Most-Híd Pártba, 2011–2013-ban kisebbségi kormánybiztos volt. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikonok/szemelyisegek-2/>)

⁶⁴ **Duray Miklós** (sz. 1945): geológus, politikus, író. A pozsonyi Comenius Egyetem geológia szakát 1971-ben fejezte be, 1972–1973-ban a Talajtani és Növény-tápanyagellátási Kutatóintézet, 1973–1977 között az SZTA Geológiai Intézetének munkatársa, 1978–1990-ben a Doprastav geológusa volt. 1988–1989-ben a pennsylvaniai Indiana Egyetemen (USA) adott elő. Már diákkorától aktív közéleti szerepet vállalt: 1965–1968 között a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub elnöke; 1968–1969: a Magyar Ifjúsági Szövetség elnöke volt. Az 1970-es évektől politikailag megbízhatatlannak tartották, és rendszeresen zaklatták. Csatlakozott a Charta '77 aláíróihoz. Megszervezte az illegális Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát, melynek vezetőjeként több tiltakozó akciót kezdeményezett a szlovákiai magyar oktatás leépítése ellen. 1982–1983-ban és 1984–1985-ben hónapokig vizsgálati fogságban volt, nemzetközi szervezetek nyomására engedték szabadon. 1990-ben megalapította az Együttélés Politikai Mozgalmat, amelynek a Magyar Közösség Pártja (MKP) megalakulásáig elnöke volt. 1998–1999-ben az MKP tiszteletbeli elnöke, 1999-től ügyvezető alelnöke. 1990–1992-ben, ill. 1994–2008 között parlamenti képviselő. (Forrás: http://adatbank.sk/lexikonok/szemelyisegek-2/page/14/?site_section&searchcategory=szemelyisegek-2)

⁶⁵ **Végh László** (sz. 1949): szociológus, politológus, könyvtáros. A pozsonyi Comenius Egyetem politológia-szociológia szakán végzett 1972-ben (1988-ban doktorált). 1972–1981 között Pozsonyban a Kultúrakutató Intézet tudományos munkatársa. 1981–1990 között a Szlovák Köztársaság Kormányhivatalának nemzetiségi ügyi főelőadója, 1990-től 1992-ig A. Nagy Lászlónak, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnökének a szaktanácsadója. 1993–1995 között a Csemadok országos választmányának főtitkára volt; 1996-tól a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársa, a Bibliotheca Hungarica igazgatója, melynek alapításában is részt vett. (Forrás: http://adatbank.sk/lexikonok/szemelyisegek-2/page/57/?site_section&searchcategory=szemelyisegek-2)

⁶⁶ **Tóth Károly** (sz. 1959): irodalomkritikus, szerkesztő, politikus. A pozsonyi Comenius Egyetemen magyar nyelv és irodalom –történelem szakos tanári oklevelet szerzett (1983). 1983–1987-ben a vágsellyei DUSLO vegyi kombinátban segéd munkásként dolgozott, majd a Madách Könyv- és Lapkiadó Vállalat szakszerkesztője volt. Részt vett az amatőr színházi mozgalomban, a vágsellyei és a pozsonyi klubéletben, a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága munkájában, az Iródia, a Magyar P.E.N. Club Pozsony alapító tagja volt. 1989-ben egyik alapítója a Független Magyar Kezdeményezésnek, 1990-ben elnöke, később alelnöke, 1992–1998-ban a Magyar Polgári Párt alelnöke, illetve pártigazgatója. 1996-ban a Fórum Kisebbségkutató Intézet egyik létrehozója és kezdettől fogva igazgatója. Több könyvsorozat, tudományos kiadvány szerkesztője, társszerzője. 2007-től az MTA külső köztestületi tagja. 2014. november 1-jétől igazgatóként a Fórum Kisebbségkutató Intézet Igazgatótanácsának elnöke. (Forrás: <http://foruminst.sk/staff/toth-karoly/>)

⁶⁷ **A Független Magyar Kezdeményezés (FMK)** 1989. november 18-án alakult meg Vágsellyén, aktívan részt vett a bársonyos forradalom politikai eseményeiben. Ez volt az első szlovákiai magyar politikai szervezet, mely a rendszerváltás következtében jött létre, és a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának utódja kívánt lenni. Első elnöke Tóth Károly volt, majd 1991-től A. Nagy László vezette a szervezetet. A mozgalom mind a csehszlovák Szövetségi Gyűlésbe, mind a Szlovák Nemzeti Tanácsba bejuttatta a képviselőit. A szlovákiai magyar értelmiség, akik bekapcsolódtak a rendszerváltás utáni politikai életbe, többnyire az FMK-ban kezdték el a pályafutásukat. 1990-ben a Szövetségi Gyűlés képviselője lett többek között Duray Miklós (az Együttélés későbbi elnöke), Popély Gyula történész (a Magyar Néppárt későbbi elnöke) és Világi Oszkár. A Szlovák Nemzeti tanácsba bejutott hat FMK-képviselő között volt Grendel Lajos író és A. Nagy László is. Az FMK politikusainak elképzelése az volt, hogy a többi demokratikus párttal szövetségben és egyetértésben fog kooperálni és építeni a demokráciát. „A Független Magyar Kezdeményezés elvei szellemében együtt kíván működni valamennyi demokratikus gondolkodású személlyel, illetve a demokrácia alapelveit magáénak valló valamennyi hazai és külföldi szervezettel és mozgalommal.” Úgy képzelték, hogy a magyarok részvétele nélkülözhetetlen egy demokratikus Csehszlovákiában, ezért igyekeztek a szlovák és cseh politikai szervezetekkel a lehető legjobb viszonyt fenntartani. A helyzetet azonban rontotta a nacionalista politikusok gyors felemelkedése, melyet a cseh és szlovák államjogi válság is elősegített. Az 1990 elején megalakult többi szlovákiai magyar mozgalom megalakulása és gyors térnyerése szintén gyengítette az FMK helyzetét. A Vladimír Mečiar vezette nacionalista Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS) 1992-es választási győzelme után az FMK párttá alakult Magyar Polgári Párt (MPP) néven.

A rendszerváltás idején az FMK a demokraták összefogását hirdette, függetlenül attól, hogy ki milyen nemzetiségű. Ugyanakkor kimondták, hogy magyar nemzetiségűnek lenni alapvető emberi joguk, a magyar nemzet pedig önálló elem, mely a többi etnikummal együtt alkotja a csehszlovák államot. A mozgalom a rendszerváltás fogalma alatt a szlovákiai magyarság intézményrendszerének átalakítását is értette, melynek része a civil szervezetek depolitizálása. A szervezet nem kívánt monopolhelyzetet a szlovákiai magyarok politikai képviselete terén. Az 1990-es program megemlíti, hogy több magyar politikai szervezetet is létre kell hozni, így érvényesülhet a pluralizmus, a pártok pedig versenyeznek, és konszenzust teremtenek. (Forrás: http://www.panorama.shp.hu/hpc/web.php?a=commorakozigaz&o=a_fuggetlen_magyar_kezdemenyezés_%28f_mk%29_Z1hS)

⁶⁸ 1989. november 17-én Prágában a diákok tüntetést szerveznek a kommunista hatalom ellen. A tüntetőkkel szembeni brutális rendőri fellépés országos méretű tiltakozási hullámot indít. A pozsonyi tüntetések során az emberek kulcszomóikkal csörgettek, ezzel szimbolizálva, hogy a régi rendszer ideje már lecsengett. (Forrás: Popély Árpád: A (Cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992. Fórum Kisebbségkutató Intézet Somorja, 2006.)

⁶⁹ **Diákhálózat:** a Szlovákiában, Csehországban és Magyarországon tanuló szlovákiai magyar egyetemisták kulturális és érdekvédelmi szervezete. 1990-ben alakult, és nyolc egyetemi városban működik tagszervezete. Célja a magyar nemzeti hagyományok és kultúra ápolása, a fiatal magyar értelmiség bekapcsolása a nemzeti és nemzetközi tudományos és szakmai életbe, valamint a fiatal magyar értelmiség kivándorlásának csökkentése. A Diákhálózat egyik legfontosabb kulturális tevékenysége a nagy hagyományokra visszatekintő, egész Csehország és Szlovákia magyar egyetemistáit egyesítő Gombaszögi Nyári Művelődési Tábor megrendezése. (Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Di%C3%A1kh%C3%A1l%C3%B3zat>)

⁷⁰ **D. Kovács József** (sz. 1965): szlovákiai magyar újságíró. A pozsonyi Komenszky Egyetemen szerzett diplomát újságírás szakon. Ezt követően az Ifi (korábban Új Ifjúság) heti majd havilap szerkesztője és 9 éven át főszerkesztője. 2000-tól a pozsonyi Pátria Rádió szerkesztő-műsorvezetője. A Szenc melletti Magyarbélén él. (Forrás: D. Kovács József szóbeli közlés)

⁷¹ **Somogyi Szilárd** (sz. 1969): szlovákiai magyar politikus. 1987-1990 között szerzett diplomát a pozsonyi Komenszky Egyetem bölcsészkarán. A későbbi években vállalkozó volt. 2010-ben az akkor alakult Szabadság és Szolidaritás Párt listáján bejutott a parlamentbe. 2010-2012 között parlamenti képviselő. 2012-ben kilépett a pártból. (Forrás: http://sk.wikipedia.org/wiki/Szil%C3%A1rd_Somogyi)

⁷² **Pozsonyi Casino**: az első magyar kaszinók egyike, Pozsonyban alakult meg 1836-ban. Alapítása idején Pozsonyban ülésezett a magyar országgyűlés, ide gyűltek a reformokat pártoló fiatal értelmiségiek az egész országból. Fontos vállalkozások is születtek a Pozsonyi Casino-ban, például a nagyszombati vasútvonal terve, a gőzzel és vízi erővel hajtott malom ötlete. Alapítói a magyar nyelv tudatos ápolását, a nemzet művelődési törekvéseinek céljait kívánták előmozdítani. A Pozsonyi Casino egészen 1945 tavaszáig működött, mikor az új szlovák hatóságok a kaszinót bezárták. 1999-ben Frideczky János alapította újra, akinek ükapja, Neszter József országgyűlési képviselő és akadémiai tanár 1836-ban a Casino egyik alapítója és első titkára volt. Neszter József megvásárolt egy többemeletes épületet a város központjában, a Klarissza, a Kapucinus és a Vártelek utcák között, és ez a családi örökség szállt Frideczky Jánosra, akitől a csehszlovák pártállam aztán elkobozta. A száműzetésre juttatott háztulajdonos az 1990-es évek végén visszakapta a hatalmas épületet, igaz, meglehetősen romos állapotban. "A szabad világban megtanultam, hogy a tulajdon kötelez – mondta Frideczky. – Elhatároztam, hogy fölújítom ebben a házban ükapám nagy művét, megkísérlem a Pozsonyi Casino föltámasztását." 1999. szeptember 9-én megnyitották a Casinót a bérház földszintjén. Van saját konyhája, lehet könyveket, újságokat olvasni, szórakozni, de legfőbb tevékenysége mégis a Pozsony - és nemcsak Pozsony - magyar polgárságának történetét átfogó előadások gazdag programja. (Forrás: Beke György: Egy mai kaszinó – Pozsonyban. *Új Ember*, 2002. LVIII. évf. 21. szám)

⁷³ **A Szlovák-Magyar Baráti Társaság** Párkányban alakult 1996-ban. Célja a szlovák és magyar lakosság békés együttélése, a két szomszédos állam közötti baráti kapcsolat ápolása. (Forrás: Szlovákiai Magyar Adatbank, www.adatbank.sk)

⁷⁴ **Új Szó** – az egyetlen magyar nyelvű napilap Szlovákiában. Az első szám 1948-ban jelent meg.

⁷⁵ **Hét** - A csehszlovákiai, majd szlovákiai magyarság kulturális hetilapja, amely 1956 végétől 1996-ig jelent meg.

⁷⁶ **Fáklya** - A Csemadok politikai és kulturális havilapja, megjelent 1951–1956 között

⁷⁷ **Tóth László**: író, költő, műfordító, szerkesztő, 1949-ben született Budapesten. 1954-től élt. 1967-ben Komáromban érettségizett, majd főiskolai tanulmányokat kezdett Pozsonyban, de rövidesen sörgyári, később traktorgyári munkás, továbbá pincér, raktáros, majd 1969-ben a Kis Építő című gyermeklap szerkesztője, végül 1975-ig a Csallóköz című dunaszerdahelyi járási lap szerkesztő-újságírója lett. 1975–1981 között a pozsonyi Irodalmi Szemle szerkesztője, 1983–1985 között pedig a komáromi Magyar Területi Színház dramaturgia volt. A későbbiekben is különböző budapesti lapoknál dolgozott, miközben szlovákiai lapokat is szerkesztett. 2002–2004 között a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó budapesti irodavezetője. Jelenleg Dunaszerdahelyen él. (Forrás: <http://www.tothlaszlo.sk/index.php/elet-dij>)

⁷⁸ **Fábry Zoltán** (1897-1970): író, publicista, kritikus. 1929-39 között a Korunk, ezzel párhuzamosan 1931-1936 között az Út című lap szerkesztője volt. 1939-ben és 1941-ben bezárták az ilavai várbörtönbe, s 1939-től 1948-ig nem publikálhatott. 1949-ben a Csemadok örökös díszelnökévé választotta. 1948-tól az Új Szó, majd 1953-56 között a Fáklya munkatársa. 1958-ban indította az Irodalmi Szemle c. folyóiratot, melynek haláláig szerkesztője volt. (Forrás: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/466.html>)

⁷⁹ **Confessio** – a Magyarországi Református Egyház figyelője. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, megjelenik évente négy alkalommal. Az MRE Zsinata 1977-ben azzal az elgondolással bocsátotta útjára a folyóiratot, hogy az egyházhoz kötődő, de azon kívül is önállóan létező, kálvinista kultúrkörben meggyökerezett, és annak hagyományait magáénak valló értelmiség számára nyílt fórumot biztosítson egyrészt a történelmi hagyományok megőrzése, másrészt az egyéni és társadalmi etika, valamint a tudományok és művészetek különböző területein történő szellemi együttműködés megteremtése céljából.

(Forrás:

http://www.kalvinkiado.hu/index.php?page=shop.product_details&flypage=flypage.tpl&product_id=386&option=com_virtuemart&Itemid=3&lang=hu&vmcchk=1&Itemid=3)

⁸⁰ **Kálvinista Szemle:** a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház magyar nyelven megjelenő hivatalos folyóirata, a Zsinat Elnöksége jelenteti meg. Szlovák változatát *Kalvínske hlasy* címmel 1930-ban alapították – a szlovák nyelvű lap máig ezzel a címmel jelenik meg –, s 1949–1951-ben a *Služba maďarským sborom* c. mellékletet adták ki a magyar hívők számára. Első magyar nyelvű lapszámát 1951 júniusában adták ki. A folyóirat kiadásának színhelyei változtak (Komárom, Pozsony). Főszerkesztői voltak: Varga Imre (1951-től), Mikó Jenő (1981-től), Erdélyi Géza (1996-tól). A havonta megjelenő lapot jelenleg Komáromban adják ki, főszerkesztője Fazekas László, szerkesztője A. Kis Béla. (Forrás: <http://adatbank.sk/lexikon/kalvinista-szemle/>)

⁸¹ „1701-ben a rétei szent eklészia lelki tanítóul (lelkésznek) meghívta Győrből Szelei Sámuel fiatal prédikátort (1701. március 13.). (...) A fiatal lelkész a hivatalát azzal kezdte, hogy beszerzett egy kisebb, bőrkötésű, kb.15x17 centiméteres jegyzetkönyvet. Az egyik felét kereszteselési anyakönyvnek szánta, a másikat meg jegyzőkönyvnek. Az anyakönyvi rész első oldalára ráírta a címet: *Matrix Ecclesiae R. Rethensis cui Nomina Infantum per Sacrum Baptisma in Foedus Dei receptorum inferentur Ab Anno 1701 RETHE*. A jegyzőkönyvi rész első oldalán meg ez áll: *I.N.D. Protocollum Ecclesiae Articularis Rethensis*. (...) Ezt az értékes, kopott bőrkötésű könyvecskét a gyülekezet lelkészei, gondnokai háromszáz éven át megőrizték. Az utóbbi tíz évben tudományos kutatás, feldolgozás céljából vándorútra kelt: előbb Sóksselőcére, majd Prágába, onnan Komáromba (?), a lényeg: máig sem érkezett haza a rétei parókiális könyvtárba”. (Id. Cséplő Ferenc: Minden könyvnek megvan a maga sorsa – Hatalmas kincs egy anyakönyv. *Kálvinista Szemle*, Komárom, 2011. október)

⁸² **Koncsol László** (sz. 1936): szerkesztő, kritikus, helytörténész, író, költő. Református lelkészcsaládban született. Komáromban érettségizett, majd a Comenius Egyetemen magyar-szlovák szakán végzett. 1963–1966-ban a Szlovákiai Szépirodalmi Kiadó, 1966–1974-ben az Irodalmi Szemle szerkesztője. 1975–1985 között szabadfoglalkozású író, 1999-től a Pro Patria Honismereti Szövetség elnöke. 2001–2003-ban a Szlovákiai Magyar Írók Társasága elnöke. 2002–2005-ben a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház világi főgondnoka. A Csallóközi Kiskönyvtár sorozat elindítója és felelős szerkesztője. (Forrás: <http://www.hirek.sk/kultura/20110530123958/75-eves-Koncsol-Laszlo.html>)

⁸³ Cséplő Ferenc: *Rosszcsontok* (Lilium Aurum, 1996.)

⁸⁴ Cséplő Ferenc: *Mátyusföldi rosszcsontok*. (Xantusz Könyvkereskedelmi Kft, 2003.)

⁸⁵ Cséplő Ferenc: *Azok a nehéz idők* (Lilium Aurum, 2006.)

⁸⁶ **Püspöki Nagy Péter** (sz. 1944.): heraldikus, történész, egyetemi tanár. A pozsonyi Comenius Egyetem Cirill és Metód Római Katolikus Hittudományi Karának négy évfolyamát végezte el, majd a Bölcsészettudományi Kar Történettudomány és Levéltáran szakán szerzett diplomát 1971-ben. 1972-ben doktori disszertációként megírta Pozsonypüspöki történetét. 1974-től a párizsi Nemzetközi Heraldikai Akadémia levelező tagja, 1989-ben a történelemtudományok kandidátusa lett. 1987-től az ELTE BTK Történelmi Segédtudományok Tanszékének vendégtanára, 1990-től docense, 1993-tól a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen is oktatott. Az ELTE-n ő alapozta meg a magyarországi teljes körű latin paleográfia, az egyetemes írástörténet és a világi kutatók számára a kánoni jogtörténet és forrásai oktatását. A felsőoktatásban végzett iskolateremtő munkájának elismeréseként 1993-ban Szent-Györgyi Albert-díjjal tüntették ki. Kutatási területe szerteágazó: címertan, a közép- és kora újkor, Közép-Kelet-Európa korai középkora, egyháztörténet, írástörténet, történelmi földrajz, regionális történelem. 24 könyve és több mint 300 tanulmánya jelent meg. (Forrás: <http://www.animaportal.eu/index.php/a-hold-tuloldala/puspoki-nagy-peter/>)

⁸⁷ **Lakiteleki alapítvány:** A Lakitelek Alapítványt és Népfőiskolát Lezsák Sándor és felesége alapította a kilencvenes évek elején. Konferenciákat, tudományos tanácskozásokat, fórumokat szerveznek. (Forrás: http://www.lakitelek.hu/nepfoiskola/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=2)

⁸⁸ **Huszár László** (sz. 1951, Réte): intézetigazgató, kulturális mediátor. A szenci Magyar Tannyelvű Gimnáziumban érettségizett 1970-ben, 1989-ben nevelőtanárként végzett a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán, 2008-ban kulturális mediátorként az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán. 1977-1979 között a Csemadok Központi Bizottsága szervezési osztályának instruktora; 1979-től 1986-ig a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmányának szervezője, 1986-1989 között a Dunaszerdahelyi Városi

Művelődési Központ művészeti osztályának vezetője volt, 1991-2007 között a területi választmány titkári tisztségét látta el. 2003-2004 között kezdeményezője volt a Csemadok Művelődési Intézete megalakításának; 2007-től 2012-ig az intézet igazgatója volt. A Szlovákiai Magyar Művelődési Intézetnek megalakulásától (2013) igazgatója. (Forrás: <http://csemadok.sk/staff/huszar-laszlo/>)

⁸⁹ **Gyurcsó István Alapítvány:** 1991-ben alapították Dunaszerdahelyen. Kulturális, közművelődési tevékenységet folytat. Az alapítvány célja a szlovákiai magyar közművelődés támogatása a dunaszerdahelyi régió belül. Tevékenysége: pályázatok kiírása, a Csemadok szervezetek kulturális programjainak anyagi támogatása (1994-től), tanulmányi ösztöndíj odaítélése (1997-től), a Gyurcsó István Közművelődési Díj odaítélése és átadása a szlovákiai magyar közművelődés jeles képviselőjének, intézményének (1999-től), a Gyurcsó István Alapítvány Könyvek sorozat gondozása, mely 1992-től több tucat könyvet és hangzóanyagot jelentetett meg. 2006-ban polgári társulássá alakult. Vezetője Huszár László. (<http://adatbank.sk/lexikon/gyurcsos-istvan-alapitvany/>)

⁹⁰ **Csekes Béla** (1881-1964): református lelkész; lapszerkesztő. 1908-1913 között az Egyesült Államokban élt, ahol a Református Világszemle havi folyóirat szerkesztője és kiadója volt. Publikált az Amerikai Magyar Népszavában is. 1922-ben Komáromban jelentette meg *A dunaradványi református egyház története a magyar református egyház történetének tükrében* című művét. (Forrás: http://opac.pim.hu/index.jsp;jsessionid=2ED6C3D0D330E5BC069FA0D1DA26C5DA?page=details&dbname=gyujtemeny_kat_bib&bib1id=4&bib1field=8990&term=ATUH%7C49899)

⁹¹ **Dobos László** (1930-2014): szlovákiai magyar író, szerkesztő, műkritikus, politikus. Középiskolás éveit a sárospataki tanítóképzőben töltötte, felsőfokú tanulmányait pedig a pozsonyi Pedagógiai Főiskola magyar-történelem-polgári nevelés szakán végezte el. 1956 és 1958 közt a Szlovákiai Írószövetség magyar részlegének titkáráként meghatározó szerepet vállalt annak az Irodalmi Szemlének a létrehozásában, amelynek később főszerkesztője is volt 1968-ig. Három évig a Csemadok elnöke volt. Ezzel csaknem egy időben - 1970-ben történt leváltásáig - a nemzetiségi ügyekért felelős tárca nélküli miniszter posztját is betöltötte, majd 1970 és 1972 között a Madách Könyvkiadót, később annak műszaki részlegét igazgatta. 1994-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Dobos_L%C3%A1szl%C3%B3_%28%C3%ADr%C3%B3%29 <http://www.hir24.hu/kultura/2014/07/25/meghalt-dobos-laszlo-kossuth-dijas-iro/>)